

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBØGER

UDGIVNE AF HISTORISK SAMFUND

FOR AARHUS STIFT

XXI

1928

AARHUS

DE FORENEDE BOGTRYKKERIER

MCMXXVIII

Ved Henvendelse til St. Pauls Kirkeplads 7, Aarhus
kan Historisk Samfunds Medlemmer købe:

C. M. Smidt:

Øm Kloster.

Vejledning ved Besøg i Ruinerne.

1 Kr.

Ejler Haugsted:

Aarhusegnens historiske Minder.

1 Kr.

Ejler Haugsted:

Udgravningerne paa Bispetorvet.

(Særtryk).

1 Kr.

Ejler Haugsted:

Udgravningerne nord for Domkirken.

(Særtryk).

1 Kr.

Fortid og Nutid.

Dansk historisk Fællesforenings Tidsskrift.

2 Kr. 50 Øre om Aaret (halv Bogladepris).

AARHUS STIFTS
AARBØGER

XXI

AARBØGER

UDGIVNE AF HISTORISK SAMFUND

FOR AARHUS STIFT

XXI

1928

AARHUS

DE FORENEDE BOGTRYKKERIER

MCMXXVIII

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
<i>Edu. Egeberg</i> : Linaa Sogn i gamle Dage	1
<i>S. N. Schougaard</i> : Nogle Optegnelser om Bryrup Sogn . . .	61
<i>S. Leth Danielsen</i> : En gammel Slægt fra Skibby	75
<i>Aug. F. Schmidt</i> : Sagn og Tro om Sten i Aarhus Amt . . .	154
<i>Sigurd Elkjær</i> : Af Degnen Herlov Dalhoffs Optegnelser . .	164
<i>T. Bundgaard Lassen</i> : Uddrag af Biskopperne J. Paludan- Müllers og G. P. Brammers Visitatsindberetninger	191
<i>Emanuel Sejr</i> : Det Wormske Familiebillede	204
<i>Ejler Haugsted</i> : Indledningsord ved Aarsmødet	212
Historisk Samfund i 1927	214
Regnskab	216

REDAKTIONSUDVALG:

Ejler Haugsted, Bibliotekar, Formand.

I. Henningsen, Forstander for den jydsk Handelshøjskole.

V. J. von Holstein Rathlou, Underbibliotekar, Dr. phil.

Linna Sogn i gamle Dage.

Ved EDV. EGEBERG.

(Fortsat).

XVI. Linna Kro.

At Linna By fra de ældste Tider har haft sin Kro kan betragtes som givet. Den er jo Sognets Midtpunkt og ældste Bebyggelse, de andre Byer er, hvad Navnene da ogsaa siger, kommet til senere. I den laa Kirken, som hele Sognet søgte, Søndag efter Søndag gennem Aarhundrederne, for at hente Opbyggelse, blive skriftet, nyde Nadveren, faa Børn døbte og Kirkekoner indledede, yde Offeret, høre Prædikestolens og Kirkestævnets Bekendtgørelser, gøre Aftaler af forskellig Art, blive absolverede for grove For-gaaelser, spændes i Gabestokken osv. Og mod Kirken gik da ogsaa Bryllupstogene og Ligtogene. Det er, saa at sige selvfølgelig, at der ved Siden af det kirkelige Midtpunkt maatte rejse sig et verdsligt. Det var ret nødvendigt, i al Fald behageligt, at man paa en lang Kirkerejse — Sognet var jo dengang stort og især langstrakt: der var ca. 2 Mil ude fra Lysbro og til Mollerup østre Skel — kunde ty ind et Sted, hvor man kunde blive legemlig opstrammet efter den aandelige, ofte langstrakte Bispisning i Kirken, sætte Hest og Vogn ind, trøste sig ved en Stob Øl eller nogle Glas Brændevin efter Absolutionens Skærsild og Sorgen ved Graven, spørge Bynyt osv.

Endvidere kan som et væsentligt Argument for Kroens Betimelighed netop paa dette Sted anføres, at i Linna krydsede to stærkt befærdede Adelveje hinanden: Skanderborg—Viborg og Aarhus—Ringkøbing. Den første, som sidst havde passeret Bomholtshule, Raaballe Skov og Fælleden i Syd, stak ind

i Byen gennem det søndre Led: Knopledet og forlod den ud forbi Hjortegaardene og Enggaardsbækken gennem et Led i Nord, hvis Navn ikke er bevaret, og snoede sig videre gennem Skellerup til Resenbro, hvor den passerede Broen over Guden. Den anden kom, efter at være gaaet over Bækken fra Bjarup Mose gennem Mollerup ind ad det østre Led: Tornledet og fjernede sig i Vest gennem Vesterled og fortsatte gennem Haarup ad Silkeborg til, hvor ogsaa den passerede Guden.

Ad disse Veje gik altid et stærkt Træk af Vandrende, Trækkende, Kørende, Ridende. Og der var i de Tider stærkt Brug for Bedesteder, mere end nu, da Damp og Benzin leverer den meste Drivkraft til Befordring, og man paa en Dag kan rumle eller suse fra Gjedser til Skagen. Da var Dagsrejserne korte og Kroerne velsete med Bænke og Senge, Mad og Drikke til Mennesker og Stald, Havre og Hakkelse til Bæsterne.

Og ved dette Træk af Rejsende: Udensogns fra fjærne Byer og Landsdele og vel ogsaa ofte fra andre Lande, fik Kroen, især for Byens Folk, en øget Tiltrækning; man spurgte der Udensogns-Nyt. Aviser var jo i de ældste Tider ukendte og i det 17de og 18de Aarhundrede en sjælden Vare, kun ganske enkelte — i al Fald paa Landet — holdt dem. Kroen gjorde det af for Avis. At Nyhederne ofte stammede fra ret plumrede Kilder, og at enkelte, lidt for tørstige By-mænd tilsatte dem for rigeligt med Drikkevarer er jo en Sag for sig.

I dette Vejkryds laa altsaa Linaa Kro, midt i Byen, paa dens »Gade« — Navnet paa den oprindelig aabne Plads mellem Gaardenes store Rundkreds — sydøst for sin gamle Kampestens-Nabo Kirken.

Blandt dens Naboer maa ogsaa nævnes den store Gadedam — som nu desværre er udfyldt — der har spillet en stor Rolle i den gamle Landsbys Liv som Vandingssted for Høveder og Bæster, Soppsted og Isbane for Byens Børn og Svømmeplads for Gæs og Ænder osv. — den lille muntre Bæk, som Vognene overskred uden Bro, og Fodgængere ad »Bække-træer« (Gangbrædter, med lidt Rækværk ved den ene Side) og

over hvis hvide Sand legede Hundestejler og andet Smaakram — og to Bybrønde med herlig klart Vand, satte af Kampesten — den ene i Nord, og den anden i Vest — og hvor Koner og Piger gennem Aarhundreder med Spande og Kedler har hentet til Husbrug og samtidig faaet sig mangen god Mundfuld Bynyt. Af dem har sikkert ogsaa Kroen trukket Vand op til Bæster og Mennesker. De er nu begge tilkastede, ligesom Dammen. Den Slægt, der nu lever om Kirke og Kro i den gamle By har faaet mere end Dam og Kjelder og andet, der talte smukt og varmt om den svundne Tid, til at forsvinde.

Kroens Udseende har sikkert ikke vekslet stærkt gennem Aarhundrederne. Ligesaa lidt som Byens andre Gaarde gjorde det. Den var, som de fleste af disse, en firlænget Bindingsværks-Bygning, hvori de tre Udlænger var sammenbyggede, og Isterraden — selve Krohuset — laa for sig selv, i Øst og Vest som Kirken. Og den fandtes i denne Skikkelse, da en ung Mand, Peter Jensen, i Halvtredserne, købte disse Ud-huse og satte dem op som Mølle nede ved Aaen lidt vest for »Mølvad«, hvor altsaa en Mølle — som der ikke findes allerringeste skriftligt Vidne om, og som kun lever Mindets Liv i ovennævnte Ord og Navnet paa en Gaard i Linaa — den østligste — der endnu hedder Møllegaarden — engang har ligget. Møllen, som rejstes af den gamle Kros svære Egetømmer er ogsaa borte — den brændte i Halvfemserne — og det i Byen tilbagestaaende Krohus er — for ikke længe siden — nedrevet. Men jeg er saa heldig at kunne bringe Billede af baade dette og Møllen.

Det første Kromands-Navn, jeg har stødt paa, er Jens Hansen Worms. Det findes i »Jyske Tegnelser« for 1641 — altsaa i Christian IVs Tid. Det meddeles her, at han faar Bevilling til at holde »Kroer for vejfarende och for den gemene Mand« mod at svare den sædvanlige Accise og erlægge denne og den sædvanlige Forpagtningsafgift — 6 Rdlr. — paa Slottet til Lensmanden — Slottet er Silkeborg og Lensmanden der paa dette Tidspunkt Frederik Urne — og

han maa »ingen drich, være af huad naffn det och haffuer«, udskænke paa Helligdage »eller naar predichen holdes«. Kromanden kaldes i Bevillingen Orm — andet Steds staves det Orumb — men denne Stave-maade er sikkert at opfatte som et Forsøg af Ting- eller Herredsskriveren paa at vise sig som den dannede Mand, der ikke vil prostituere sig med et »Worm«, der jo er den jyske Udtale af Orm.

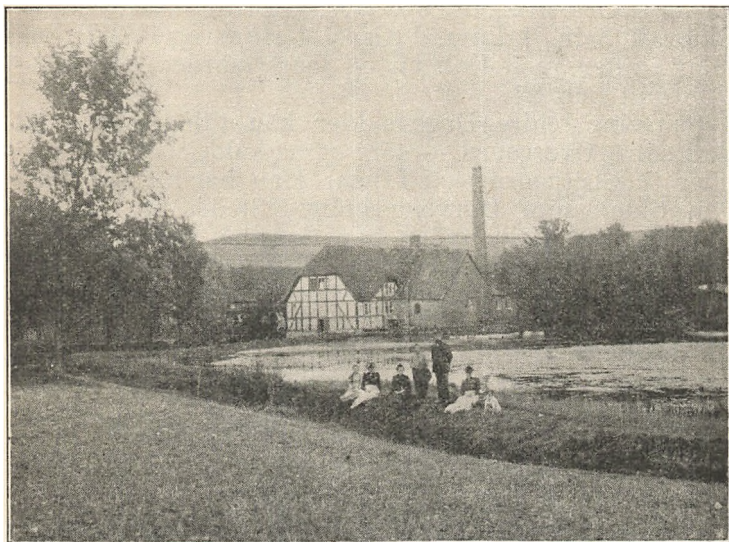
Kroens Stuehus.

Hvorfra han stammer, ved jeg ikke, men det kan have nogen Sandsynlighed — Navnet er jo ret sjældent — at der er Familieforbindelse mellem ham og den Slægt i Aarhus, der frembragte Mænd som den berømte Ole Worm, Skolemanden Worm, Præsidenten i Ribe o. fl.

Worm-Navnet har jeg imidlertid truffet i Linaa og Egnene deromkring tidligere end 1641. Og da Slægten synes at have været stor og anset, vil jeg lidt nærmere omtale dette.

Det er en Dyrvogter (Skovrider) Hans Worm, det her drejer sig om. Han synes at have været en Mand,

der var i baade »Ry og Røgte«. Han optræder første Gang 1616. Han nævnes da i Silkeborg Lensregnskab — under Lensmand Christen Holch — som Dyrvogter i Lysgaard Herred »i Sierup boendis«. Herfra forflyttes han imidlertid i 1618, til Linaa Sogn. Der bliver der bygget til ham et nyt Hus, paa en »ganske aaben Plads i Skoven«. Jeg gætter paa Nylykke. Det

Linaa Mølle (set fra Øst).

har været et ret stort Hus, da der medgik 84 Traver Halm til Taget. Sin Bestalling som Dyrvogter faar han først her i 1623.

Han har i økonomisk Henseende været ret stærkt om sig og har sikkert været velstaaende. Han sælger i 1622 10 Sider Flæsk til Slottet (16 Daler) og har i 1625—26 11 Svin paa Skoven. Han har fæstet Kongens Part af Skanderup Kirketiende, tre Engstykker ved Gjærn, hvoraf det ene hed »Mølkjær« og en »liden Haffue kaldet Studhaffuen«. Han synes foruden

sin Løn som Dyrvogter — paa dette Tidspunkt i Reglen »Pending 16 Daler. Til Kost i Pending 48 Dal. Til Hofklædning i Pending 10 Dal. Haffre 45 Tdr. 5 Skp. Hø 12 Læs. For 10 Læs Strøelse 6 Dal. — at nyde en Gaard i Næsett (Nisset), som bl. a. har Skov til 80 Svin, og et Skovskifte i Linaa til 40 Svin. Skoven i Linaa bortskifter han dog senere med en Gaard i Gjærn, »som Hans Nielsen iboer«, og som har »skyldet« aarlig 2 Ørte Rug, 2 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 2 Tdr. Smør, 1 Svin, 1 Lam, 1 Gaas, 4 Høns og 1 Fødenød. Han skifter med Kongen og faar Gaarden paa Livstid »quit och fri«.

Paa sine ældre Dage sidder han tillige inde med den store Overgaard — som ogsaa kaldes Gandisgaard eller Gandsisgaard — i Linaa. Han har maaske faaet den tildelt som Dyrvogterbolig i Stedet for Huset i Skoven, i al Fald nyder han Gaarden ogsaa efter at være afgaaet som Dyrvogter (1642) til sin Død. Det var en Godbid. I Silkeborg Slots Jordebog af 1650 — et af de Aar Hans Worm har Gaarden — er den sat til Helgaard med $4\frac{1}{2}$ Tdr. 1 Fjdk. 1 Album Hartkorn og i Ydelse 6 Skpr. Rug. 4 Skpr. Havre. 1 Ørt 4 Skpr. Byg Gæsteri. 1 Svin. 1 fed Kø. 20 Æg. 2 Tdr. 4 Sk. Leding. Den har desuden som Tilliggende 4 Gadehuse. I Matrikullen af 1664 er den ansat til gl. Hartkorn 5 Tdr. 4 Skpr. 2 Fjdk. 1 Alb. og nyt do. til 6-1-3-0-. I 1688 er Hartkornet 4-5-1-1. Ydelsen i Landgilde vedbliver at være omtrent den samme. Jeg er omstændelig i disse Opgivelser, fordi vi senere faar en hel Del at gøre med denne Gaard. Den laa iøvrigt i den nordre Side af Linaa-Gaardenes Rundkreds, ligesom Præstegaarden, ved Vejen, der gik mellem disse to Gaarde ned over Aaen ad Voel og Skanderup til. Det var en firlænget Gaard med Stuehuset i Syd. Den er forlængst nedrevet og flyttet ned i Dalen under Skoven, hvor den nu kaldes Linaa Storgaard. I dennes Stuehus sidder endnu Tømmeret fra Overgaarden.

Alt, hvad der hidtil er anført om Hans Worm, kan vel nærmest skrives paa Ryets Konto. Men der er altsaa ogsaa opbevaret Ting, der maa noteres paa Rygtets.

I 1616 er han blevet anklaget for sløjt Tilsyn med Skoven, at han har set igennem Fingre med ulovlig Skovhugst, ja, han er endog mistænkt for at have haft en Aktie med i dette Foretagende: en fældet Eg. Chr. Holch faar Ordre til at forfølge Sagen »haardelig«. Denne synes dog foreløbig at blive bragt ud af Verden, men Christian IV er her, som overalt, nidkær i sin Retfærdighed. Han finder ikke, at Hans

Linaa Storgaard (set fra Øst).

W. har renset sig tilstrækkeligt, og Kronens Tjenere »skal være uden Mistanke og Suspicion«. Hans Besoldning skal foreløbig tilbageholdes. Hans W. klarer imidlertid for sig. Det hedder nemlig i et senere kgl. Brev til Chr. Holch, at »den Dyrvogter Hans Worm anlangendes, som I tilforn haver fanget Befaling om hans Besoldning indtil videre Beskien at anholdt (tilbageholde), saa er vi naadigst tilfreds hans Besoldning hannem igien at mue (maa) bliffue følgagtig (udbetales) effterdj den Sag, hand kom udj Mistanke for till Herredstthing och Landstthing er saa vit ageret,

at han icke dermed wider kan komme«. 1629 slipper han ikke saa let. Da er han noteret paa Slotsregnskabets Sagefaldsside for Slagsmaal med en Kvinde, hvilket koster ham 9 Mark. Og i 1630 har han igen været paa Krigsstien med en Dame og maa denne Gang bøde 1½ Mark. I 1636 har han atter Ærinde i Tinget, men denne Gang er det dog paa hans Kones Vegne. Hun har nemlig købt noget Sølv paa Ry Marked af en Person, som ikke kunde gøre Rede for, hvor han havde faaet det fra. Det er altsaa en Slags Hæleri, Madam Worm har indladt sig paa. Om Manden har været vidende om Sølvets Forhistorie, siges der ikke noget om. Maaske er han helt udenfor den Sag. Imidlertid maa han bøde med 2 Køer til Slottets Kasse.

1651 lever Hans Worm endnu. Han anføres nemlig det Aar i Silkeborg Slots Jordebog som Ejer af Gaarde i baade Linaa og Gjærn.

Den foran nævnte Jens Hansen Worm sidder altsaa siden 1641 som Kromand i Linaa. Han er Søn af Dyrvogteren. Krogaardens saavel som Gandisgaardens Herskab har maaske allerede dengang været Fru Vibeke Thott¹⁾. Silkeborg Slots Jordebog af 1661 siger i al Fald, at begge Gaarde »ehr aff hans Kong. May. bortskiødet« til hende.

Kroens Hartkorn angives i Jordebogen for 1651 til 1 Td. 5 Skp. med en Afgift af ½ Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 6 Skpr. Havre, 1 Otting Smør, 1 Brændsvin, 2 Høns, 20 Æg, 6 Skilling dansk. I 1658 er Landgilden steget til 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 6 Skpr. Havre, 1 Fjdg. Smør, 1 Brændsvin, 4 Høns, 2 Snes Æg, 6 Skilling dansk, 1 Gaas, 1 Lam, 3 Læs Ved, 5 Skilling Leding. Og der avles det Aar 30 Traver Rug, 40 Tr. Byg; 16 Tr. Havre. Besætningen er 7 Heste og Hopper, »14 støcker aff Kiørd ock andet fæ tilhaabe«, 20 Faar.

Jeg har intet kunne opspore om Jens Worms Liv og Forhold, kun det ganske betydningsløse, at han i

¹⁾ Vibeke Thott. Af Boltinggaard-Linien. Datter af Corfitz Thott til Sanderup. Gift med Holger Rosenkrantz til Orup. Død 1658.

1646 faar en Anpart i Skanderup Korntiende og i 1648 svarer 2 Rdl. i Accise. Heller ikke dette, at han efter Faderens, Hans Worms Død faar Gandisgaarden i Hænde giver noget egentligt Tillæg til vor Viden om ham. Han synes da ogsaa at have haft den kun ganske kort. Han maa nemlig være død inden 1662, thi dette Aar er hans Enke Anne Bertelsdatter — som vist er Datter af Bertel Rasmussen, Linæa, som i Midten af Aarhundredet af og til nævnes som »Cannicke Skovfogitt« d. v. s. havde Opsyn med Universitetets Skove i Linæa — og Søn Bertel Jensen Worm ude med en Stævning til Rasmus Solgaard, hvem vi senere skal høre nærmere om.

Enken sidder altsaa nu, ligesom tidligere den afdøde Mand, inde med baade Kroen og Overgaarden. Det ser dog ud til, at hun og Sønnen har styret i Fællesskab.

Hvorledes Familiens Formueforhold er, er det ikke saa let at faa et Skøn over. At der har været udestaaende Penge at inddrive, ses af ovennævnte Stævning til Rasmus Solgaard. Der kræves ogsaa af tidligere Kromand i Silkeborg Christen Jensen, 80 Rdlr. Og Tingbogen siger, at han giver »ærlig og gudfrygtig quinde Anne Bertelsdatter, Sl. Jens Worms« Pant i en Gaard, han nu ejer i Riis.

Men der har sikkert ogsaa været en Del Skyld at klare. Worm-Slægten har, som saa mange Slægter den Gang ogsaa, haft sit sorte Faar. Jens og Anne har haft en saadan i en Søn, der hedder Morten. Denne Morten stævnes i 1667 i Linæa for »12 Rdlr. ringer end 10 Skilling«, og der fandtes intet i hans Bo til Dækning. Det er vel rimeligt, Anne her har maattet punge ud. Siden er samme Søn bleven gift i Skive med Enken efter Anders Nielsen: Christense Mogensdatter. Denne og hendes fem smaa Børn løber Morten fra »ingen ved hvorhen«, rimeligvis ud af Landet. Men inden han stikker af, har han, uden Konens Vidende, formøblet et Engskifte til 30 Læs Hø forat skaffe Penge, formodentlig til Rejsen. Og denne Forretning er blevet særlig kriminel derved, at samme Stykke Eng i Forvejen var udlagt for Gæld

til »vellerde Mand Chr. Hansen Blichfeldt i Odder«. Det er vel sandsynligt, at Familien i Overgaarden har maattet træde til og bøde lidt paa Mortens uheldige Maade at skaffe sig Penge paa.

I 1669 tilskøder Anne Bertelsdatter Sønnen Bertel — han kaldes her Skomager Bertel Worm, hvilket jo kan tyde paa, at han paa dette Tidspunkt ikke har taget Del i Driften af Gaarde og Kro. Der er noget for mig uklart ved denne Tilskødning. Det kan se ud til at være en af Kannikegaardene — beliggende syd-vest i Gaardenes Kreds — han har faaet, da han senere hen betegnes som Kanniketjener. Hvis saa er, maa hun eller hendes afdøde Mand have tilkøbt sig denne Gaard, ligesom de har erhvervet sig Overgaarden og Kroen som »jordegne« Gaarde. I Matrikulen staar Wormerne nemlig her som »Proprietærer« og ikke mere Kronen eller Wibeke Thott. Det kan dog ogsaa være Kroen, Bertel har faaet. Og jeg tør derfor ikke med Sikkerhed sige, om Kroholdet efter 1669 er i Annes eller Bertels Hænder. Men kun dette, at det i al Fald er blevet i Familien Worm.

Tilskødningen af Halvgaarden er i Tingbogen for 1669 refereret saaledes: »Anne Bertelsdatter Worm Sal. Jens Worms i Lenna skøder med hendes rette værge og kære Svoger (betyder her Svigersøn, da »Svogeren« var gift med en af Anes tre Døtre: Hedvig) hæderlig og vellerde Mand Hr. Jost Lauritsen¹⁾, Sogneherre til Gylling Kirke, en Halvgaard i Lenna til sin Søn Bertel Jensen Wormb med al sin Rettighed og Herlighed i By og Mark være sig udj Huse og Bygning, Ager og Eng, Skov og Mark, Hede og Fæld, Mose og Kjær, Fiskevand og Fægang, vaadt og tørt, Lyngslet og Tørveskiær«. Dette sidste er den sædvanlige Salgsformel.

I 1671 optræder en ny Mand i Wormslægten: Thomas Andersen. Han er blevet gift med en af Jens Worms og Anne Bertelsdatters Døtre. Hendes Navn er enten Ane eller Maren. Med disse to Navne

¹⁾ Just Lauritsen Aabye. Ordineret 1629. Jubellærer. Død 1683.

spiller Tingbøgerne nemlig Boldt, saa Maren snart er gift med Thomas A. og Ane med en Dyrvogter Jochum Christensen — som vi om lidt vil komme til at beskæftige os med — eller omvendt. Thomas Andersen er i al Fald Svigersøn og siges i 1671 at bo i Overgaarden. Han er maaske da Anne Bertelsdatters Hjælper i Bedriften der i Stedet for Sønnen Bertel. Hvem han er, og hvor han er kommet fra kan ikke afgøres. Men det kan se ud, som han er indvandret fra Aarhus og maaske har været Købmand der. 1679 foreligger der nemlig en Stævning ved Stadsprokurator Erick Jørgensen i Aarhus paa Thomas Andersen af Aarhus fra Eilert Staal, Lybæk, paa 1178 Mark 15 Skil. lybske med paaløbende Renter fra 1664. Thomas A. paastaar at have betalt med Leveringer af bl. a. Smør og Havre, saa der er Balance i Regnskabet. Sagen er imidlertid saa uklar, at Dommerne ikke tør afgive en Kendelse, før nærmere Oplysninger foreligger. Først efter et Par forgæves Stævninger af Thomas A. bevæges denne til at give Møde i Aarhus med to paalidelige Mænd i Følge og faa Regnskabet opgjort. Hvorledes dette spænder af, har jeg ikke undersøgt nærmere.

Ogsaa Købmand Peder Basballe af Aarhus har en Fordring paa ham. I 1671. Det er en Obligation, der lyder paa 217 Mark. Dens oprindelige Indehaver er ogsaa en Lybækker: »Jost Lucasen den junge«.

Ane Bertelsdatter synes at have haft svært ved at holde Rotterne fra Dørene. Saaledes ses det, at hun i 1671 bl. a. stævnes af Peder Mørck, Forpagter paa Søhygaard, tidligere Ridefoged paa Silkeborg. Han har 70 Daler tilgode hos hende. Det er øjensynlig Restancer fra hans Silkeborg-Tid, Ridefogderne stod jo ofte i Forskud for Ydelserne til Herskabet. Det drejer sig her om 33 Daler i Penge (vel sagtens konstant Laan). Kvartalskat, Lammepenge, Malt osv. Peder Mørck vil have sine Penge inden 15 Dage, ellers udpanter han. Paa Anes Vegne optræder i Retten hendes Søstersøn Jens Josten — sikkert en Broder til Præsten, der da, i saa Tilfælde, er gift med sit Søkendebarn (Helvig Worm) — og han fremlægger her hendes

skriftlige Indlæg, hvori hun kalder sig den »høytbedrøvede saa ganske forladt Encke« og beder Peder Mørch erindre, at han har faaet i Afbetaling — hun har altsaa dog faaet Gælden bragt noget ned — »2 Par Øxne« (til 60 Rdlr.). Hun dømmes imidlertid til at betale. Hun skylder dog endnu i 1672 Peder M. Penge, og der udnævnes fra hver Side 3 Mænd at mødes i Linaa og faa Sagen ordnet.

Under disse trykkende Kaar har hun saa maaske afstaaet til Thomas Andersen Overgaarden eller en Del af denne. Skovrider eller Dyrvogter Jochum Christensen Brou (dette sidste Navn er rimeligvis den jyske Udtale af Bro) bor da i Haarup. Dette ses nemlig af en Stævning, Herredsfoged Niels Gregersen i Gjærn paa dette Tidspunkt udtager mod Jochum B. for at have udtaget af et Bo i Linaa, hvortil Niels G. havde første Ret, en Jærnkakkelovn, 1 Seng, 34 Tdr. Havre m. m. — ialt for 77 Rdlr. 2 Mark. Til denne Svoger sælger Thomas A. den Gaard i Linaa, »hvori han bor«. Sandsynligvis er saa Jochum Brou flyttet fra Haarup og har forlagt sin Dyrvogter-Residens til Overgaarden. Og Thomas A. er flyttet ned i Kroen. Ane Bertelsdatter synes i al Fald nu kun at eje en Del af Overgaarden, idet Tingbogen af 1672 meddeler, at hun pantsætter den halve Gaard, »hun paabor« til sine tre Døtre for deres Fædrearv: »300 Slette Daler«. I Retten optræder ved denne Lejlighed Sønnen Bertel, Thomas Andersen og, som Døtrenes Lavværg Præsten Laurids Jostsen, nu forflyttet til Alling. Det kan se ud, som det har været ret nødvendigt for Døtrene og deres Mænd at sikre sig med dette Pant, thi i 1674 optræder der atter en Rykker hos Ane Bertelsdatter: Søffren Jensen i Mollerup. Han stævner for Gæld »Per Jensen Kræmer, Kristen Kromands Enke, Johanne Piersdatter, hendes datter bergit Christensdr. med des Lauverge« og endelig Anne Bertelsdatter »med Lauværg, børn och medarvinger Bertel Jensen Worm oc deres lauverge« osv. hele Familien efter »Anne bertelsdr. udgiffen breff och forpligt 1665 110 Rdlr. Slet«. Heldigvis er der blevet Forlig ud af det i »goud wenlighed for got folcks for-

bøns skyld, saa och for goed gammel venskab hand haffuer hafft med Anne Bertelsdatter«. Gælden er blevet nedsat, men hun skylder dog fremdeles 80 Slet Daler, som skal betales i to Terminer; 40 Rdlr. til »førstkommende Snapstning, naar man skriffuer 75 og den anden $\frac{1}{2}$, part til Snapstning, naar man skriffuer 76«. Uden Renter.

I 1673 ordnes endnu et Pengeanliggende, som vedrører Overgaarden, men Anne Bertelsdr. nævnes nu slet ikke. Jochum Brou giver dette Aar Præsten i Alling Fuldmagt til at give Thomas Andersen Pant »udi vores halffue Gaard i Linåa« for en Gæld fra afdøde Jens Worms Tid, »Tredieparten nemlig af den halve Gaard, som er tilfalden ham efter Sal. Jens Worm met sin kiære Hustru Maren Jensdr.«. Det gælder 22 Rdlr. 1 Mark som Thomas Andersen engang har forstrakt Jens W. med.

Anne Bertelsdatter ejer øjensynlig endnu den halve Del af Overgaarden, men sidder vist i smaa Omstændigheder, maaske Fattigdom. I al Fald tyder det ikke paa gode Kaar, at hun i 1674 stævnes af Kirkeværgerne for en »Kirkestig« — $15\frac{1}{2}$ Al. lang — som hun har skullet levere Kirken, men ikke fremskaffet. Den vurderes til 4 Rdlr.

Samme Aar lovbydes Halvdelen af Overgaarden — »med dens tilliggende Gadehuse beregnet paa 14 Bindinger, staaende paa den søndre Side af Gaaeden« (Gaden) — og med den sædvanlige Salgsformel. Den indbydes af den tidligere omtalte Herredsfoged Niels Gregersen, Gjærn, og han betaler med »Sølf Penge« »fyldest och fuld verd«. Lovbydningen er sket ved Jochum Brou, saa det er rimeligvis den Halvdel, han og de to Svogre ejer, der er afhændet. Niels Gregersen beholder Gaardparten til 1677, da den sælges til Hagen Johansen i Ry Mølle. Denne lader ved denne Lejlighed Gaarden syne af fire Mænd — to fra Linåa: Bertel Rasmussen og Jens Pedersen og to fra Haarup: Laurids Nielsen og Jens Sørensen — Tinget har »opmeldt dem dertil«. Man faar ved dette Syn et Indblik i Overgaardens og dens Huses Beliggenhed. Der tales om den nordre Side af Stuelængen, som vender ind

mod Gaarden, om dennes »Udskou« (Udskud) baade i Nord og Syd. Der nævnes det nordre og vestre Ladehus og »Fæhuset« mod Øst. Men Synet giver ogsaa et Begreb om, hvor forfalden Gaarden paa dette Tidspunkt har været. Stuehuset mangler »Meldskjel« (Skillerum), Storstuen har 18 »brøstfældige« Vinduer osv. Ogsaa »det lange Gaadehus, staaende synden i Byen« er elendigt. Af dets 22 Fag er 14 faldefærdige. Den hele Reparation vil koste 148 Rdlr.

Efter forskellige Transaktioner Worm-Slægten imellem, som det vil være for vidtløftigt og unødvendigt og da for Resten ogsaa meget vanskeligt at faa fuldt Rede paa, lovbydes en Femtepart af Gaarden i 1680. Denne Gang af en Per Justesen — vel sagtens nok en Broder til Præsten i Alling — for Jochum Brous Enke i Nibe, og Laurids Justesen paa egne og Hustrus Vegne. Af denne Femtepart afhændes dog kun Præstens Del, men til Hagen Johansen, som altsaa derved bliver Gaardens Hovedejer. Senere har han eller Slægten vel overkommet Resten.

Vi vender nu tilbage til Kroen.

Om denne hører vi saa at sige intet, egentlig kun et Forbud fra Niels Gregersen mod ulovlig Brændevinsbrænding og Udskænk, som griber ind i Kroens Privilegium. Da Thomas Andersen bliver Kromand, begynder Kroen at faa Historie.

Thomas A.s Krobevilling foreligger først i 1675, og den konfirmeres af Cancelliet i 1681. Han faar Lov at holde »Kroe med Udtapning af Øll, Miød, Brendevin oc Tobak udj Linaa Sogn oc Bye for dend Reyssende oc hvem det ellers behøfver, hvorfor hand hafver aarligen oc til Aarets Udgang at betalle til Amtsskriffveren Oluf Nielsen efter sin udgifen forplickt oc bref, Saa frembt hand det fremdeles vil niude oc beholde hvilche andgaar oc begynder Ano 1675 och til Aarsdagen Ano 1676. Och det saa aarlig. Forbiudendis alle och enhver i Lenne Sogn och bye hannem herudi at hindre eller udj nogen maader nogen forfang at giøre under straf som Consumptionsforordning derom melder. Hvorefter de vedkommende viide

sig at Rette och for skade at tage vare«. Bevillingen er undertegnet af Ebbe Gyldenstjerne.

Denne Tilladelse giver jo Kromanden et fast Grundlag under sin Virksomhed og et godt Rygstød, hvor det gælder Indgreb i hans Næringsvej. Og slige er ikke længe om at melde sig. Kort efter, at han har slaaet sig ned ved Disken i Linæa Kro, lader han en Kvinde indstævne for ulovlig Krohold. Hun hedder »Anne Grønbeckes«, er vanfør og »til huse hos Bertel Rasmussen i Lænna«. Vidnerne Erik Jørgensen og Christen Nielsen forklarer, at hun »haffer holdt Croer och Thapperj, nemlig Øl fal for penge, uanset Thomas Andersen i linæa Croe och Thapperj der i byen skal være forunt«. En har hentet hos Anne Grønbecks »thou Kander Øl for hver Kd. 6 Skilling«, en anden »et Stob Øl for 3 Skilling«. Kong. May. Amtskriver Oluf Nielsen i Dronningborg, Silkeborg og Mariager Amt ved sin Fuldmægtig Christen Jensen paastaar, hun skal betale 10 Rdlr. inden 15 Dage, ellers »Indvisning med Navn og Vurdering«. Bertel Rasmussen, mener han ogsaa, bør idømmes en Bøde, fordi han har »understanden samme Ane Gr. met husverelse at forsyne«. Præsten i Linæa — Jakob Fogh — mener, som det synes, at ville bedre lidt ved Anes Sag ved at foreholde Retten, at hun er vanfør. Men hertil svares, at den, som har Kræfter nok til at begynde med Tappen og Krohold, maa ogsaa kunne svare Afgift deraf. Ane dømtes til de 10 Rdlr. Bertel Rasmussen slipper. Han frasiger sig nemlig »med Ed och opragt Finger« al Lod og Del i Anes Tapperi.

1677 er Thomas A. ude efter en Smugkro i »Krudhuset« ved Resenbro. Det er ogsaa en Kvinde, det her er galt med. Hun bor ved en stærkt befærdet Adelvej, hvor der kommer mange tørstige Folk, og hun har ikke kunnet modstaa Fristelsen til at sælge af det gode Randers Øl. Mellem dem, der har smagt paa dette er ogsaa Thomas A.s Svoger Jochum Brou. Og i 1699 har Anders Svendsen i Linæa, som tidligere har været omtalt i disse Afhandlinger, været ude i ulovligt Krohold.

Jeg har her nævnt blot de Tilfælde, da Sagen er

kommen for Retten, der har sikkert været mange flere, men som bilagdes ved hjemlig Mægling.

At Thomas A. af og til har noget svært ved at faa sit Tilgodehavende ind, kan jo ikke undre. Ikke alle, der bliver bænkedede ved Krostuens Skive, er lige solide Betalere. Jeg skal her omtale kun et Tilfælde, hvor det er en af det lille Landsbysamfunds remarkable Mænd, det drejer sig om: Degnen Christen Lauridsen. Denne er altsaa kommen til at skyldte Kromanden for Øl og Brændevin, han har nydt i dennes Hus. Hans Hukommelse maa have været noget kort og utilstrækkelig, hvor det gælder Drikkevarer, thi han nægter i Retten »ved den højeste Gud och Sallighed med Oprackte finger«, at han skylder »hverken Skilling eller Skillings Værdi«. Et Par Linaa Mænd søger imidlertid at hjælpe paa hans svigtende Erindring, idet de fortæller for Skranken, at de har drukket med ham i Kroen — den ene en to-tre Gange, den anden tit og ofte — og Degnen har intet betalt. I Sagen optræder ogsaa Pigen i Kroen, Sidsel Nielsdatter, og hun meddeler, at hun mange Gange har været sendt til Degnen for at »fordre Penge af hannem fra Thomas A.« Hun har desværre aldrig truffet Degnen selv, men hans Kæreste, der dog vedgaar Gælden, men tilføjer affejjende, »at de var Thomas A. int om 24 Skilling skyldig«. At Skylden har indskrænket sig til denne ringe Sum, er dog ikke sandsynligt, da Sagen er gaaet til Retten, og Thomas A. her selv forklarer, at Degnen undertiden »er hemmeligen ganget af hans Hus«, det vil sige har flere Gange lusket sig bort uden at betale, hvilket jo ikke sætter den Kirkens Mand i noget gunstigt Lys. Kromanden paastaar Degnen hjemfalden til Udpantning. Sagen gaar dog i Orden ved Mægling fra Jochum Brous og Jens Andersens Side, saa Degn og Kromand klasker hinanden i Haanden og slutter Fred. Fredsbetingelserne kendes dog ikke.

Jeg har foran bemærket, at en Kro, der som Linaa laa, hvor to Adelveje krydsede hinanden, og i en Kirkeby, altid var stærkt besøgt. Jeg vil her tilføje, at den sikkert ogsaa har været Skuepladsen for mange

livlige Optrin, ja, for mange raa og voldsomme. Desværre staaer Lykkens Galosker ikke længer fremme til Brug, saa man kan stikke Fødderne i dem og gøre Rejser til en fjærn Fortid. Mundtlig Overlevering om, hvad der kunde foregaa i de gamle Kroer for Aarhundreder siden, har jeg ikke truffet, kun den skriftlige fortæller lidt her, og i Reglen kun et Sted, og hvor det gælder det raa og voldsomme. Stedet er Tingbogen. Det er da ogsaa den, der fortæller om slige Optrin i Linæa Kro. Heldigvis — kan man vel sige — har jeg fundet kun et af disse. Det er fra 1696, i den gejstlige Justitsprotokol, og det er ikke særlig ondartet, men det giver i al Fald et lille Indblik i en vis Side af Datidens Kroliv. Og desuden i dens Rettergang og andre af dens Forhold. Jeg refererer derfor ret udførligt:

Det er tredje Søndag før Paaske. En Mand »navnlig« Carl Rosen har været Gæst i Kroen — efter Gudstjenestens Slutning — og der været Genstand for en Behandling, der faar ham til at indgive en Klage til Hofjægermester de la Roche, Nygaard. Hvorfra Carl Rosen stammer, kan jeg ikke oplyse, maaske er han adelig og født »hinsidan« Sundet, Navnet lyder baade fint og svensk. Jeg kan kun oplyse, at han paa dette Tidspunkt har Ophold paa Lavengaard, der da ejedes af den Christian Fischer, som senere blev dømt som Vildttyv. Hr. Rosen kaldes andetsteds for Hr. Fischers »Fuldmægtig«. 1695 optræder han — iflg. Kirkebogen — som Fadder for Degn Joen Olufsens Datter Johanne. Den ovennævnte Klage, som gaar videre til »Oberførster och Vildt Mester ædle Christopher Elias von Hymitsch«, lyder med Hr. Rosens Retskrivning saaledes:

»Høi og Velbaarne Hr. Hof Jeger Mester de la Roche gunstige Velynder. Jeg nødis ved denne Occasion og lejlighed Velbaarne Hr. Hof Jeger Mester, huad sig med mig har tildraget efter deres afrejse til Kiøbenhafn at notificere referere adt jeg fire Ugger før Paaske som var en Søndag efter Gudstjenestes forretning kom udi Thomas Andersens Huus udi Lenæa een og anden affaire med Posten at forrette, huor

Jeg mig en stunds tiid eller tou opholdte. Imidlertid kom Een af Skytterne ved nafuen Peter Jacobsen, der tilforn har tient hans høigræfflig Exellentse Grev Friis og er Laurits Hansens Skouriders Suoger, som Velb. Hr. Hof Jegermesteren formedelst hans uloulig skytteri har med at bestille, mig med een og anden Ord, uden raison, i mange gotfolkis præsentz, inportune begegnet uactet alt dette lod jeg saa passere andseende hands skrøbelighed, i huervel hand altid med Ordene truet ei agtendis huorfor, dog sijgendis at Jeg noget om slig uloulig skyttere, huorfor hans Suoger er andgiffuet skulde om hannem haffue sagt, det lod Jeg alt gaa forbi, men paa det siste kunde hand ei — — (utydeligt) huad hand hafde i sinde, thi huad hiertet er fuld af løber munden offuer, tog dermed sin bøsse, drog hannem op sigende Nu skal du see, huad det betyder, og ville saa klæmt til, men efftersom der vare mange Gotfolk hos, blef hans onde forsæt forhindret, at den icke fick sin — — (utydeligt); Iblandt huilke var en Studiosus - ved naffn Claus Orumb (Worm), Søren Sørensen, Konen og Manden i Huset og andre flere, som Jeg egenlig dierris nafen ei kand memorere og bad dennem huad passert Være at drages til minde paa det Jeg sligt, som paa Morderiske Viis er giort, dog den ei fick sin fremgang lige hardt at æstimere som det var giort paa behørige Steder efter Loven at fremdrage. Man ei i denne Post vil forbigaae Velb. Hr. Hof Jeger Mester; ei heller hans ulycke at begiere sligt udi Velb. Hr. Hof Jeger M. disposition at saadant motte i tide forebygges, paa det mange Gotfolck som for huis interesserate er skeed, ei skulle herefter af hannem rammes og faae en ulycke efter hans store trudseler, som skeed er; Troer Jeg derfor Velb. Hr. Hof Jeger M. kand giør en reglement herudi, paa det mand ei skal haffue Aarsag sig paa høire stæder at beklage. Ellers passeret intet notabelt, mens befaler Velb. Hr. Hof Jeger M. Guds den høistes protection og mig udi hans gode affection recommanderer forbliffuer Velb. Hof Jeger M. tjenstvilligste Tiener Carl Gustaphus Rosen«.

Hovedsagen i dette Dokuments knudrede Indhold: Gengivelsen af Oprinet i Kroen er det nogenlunde let at faa Rede paa. Værre er det med Resten. Men Meningen er dog vel den, at Rosen ønsker det af ham beskrevne Attentat bedømt som et udført Drab. Dog ønsker han ikke »Gærningsmanden« i større Ulykke, kun bremset, saa han ikke skal gøre Fortræd andetsteds i Fremtiden.

Da en af de Personer, som Rosen inddrager i Sagen, er Studiosus, behandles Krostueoptrinet ogsaa ved den gejstlige Ret. Det er derfor, som ovenfor nævnt, den gejstlige Justitsprotokol, vi her maa gaa til.

Rosens Klage er ogsaa gaaet til hans høigrevlig Exellentz Hr. Greffue Reventlov^(?) Og han og von Hynitsch sender saa Klagen til ovennævnte Ret. De ønsker »Hæderlige och Vellærde Claus Orumb« (Worm) — vel sagtens en Slægtning af de foran omtalte Wormer — som er den i Linæa boende Regiments-Kvartermester Lethmates¹⁾ Børns Informator, ligesaa Carl Rosen, »formodendis at finde Lauengaard« samt kgl. Skovrider Peder Jacobsen i Framlev afhørte. Retten sættes i Tulstrup Kirke d. 27. Juli 1696 præcis Kl. 9. Assessoren er »Niels Christensen Friis²⁾, Evangelii Tiener til Skorup och Tiulumb Menigheder og Proust offuer Giern Herrit«, Præsterne »Erich Thomsen³⁾ udi Giern« — som er Notarius og altsaa har nedskrevet Forhørene i Justitsprotokollen — Jakob Nielsen Fogh til Linæa-Dallerup og Laurids Justesen til Alling-Tulstrup.

Søren Lauridsen og Niels Jensen af Jaungyde har besørget Stævningerne. Paa Lavengaard er den blevet oplæst for og modtaget af Madam sal. Mathias Fischer — Chr. Fischers Moder — der sagde dem, at Rosen ikke

¹⁾ Det eneste, jeg har kunnet opdrive om denne Mand er en Indførsel i Kirkebogen for Linæa 1692, hvor der siges, at hans »Kiereste den vel- og dybædle Catharina Majoners (hans Hustru altsaa) døde efter Barnebyrd d. — — Febr. .

²⁾ Niels Christensen Friis, Skorup-Tvilum. Ordineret 1661, født 1637, Provst 1692. Gift med Formandens Datter Ingeborg Nielsdatter Ferslev, død 1714.

³⁾ Erik Thomisen Aarhus. Ordineret 1672. Gift med Ingeborg Nielsdatter, vist en Datter af Niels Friis.

var hjemme, og hun vidste ikke, hvor han var. Hun vedlagde tillige den Bemærkning, »ai hun icke heller vilde haffue noget med den sag at gjøre«. De øvrige indstævnedede Claus Worm og Skovrider Peder Jacobsen modtog deres Stævninger paa deres Bopæl, henholdsvis i Linaa og Framlev.

Glaus Worm forhøres først.

Han husker, at Begivenheden foregik en »Søndag efter Guds Tienestens forretning« og i Thomas Andersens Hus, men han kunde ikke sige, om det var »3 Ugger før Paaske eller ikke«. Lidt efter, at han var bleven bænket i Kroen, kom Carl Rosen til, og han indbød ham paa »1 Pot Øl eller 2 at dricke og blef de tilhuse ungefær 2 timer eller 3«. Paa Spørgsmaalet om, hvorledes det forholdt sig med det i Carl R.s Klage anførte om det ulovlige Skyttere og Trudslerne fra Peder Jakobsen, det skulde have affødt, erklærede Claus Worm, »at hand ei hørte et eneste Ord af Peder Jacobsens Mund enten om Hof Jeger Mesteren de la Roche eller om ulovlig skytteri af Laurits Hanssen langt mindre om truselsord til Carl R.«

»Blef Claus Orumb fremdeles tilspurt om Skourideren Peder Jacobsen for den skyld icke hafde taget sin Bysse og draget hannem op sigendes til Carl R. nu skal du see, huad det betyder og ville saa skut til; huortil Claus O. suarede, han saa vel at Schourideren tog en Bøsse og vende sig mod Døren, lmidlertid spurde Carl R. om hand vilde skyde hannem dermed, huortil Peder J. suarede og satte byssen, Gid Dieffuelen skyde dig, Gud skee lof, jeg har beder forstand, og vi har intet ont med huerandre at deele, og samme tiid kunde vi ei andet fornemme end de vare gode Venner og taledede gode Ord och drack skaaler med huerandre«.

Paa næste Spørgsmaal »om der var mange Gotfolk tilstede udi huset, som efter Carl R.s andgiffuende skulle haffue forhindret Schouriderens onde forsæt», svarede Claus O. »at der gik vel folck ud og ind af Croehuset, som købte Øl og brendevin, men hand kiende dem ikke«. Han kunde her kun forklare, »at han saa Konen i Huset gick ud og ind at tappe og

forrette huis i Huset forfaldt, Manden i Husit saae hand icke i stuen«.

Da der ønskes Besked om, hvorvidt han var »tilstede i Husit fra den Tiid forskr. Personer samledes i Husit og skiltes ad og imidlertid saae og hørte alt huad imellem dennem passeret, som om hand siuntis de vare og skiltes gode Venner ad«, svarer han, »at hand var tilstede ald den stund de var tilhaabe udi forskr. Croehuus og imidlertid saae og hørte intet andet end udi de forrige Poster er indført og kunde ieke indbilde sig, at der var nogen Uenighed imellem dem, eftersom de tog venlig afsked med hinanden og gaf huer andre Haand, da Carl R. gick bort, og til Vidners forsichring, at de var gode Venner, sagde Carl R. til Claus O., at det var ikkun raileri, og at de vare gode Venner og soer dertil«.

Der blev nu i Kirken raabt paa Carl Rosen, om han var tilstede, eller der var nogen, som skulde svare for ham, »men fandtis ingen«.

Saa kaldtes Peder Jakobsen frem, og han »gaf til giensuar, at hand forundrede sig høilig offuer, at Carl R. kunde bringe det over sin Samvittighed at føre saadant Klagemaal imod ald billighed och Sandhed eftersom han vidste icke andet end at de jo hafde været gode Venner, idet han hafde sagt at Diefiuelen skal skyde dig var aldrig af vred hue sagt eller ment, men af idel villighed«.

Imellem disse Forhør og Carl R's Klage, er der jo ikke stor Samstemmighed, og heller ikke i det senere verdslige Ting fremkommer der stort, som kan bekræfte Klagen. Her optræder Thomas Andersen selv som Vidne, og han »vandt ved den højst helgens Ed og oprakt Finger efter Loven«, at han ved slet intet om hvad der da foregik i Kroen den Dag »af den Aarsag, at han laa og sov«. Han kan intet forklare om det »ulovlige Skytteri«. Heller ikke ved han noget om, at Peder Jakobsen — her kaldes denne Peder Laasby — skulde have »draget Bøssen op — — og dermed villet klembt til«. Selvfølgelig kan han heller ikke opgive, hvem der den Dag sad i hans Skænkestue.

Hans Kone, der her kaldes Maren, bliver ogsaa forhørt, og hun ved egentlig heller ikke noget ud over det, der allerede er fremkommet. Vi faar her ikke stort mere at vide om Peder, end at han, da han kom til Kroen, fik »en Stof Øl« til sig selv og en halv Skæppe Havre til hans Hest«. Og om hans senere Optræden husker hun kun dette, at han, da han med sin Bøsse i Haanden vilde gaa bort, sagde: »skal jeg baade købe och — -- (utydelig Skrift, men der skal vel staa »tigge«) — — øllet af Eder«. Han har maaske været saa drukken, at hun ikke har villet skænke mere for ham. Om Situationen i det hele taget erklærer hun tilsidst, »at Peder Laasby tillige med de andre forsamlede Personer sad i smuk Stilhed och drak et stob øl tilsammen och derefter skiltes ad i Venlighed og fult Peder J. forn. C. Russe (Herredskrivernes Forjyskning af Navnet Rosen) til dør och toeg afsked med hannem«.

Hvad Sagen ender med vides ikke, og det har da ogsaa i dette Tilfælde ringe Betydning, om Retten er paa Carl Rosens eller paa de øvriges Side, eller om Sandheden ligger et Sted midt imellem Klagen og Forhørene. Hovedsagen er her det Tidsbillede, Sagens Behandling giver.

Sidste Gang, jeg har truffet Thomas Andersens Navn, er i den store Fischerske Vildttyve-Sag fra Lavengaard, som gaar an omkring 1700. Et af Vidnerne nævner i Forbigaaende Kromandens Navn. Men Ordene er her — som saa mange Steder i Tingbøgerne — uklare, at man maa gætte sig til Meningen. Jeg mener det drejer sig om et af Christian Fischer ulovlig skudt Stykke Vildt, som skal have forvildet sig ind i Krokonens Gryde.

I 1700 træffer vi et nyt Kromands-Navn i Linaa: Jens Thomasen Worm. Han er Søn af Thomas Andersen, og hans Navn repræsenterer altsaa baade Fædrene- og Mødrene-Slægten. Han faar Bevilling ind under Jul (11/12) dette Aar. Han maa holde »Kroe og Værtshus i Linne Sogn oc Bye under Silkeborg Amt med gode Logementer samt Brændevin, Øl, Mad oc

Tubach« mod at han holder Loven og svarer sin Kendelse. (Jyske Registre).

Han sidder ikke i Kroen mere end fire Aar, og det lidt, der vides om ham, er fundet i Tingbogen.

I 1702 har ogsaa han været ude efter ulovligt Brændevinsbrænderi og -salg. Slaget rettes denne Gang mod Laven. Her indstævner Jens Th. Worm Mathias Rytter — af hvem der endnu findes Efterkommere i Linaa Sogn — og Kone, og af Slægten Boel: Corporal B., Jens og Søren B. og den sidste Kone. Jens synes at slippe helskindet fra det, da han kan bevise, at hans Brændevinskedel i 3 Aar har staaet i Pant hos Jens Borup i Linaa. Mathias Rytter maa derimod aflevere sit Brændevinstøj.

Jens Worm har nok haft lidt svært ved at begaa sig, kan det se ud til. Navnlig i det sidste af hans Kro-Aar (1704). Da stævnes han hele tre Gange for Gæld.

Den første Stævning kommer fra Daniel Fischer paa Silkeborg. Og det gælder en Sum paa 86 Rdlr., som han i Løbet af de sidste tre Aar »har bekommet«. Det vil vel sige laant. Den anden Rykker er Jens Basballe, Borger og Handelsmand i Aarhus. Han præsenterer Jens W. en Obligation udstædt af denne i 1702, og som lyder paa 156 Rdlr. Det drejer sig om Betaling for Varer han har købt hos Jens B. Der har vel saa i Jens W.s Tid — som vel ogsaa i Faderens — været drevet Købmandshandel i Linaa Kro. Som Pant for Beløbet stilles en Del af Kroens Indbo; og Pantebeviset giver en Fortegnelse over Genstandene. Det giver et lille Indblik i Kroens indre Udseende paa den Tid: 1 Brændevinskedel med Dæk, Hat og Pibe »som sidder udi Gruen paa et — (Skriften utydelig her) — —, 3 store Ølkar af Eg, 12 nye Egetønder, 8 Tinfade, 1 Dusin Tintallerkener, 1 Egeskab, 2 Egeborde, 1 Seng, 2 Egesenge, 1 sort beslagen Egekiste, 1 otte-kantet Spejl, 1 stort rundt Bord og et lille do., 1 Stolpeseng, 12 Træstole, 4 Bolster-Underdyner, 4 Hovedpuder, 2 Overdyner af Bolster, 2 Par Hørgarns-Lagner, 12 Stykker »Contrafjer« (Contrafjer 3: Portræter), 1 Fyrkiste-Bænk, 1 Messing Fyr-

bækken, 1 »udgraffen« (udskaaret) Egekiste, 2 Tabletter, 2 graa Køer. Som Efterskrift paa Pantebrevet føjes til: »Noch her foruden haffer Jeg udj Leye en Brendvins Keedel med hat och Pibe wog 119 Pund, som ieg aarlig deraf gifver 5 Rdlr.« Paa Obligationen har som Vitterlighedsvidner to Præster underskrevet Niels Christensen Friis og Jens Spliid, begge af Skorup-Tvilum.

Den tredje Stævning udgaar fra Universitetet og lyder paa Landgilde-Korn. Kroen synes altsaa paa dette Tidspunkt at være blevet »Kapitelsgaard« og Jens Th. Worm »Kapitelstjener«.

En Stævning af en anden Art forekommer ogsaa i 1704. Det er den foran omtalte Hofjægermester de la Roche, der er ude efter Kromanden for Forsømmelighed ved en Jagt.

Der har været jaget i de kongelige Skove, og Bønderne skulde, som sædvanlig, bl. a. ogsaa køre med det nedlagte Vildt. Skovrider Erik Jakobsen i Sejl (i Funder Sogn) har kørt Vildtet eller en Del af det — 3 Raadyr og 1 Vildsvin — til Linaa, hvor Sognefoged Laurids Jensen skal sørge for at faa det fragtet videre, til Nygaard, hvor de la Roche boede. Han har i det Øjemed tilsagt Niels Grove i Skellerup og Kromanden i Linaa. Den første har straks kørt Vildsvinet bort, men den anden har givet sig for god Tid med at faa de tre Dyr til Nygaard, saa de formentlig er kommet til at lugte.

I 1704 gaar saa Jens Thomasen Worm ud af Kroens Saga, vel sagtens af økonomiske Grunde. Han afstaar den til vor gamle Ven Herredsfoged i Gjern og Framlev Herreder Claus Jessen¹⁾. Han er dog kun Indehaver af Forretningen kort Tid, fra 29. April til 20. Decbr.

Kroen købtes da af Jens Hagensen, Søn af Hagen Johansen i Ry Mølle, og som, hvad vi om lidt

¹⁾ Se Aarhus Stifts Aarbøger XI 1918 S. 21 ff.

skal se, maa have siddet i Overgaarden en Del Aar, inden han blev Kromand.

En ny bekendt Slægt rykker dermed ind i den gamle Kro.

Vi kan straks fastslaa, at Jens Hagensen i de mange Aar, han var knyttet til Overgaarden og Kroen, har haft meget med Retten at gøre. Om det deraf kan sluttes, at han har været en stridbar Mand, tør jeg ikke sige noget om. Men det kan se saaledes ud. Maaske har han, som udgaaet fra den ansete Hagen-Slægt og den gamle ligesaa ansete Mølle ført Fornemmelser og Pretentioner med sig til Linaa, som kan have gjort ham det noget vanskeligt at indordne sig i det lille Landsbysamfund. En Ting kan man sige, uden at gaa hans Minde for nær, at han gennem det, der nu skal fortælles om ham, ikke virker tiltalende.

Først dog et Par Ord om Slægten, han er udgaaet fra. Jeg vil forhaabentlig senere andetsteds komme til at behandle den indgaaende.

Den kan spores nede i det 16de Aarhundrede. Saaledes omtales i Skanderborg Slots Regnskab 1581 en Jens Hagensen fra Vrold, som køber Lam paa Slottet for $\frac{1}{2}$ Mark pr. Stk. Navnet peger godt nok i Retning af Ry Mølle. I 1664 nævnes Hagen Johansen som Møller i denne. Han har fæstet den af Kronen lige efter Krigen paa fordelagtige Vilkaar. I 1683 er han tillige Herredsskriver i Ry Birk og 1687 det samme i Hjelmlev Herred. De to Jurisdiktioner er da blevet slaet sammen.

Han erhverver sig efterhaanden mange Ejendomme i Egnen omkring Ry og i Skanderborg. Hans Søn Johan Hagensen faar Møllen efter ham, medens den anden Søn, vor Jens Hagensen, anbringes i Overgaarden og senere altsaa faar Linaa Kro.

I 1731 skiftes der efter Johan Hagensen mellem Enken, Anna Poulsdatter og Sønnen Poul Johansen, og denne bliver nu Møller i Ry Mølle. Endnu i 1744 træffer vi ham i Møllen, og da denne atter skifter Fæster, er denne en Mand, Peder Blok, der har været Møllersvend paa Møllen og bliver giftet ind i Hagenslægten og sidder i den store Hjulkasse langt op i Aarhundredet, tilsidst som Ejer.

En Broder til Poul Johansen finder vi i Silkeborg Mølle fra 1720 til 1734: Hagen Johansen.¹⁾

Hagen-Navnet tilhørende en Søster til Jens H. møder vi i Linaa allerede 1696. Hun og nogle Linaa-Mænd: Anders Kræmmer, Rasmus Bertelsen, Anders Høj o. fl. stævnes da for Plovskat. Hun har maaske da, et mandhaftigt Kvindfolk, som hun synes at være, siddet som en Slags Bestyrer af Overgaarden. Vi vil senere komme til at nævne hendes Navn.

Jens Hagensen træffer vi første Gang — i Tingbogen — i Anledning af en Voldssag. Et Kvindfolk i Linaa, Maren Pedersdatter, lader ved »Befuldmægtige« Laurids Sørensen Gløe Jens H. indstævne for »dend u-tilbørlig mishandling med hug och slaug, samt sparring (Sparkning) med hans Fødder hand haffuer forøfvedt«. Konen er ogsaa slemt tilredt. Hun bliver besigtiget af Synsmænd, og de forklarer i Tinget at have set »blaa och blodig Saar, et i hendes andsig, och et paa hendes ben, och paa samme ben en del blodig saar«, og »et blaa Slaug paa hendes Røch, som er ganske ophoufnet och paa dend høier arm offer albou et blaa slaug«. Jens H. kommer med en Modstævning til Maren P. »tilhollendes i Linne for at tilsvare mig om gierder och andet, som hun ved min Gaard u-loflig haffer taget«. Og han fører en Del Vidner i Sagen. Niels Jensen har ved Kyndelmisse, da det vel sagtens har været koldt, og Maren har haft det smaat med Ildebrand til Skorsten og Kakkellovn, set hende tage et lidet(!) Ris af et gierde ved Jens H.s Gaard staaende« og vist ogsaa en gammel Harve. Ole Jensen vidner det samme. Niels Skræder har set hende komme gaende med nogle »Pinner« i sit Forklæde, og en Kone har observeret, at Maren forsynede sig med nogle Pinde fra »det gierde, som staa mellem Niels Jensens Hus og Jens H.s Gaard« — der er mange Beviser for, at Maren er en Tyvekvind. Men ikke desto mindre har Retten denne Gang — i vor Ven Claus Jessens Skikkelse og til hans Ære — fundet, at det her var Jens H., der skulde lide: Denne maa

¹⁾ Edv. Egeberg: Silkeborg Slot III, 227 ff.

give Maren 4 Rdlr. for »Hug og Saar« og desuden blive tilpligtet ikke at sige noget, der kan skade Konens Navn og Rygte.

Ogsaa senere lader Jens H. sit »hastige« Sind løbe af med sig. I 1706, da han altsaa er blevet Kromand, gaar det atter ud over en Kone i Linaa, og han optræder her i Selskab med Søsteren Boel, som formentlig da har været hos ham i Kroen. Konen hedder Karen Jensdatter.

Der har været mange i Kroen, da Overfaldet skete, thi der optræder en hel Del Øjenvidner. Og alle paa Karens Side. Et af dem hedder Karen Nielsdatter, og hun fortæller i Retten, at hun en Dag mellem Jul og Nytaar (den 29. Decbr.) kom ind i Krostuen, og da saa Boel H. komme ind med »et Krus Mjød, hvilket hun heldt i Karen J.s flaske, den største del deraf, och i det samme saa hun, at Boel slog Karen med den flade Haand 3—4 Slaug, saa hendes Lue faldt paa Jorden«. Saa kom Jens Hagensen ind »skød hans Søster tilside och slog hende« (Konen).

At Jens H. ikke har skøttet om at faa denne Sag for Retten, er øjensynligt. Det fremgaar bl. a. deraf, at han forsøger at skyde den fra sig ved at paastaa, at han ikke er stævnet paa ret Maade. Men det lykkes ham ikke at bevise dette. Stævningsmændene Christen Nielsen og Jens Busborg forklarer nemlig, at de vel straks fandt Kroens Dør lukket. Men senere kom de ind. Da de havde banket flere Gange, blev den aabnet af Christen Larsens Søn. Og da de kom ind i Stuen, var der mange derinde og blandt dem Boel H., og hun tog mod Stævningen. Og at det ikke har været nogen Retfærdigheds-Handling, han og Søsteren har udført, derom taler dette, at alle Vidnerne, en hel Række Linaa Mænd: Rasmus Smed, Rasmus Bertelsen, Niels Andersen o. m. fl. samt Spillemanden Jens Mariager og Thomas Mus fra Haarup erklærer, at »de ved aldeles Indtet som undt och uhæderligt maa være at beskyldte Karen J. for«, hun har levet »skikkelig och christelig«.

En anden Søster til Jens H. Vibeke Hagensdatter, som bor i Mollerup, kommer ogsaa for Ret-

ten paa Grund af løs Haand og Mund. Hun stævnes for »forøffvede ofverfald Wold och Beskyldninger til Æres forkleinelse med videre«. Jens H. møder i Tinget paa Søsterens Vegne og søger at fri hende for Tiltale derved, at hun bor i »et Rytterhus«. Der kan intet Lovmaal udtages mod hende før Regimentsskriveren »derved Indvarsles«. D. v. s.: hans Tilladelse skal først indhentes. Denne Paastand vil Retten dog ikke godkende, og Sagen kommer for. I denne forklarer Knud Jensen Mollerup, at Vibeke H. var for kort Tid siden i hans Hus og der fortalte, at »hun hafde Nederslagen(!) Anders Jensens hans Kachelofen och advahrede hannem (Knud J.) och at vogte sig for forbem. Anders Jensens hustru, thi hun var fuld af pocher och fransosser (Datidens Navn for Syfilis).

Jens Hagensen søger at redde Søsteren ved at fremføre, »at han icke formodet at hun haffer besigtet (sigtet) eller beskylt Kirsten Sørensdatter (Anders J.s Kone) for nogen smitsom Sygdom, men som det var et Spargament (udspreddt Rygte, Bysnak) at der skulde være noget skarn paa hende, hvoroffer hun befrøgtet sig med sine smaa Børn at Komme i nogen fortred eller Wider werdighed, hvoroffer hun det for Præsten der sammesteds (Mag. Clemen Poulsen) har til Kiende gifvet I Mening at bemelt Anders J.s hustru derfor vilde gjøre sig fri och om saa var som Præstens Attest eller skriffit forclarer at hun hende (sig) Effter brug haffer ladet besigtige, och om hun i saa maade er fri er det godt for dem begge, och icke paa andre maader saaledes haffer beskijldt, formoder derfor at bemelt hans Søster icke bliffuer nogen Dom offergiffuen«.

Den korte Mening af denne lange Straale, som det kan være lidt vanskeligt at analysere, er den, at Vibeke H. skal have befordret Rygtet om Kirsten Sørensd., for at hun selv og andre hæderlige Folk kan vogte sig for Smitte.

En hel Del Koner(!) i Mollerup beskikkedes saa som Lægetilsyn. De besigtiger Kirsten, og det Resultat, de kommer til, er, iflg. Forhørene i Tinget dette, at Konen vel har faaet noget ind for sin Helbreds Skyld,

men hverken hun eller de »vidste hvorfor« og »Elders Kunde de Indtet see, at hun haffer nogen Svagthed, som kunde hentydes til Smitsom Siuge«.

Da Kirsten Sørensd. saaledes ved de Mollerups Koners sagkyndige Erklæring er rensset for al Mistanke, gaar Retten i Gang med at udfinde, Spargamentets Ophav og Gang. Og denne sidste fører da om ved Navnene Laurids Smed af Laasby, Knud Jensen, Mollerup, Søren Borup, Linaa, Boel Hagensdr. *ibid.*, Niels Jensen, Alling, »tjenende hos Præsten sammesteds«. Det ser ud til, at det bliver Søren Borup, der kommer til at sidde i Saksen, og Vibeke Hagensdr. opnaar, navnlig ved Jens H.s Hjælp at klare sig ud af Sagen »och derfor blifver fri kiendt«.

At Jens Hagensen har optraadt i Retten i Tilfælde, hvor hans Nærværelse havde mere Berettigelse bag sig end i denne Sag maa dog erkendes. Kromandens Næringsvej kan være vanskelig. Han vil tjene saa meget som mulig ved sin »Udtapning«, og Rusen, der ved stærk Paahældning hentes i hans Skænkestue, skal han derfor helst lukke Øjnene for. Men der kommer jo alleslags Folk til hans Bordskive, og de opfører sig ikke alle lige korrekt, naar Rusen bliver stor. Der kan da ofte falde noget af til Kromanden, som det ikke er behageligt for ham at høre paa, og som han — om han har nogen Ære i Livet — ikke kan tie stille til, men ogsaa undertiden — i værste Tilfælde — maa lade veje og taksere paa Tingets Vægtskaal. En særlig løsmundet og under Rusen meget besværlig Gæst, har Jens H. sikkert haft i Rasmus Solgaard i en af Kannikegaardene. Vi har tidligere haft Lejlighed til at beskæftige os med ham. Under Omtalen af Præsten Jakob Fogh omtales han som daarlig Grande, Overtræder af Viderne, slet Betaler¹⁾. Og han angives i Jakob Foghs Vidnesbyrd om ham som Horkarl, respektløs overfor Kirken og slet Betaler, hvor det gælder Tienden til Præsten. Han drikker meget i Kroen, og er for saa vidt en god Kunde her, mens Jens H. har sikkert ofte maattet verfe ham

¹⁾ Aarhus Stifts Aarbøger XV, 158. 1922.

ud for hans raa Munds og øvrige Opførsels Skyld. En Gang er det da ogsaa gaaet saa vidt, at der er blevet en Retssag ud af det. Saaledes i 1711.

Jeg gaar Tilfældet lidt nøje efter, fordi det rummer ikke blot et godt Billede af den raa Side af Krolivet, men ogsaa en sikkert vel lignende Gengivelse af en vis Side i Landsbyens Liv.

Rasmus Solgaard er en gammel Soldat — dem der sad mange af Landet over — og han fortæller under Forhørene i Sagen, »at han aarlig hafver Kongens Penge at leve af« — altsaa en Slags Pension — men den Skade han har »paa Øje och Haand hafde hand dog ei faaet i Krigen. mens ved anden sin egen formastelse och daarlighed«. Formodentlig ved Slagsmaal. Han har ved et af sine Besøg i Linaa Kro, da han var mægtig fuld, skældt Jens H. kraftigt ud, fordi denne har ladet ham høre, at han har købt noget Tobak ovre i Ansø Kro hos Thøger Jensen og solgt det i Linaa. Det er en Slags Forprang, som har gaaet Jens H. i Næringen.

Lad mig her indskyde, at Jens H. har, som sine Forgængere i Kroen, drevet Købmandshandel. Vist en ret betydelig. Vi vil senere faa Lejlighed til at anføre Ting, han handler med. Og han synes ogsaa at have haft en stor Træskoforretning. Han har sikkert opkøbt de Linaa — og maaske flere Sognes — Træskomænds Træsko og ladet Varen gaa videre. Han gør saaledes i 1725 Forretning med Søren Rasmussen Samsø af Aarhus, som da har noget tilgode paa et Salg; 5 Læs og 14 Snese Par til 132 Slettedaler 12 Skil. Hvordan det nu end forholder sig, har Samsø her betalt 22 Daler 1 Mark 12 Skill. for meget, og disse søger han Jens H. for. Denne tilbyder at fri sig med Ed fra denne Skyld. I Sagen optræder paa Samsø Vegne en tidligere omtalt Mand: Sognefoged Hans Jørgen Bæhr, Haarup.

Efter dette lille Sidespring vender vi atter tilbage til Sagen Hagensen og Solgaard.

Under Sagens Gang fremkommer et skriftligt Indlæg fra den sidste, som synes ret godt at udrede Situationen, og som ved den Selverkendelse, hvormed

Rasmus S. udtaler sig sikkert er af betydelig Troværdighed. Indlæget er stilet til vor gamle Bekendt Herredsfoged Johan Snell, som Solgaard titulerer ærbødigt med »velædle« og »Sr.«. Det lyder saaledes:

»Jeg maa u-kier fornemme den gode Mand Jens Hagensen har ladet mig Indstefne i dag for Vidne at paahøre andgaaende nogle Skielsord, som hand besichter mig for i hans huus at hafve ladet falde, da Kand og vil jeg giøre min corporlig Ed, at jeg icke ved af disse ord at sige, saasom jeg ganske var druchen og icke kunde Sandse, og som den goede Mand vel vil tage Mod mine Penge at optære i sin huus, er det icke mere end billigt, at Bærmen spildes hvor øllet drickes og han som er Kroermænd i Kroerhuus maa vente sligt (godt sagt!) saa jeg vil formode den Retsindige Dommer effter anledning i Kongens lou 6 Bogs 2 Kap. 1 Art. finde mig Sagløs derfor, helst jeg ved ingen Skiæl dertil foruden dette, saa gjør jeg her ved min Corporlig Æed at jeg om anden Dagen var igien i Jens Hagensens huus, og som jeg for min skrøbelige hiernes(!) skyld icke kunde Sandse, hvad som passeret var, vilde jeg forhøre mig derom og afbede, om noget mod min Villie var passeret, blev vi venlig og vel forligte og jeg forat elske fred og rolighed gaf ham 1 Mark til forlig, som hand og self antog og beholte og gaf mig sin haand derpaa, saa Sandt mig Gud hielp. Offer alt saa maa jeg beklage, at som jeg er en gammel aftachet Soldat og har intet uden det min naadigste Konge har tilladt mig at nære baade mig self og min fattige Koene af (han maa vel nu være kommen fra Kannikegaarden) nødes jeg til at tage 1 Pund tubach eller noget (mere), hvorpaa jeg Kand allene Vinde det, som jeg self Kand fortære, og aldrig kand jeg dermed giøre Jens Hagensen nogen forfang paa 1 Skillings Verdi i nogen Maade. Jeg og er forsickret min allernaadigste Konge af højgunstig mig hidindtil betroede Naade aldrig formenede mig at Næris ved slig eller anden ringe Middel og som jeg ved, at Jens Hagensen ichun sichter effter jeg samme tobach hos hannem skulde tage, daa saafremt hand vil unde mig det for det samme, jeg hos andre

det kand bekomme, saa jeg noget lidt derpaa Kunde hafve, skal vi icke for dend skyld være uvenner — —«.

Forligs-Marken, Næringsniddet ang. Tobakken fra Ansø Kro m. m. sætter just ikke Jens H. i noget gunstigt Lys. Marken burde i al Fald være Punktum i Trætten.

Jens H. lader den altsaa gaa til Tinget og der mobiliseres en hel Række Vidner. Ang. det ulovlige Salg af Tobak og Skældsordene i Kroen fremføres bl. a. Jens H.s Svoger Michel Nielsen Juel, Kromand i Tem og Niels Pedersen Byskov — vistnok Svigerfader til Hagen Johansen i Silkeborg Mølle — som nok var tilstede i Kroen den Dag disse løb af Stabelen.

Stævningsmændene har haft travlt i Dagene før Tinget bliver sat. De har ogsaa været hos Magister Clemen Poulsen — hvor de talte med »hands Tiener Thord« — hos Spillemanden Jens Mariager, Christen Skomager og Møllerens Søn i Kjærs Mølle o. fl.

Vidnerne har nok i høj Grad gaaet den gamle fordrukne Krigsmand imod, saa han — trods det, at Magister Clemen P. har gaaet i Forbøn for ham, hvorfor han takker denne — dømmes til at bede Jens H. og Hustru, mod hvilken han ogsaa har været grov, om Forladelse, love Bod og Bedring, give 3 Mark 8 Skil. i Procesomkostninger og 1 Rdlr. til de Fattige i Sognet.

Ogsaa Rasmus Smed er i en Rus, som han dog ikke har hentet sig i Kroen, men hos »Marie Rytterkone« ude med »ærerørig Ord og Trudsler« mod Jens H. og Søster. Han har tillige været efter Kromandens »Tiener (Tjenestekarl) med Hug og Slag alligevel bemelt Tiener samme dag hafde vaaren til Guds bord«.

Ordene til Jens H. var ikke lempelige. Jens kalder han bl. a. »Hundsfot« og Søsteren tildeler han et »Meer« (Mær). Tjeneren antræffer han i Ritmester Gotfred Rauchs Gaards Port med en Sæk under Armen, og han insinuerer, at der er Tyvekoster i Sækken. Derpaa »græb han fat paa hannem och slog hannem fra en Væg til en anden och omsider til Jorden och handlet meget ilde med hannem«. Chr. Sørensen kom saa til og hjalp Karlen løs og »laster

Rasmus Smed for hans Forhold«. Men hertil svarer Slagsbroderen »hvad hand vil tage det Racher pach and«, hvad der synes at skulle gælde ogsaa Karlens Herskab. Naturligvis kommer Smeden ikke godt fra alt dette, men maa »erkende sin Hidsighed og Drukenskab: og tilbagekalde sine Skældsord. Selvfølgelig bør han gøre denne Retræte, men da det gamle Ord siger noget sandt om fulde Folk og Sandheden, er det ikke usandsynligt, at man kan tillægge Rasmus' — og da for Resten ogsaa R. Solgaards — Ord nogen Betydning.

Det er for Resten ikke første Gang, Jens H. er ude for »ærerørige Ord«. Allerede i 1701, mens han endnu sad i Overgaarden, er han Skive for saadanne, og han tiltaler i den Anledning en Række Linæa Mænd: Hans Baldsersen Krøltaar, Chr. Jensen Bomholt o. fl. Og saa da har Rasmus Smed været med. Han betegnes da som Jens H.s »førige Husmand«, men nu »værende i Cornet Gotfredtz Gaard, som Præsten nu i Leie haffer«, og de uforskammede Ord skal han have afleveret »i Rasmus Borups Huus, i deres huus verelser« og »ved Kirkedøren og siden paa Gaden«.

Der tales her ikke om, at det ærerørige er udstedt i Fuldskab, saa det er ogsaa andre end fulde Folk, der skærer til Jens H. Og det taler da heller ikke til Fordel for denne, at Degnen Jon Olufsen (1698) maa tiltvinge sig ad Rettens Vej hos ham — som da ogsaa hos hans Moder Sidsel Jensdatter, der bor i et Hus paa Gaardens Grund altsaa et af dens Gadehuse — »resterende nannest och huuspenge, samt di høie fæstis offer« (Højtidsoffer), en Sag, vi senere, ved Omtale af Byens Skolevæsen, vil komme til nærmere at omtale. Det kan her noteres, at Broderen i Ry Mølle, der jo er Herredsskriver og altsaa retskyndig, hjælper ham i Tinget under Forhørene. Hans Hjælp har dog ikke været saa virksom, at Jens H. vinder Sagen, og da det viser sig, at Haabet her er ude »drak (trak) han (Jens H.) ved sit Erme og sagde: kom og lad os gaa«, siger Tingbogen.

At Jens H., som hans Forgængere i Kroen, er ude efter Folk, der gaar ham i Næringen behøver

næsten ikke at bemærkes. Jens H.s Temperament har sikkert ikke været indstillet paa Eftergiveness af nogen Art, og desuden talte jo ogsaa Lovene af 1689 og 1700 klart her. Det hedder: »Den store Misbrug med u-lovlig Kroe-hold och brendevins brenderi paa landet, snart hos hver bunde, forbydes. Och alle brendevinspander och disteleer aldeles afskaffes — —«. Det forbydes 1) for Købstædernes Privilegiens Skyld og 2) for Bøndernes Skyld, som falder I løst och vorder hengiven til brendevins drikken«. At Jens H. i sin Forfølgelse af Konkurrenter i Kroholdet har været besjælet af mere Interesse for sit Privilegium end for Bøndernes Moral, kan dog vel betragtes som givet.

Straks han har overtaget Kroen, er han ude til flere Sider. Først gælder det Thomas Andersens Enke, der her kaldes Maren Jensdatter. Hun har ikke kunnet modstaa sin gamle Trang til at »udtappe«. Hun »haffver offentlig soldt baade øl och Brendevin«. Det bevidnes af Rasmus Therkelsen i Linaa. Dernæst slaar han ned paa Spillemanden Jens Mariager. Spillemand plejer ofte at være tørstige Sjæle, som i Reglen ogsaa gjerne ser andre slukke deres Tørst. Ogsaa om ham vidner Rasmus Therkelsen — her af egen Erfaring — at han holder ulovlig Kro. Han var nemlig selv en Dag inde hos Jens M. »och drach Brendevin«. Han følger dog forsigtig til — maaske fordi han dog vil fri Jens fra Sigtelsen for ulovlig Brændevinsbrænden ogsaa — »men hvor hand det hafde hendt var hannem ubevist«. Jens M. sværger da ogsaa dyrt paa, »at det Brændevin, som er bleven hendt i hans huus« er ikke blevet brændt hos ham, »men hos bemelt Maren Jensdatter, saavel som hos Deguens Kones Søster Ane Svendtzen«. I Retsmødet, hvor dette foregaar, optræder Daniel Fischers Fuldmægtig eller Ridefoged Niels Wendelbo. Han tager sig af de ulovlige Udskænkere. Maaske nærmest, fordi en Broderdatter til Daniel Fischer er gift med Kromanden Iver Knudsen i Silkeborg Kro, som driver Krohold uden Bevilling.

Niels W. spørger drilsk paa de Silkeborg Tjeneres Vegne, om Jens H. har noget at vise for, at han er

priviligeret Kromand i Linaa. Hertil svarer Jens H. værdigt »at det er ham naadigst tilkendegivet af Retten«. Niels W. driller videre og spørger, »om han sit Bevillingsbrev hafer for menige Sogne Mend paa Kirche stefne ladet oplæse, da de i Sognet boende ei saa lige Kand hafve leilighed hver dag at være ved Tinget for at høre ald hvis der bliffuer oplæst«. Jens H. svarer, haanligt afvisende, hertil, at Niels W. »burde være bedre oplyst end at paastaa deslige«, hans Mayst. given Bref skal paa Kirche stefne oplæses«. Retten kræver det ikke.

Næste Tingdag forhører Jens H. selv ang. den ulovlige Udskænkning, og da faar han fastslaaet, navnlig ved at pumpe Laurits Kjær i Laven 1) at Mathis Rytter og Hustru ibid. »hafde Brendevins Kiedel, hvormed de brende Brendevin og udsolde til hvem det vilde kiøbe« 2) at Jens Høg, Jens Sørensen, Peder Jensen og Hans Sørensen, alle af Haarup, brænde og sælge 3) at Iver Knudsen, Silkeborg Kro »har udi nogen Aar holt Offenlig Udtapning for alle og Enhver«, ligesom han (Laurids Kjær) ogsaa har loseret der och betalt for huis Penge« 4) at Silkeborg Møllersvend Gotfred Iversen — formodentlig en Søn af Kromanden — ogsaa »holder offentlig Udtapning af Øll, Brendevin och tobak«, — vel sagtens i Møllestuen: Møllegæsternes Venteværelse. 5) at de Skellerup Mænd saa vel som Niels i Krudhuset har Brændevinskedler og brænder »och det udsoldt I Lenna Sogn«.

Man vil af dette Forhør forstaa ikke blot, hvor almindelig Overtrædelsen af Forbudsloven var i Linaa Sogn i de Aar, men da ogsaa i hvor god Ret Jens H. — trods alt — var som privilegeret Kroholder til at bremse Uvæscnet.

Det mest graverende Eksempel paa Lovbrudet i Brændevins-Brænding og -Salg giver dog maaske nok selve Sognets Præst. Men det siger vel ogsaa noget om, med hvilke Øjne man i vide Kredse, baade oppe og nede, saa paa det ødelæggende Drikkeri. Det konstateres, at han »haffer solt øll och brendevin siden han der blef Præst« (1700), og han »haffer haft Øll udi Lavind Bye at selge til udtapning hos Søren

Corporal«. Der var dem, der havde hørt Corporalens Hustru sige: »Tønden er kommen, och Præsten vil have Penge derfor«. Clemens Poulsen har da ogsaa »ladet førre Øll til udtapning til Ane Rasmusdatter Vestergaard, som nu haffer (er gift med) Jens Nielsen Snedker och er nu boendis i Præstens huus i Linaa Bye«. Præsten har baade brændt og holdt ulovlig Kro i et af sine Gadehuse, hvilket altsaa yderligere understreger, hvor langt Moralen paa dette Punkt var nede.

At der dog, foruden Regeringen, var adskillige, der saa, hvilken Fare for Folket Drikkeriet var, maa her indskydes. Flere Godsejere greb saaledes kraftigt ind mod Bøndernes Drikkeri. Dog maa her tilføjes, at det sikkert ikke helt igennem har været moralske Hensyn, der stod bag Herremændenes Forsorg, men ogsaa det Fremsyn, at Drikkeriet ikke blot ødelagde Tjenereøkonomisk, men ogsaa Herskabet. Af Linaa-Egnens Herremænd, som havde Øje for Drikkeriet som Landsfare, maa nævnes Ejeren af Sjelle Storgaard Rasmus de Borberg. Han afskaffer alle Brændevinskedler paa sit Gods og motiverer det med disse Ord: »hvis samme Brændevins Kiedler hafde bleffuen ved macht, hafde Byen derover blefuen ruineret och fordervet«.

Efter at Jens H. har faaet al denne Ulovlighed fastslaaet i Tinget, forekaster han Bønderne den Utaknemlighed, de har vist mod ham, »i det han paa deres Begæring har købt »Staal og — — (Ordet ulæseligt) og holt fal«, da de »iche var mechtig self der effter at kiøbe paa de steder eller I Kiøbstederne, hvor de det skulle hafve, saasom de iche for deres høj udgiffter baade til hosbonde — — (ulæseligt) — haffer kundet det betalle«.

Bønderne maa indrømme, at det forholder sig saaledes »och er ham derfor skyldig penge endnu«.

Og saa spørger Jens H. med den Sikkerhed, det giver, at have Folk i Lommen, om de »haffer veret I Jens H.s hus paa lovlig tider endten Nadt eller dag, siden hannem af hs. kong. May. var benaadet at holdet Kroe och Vertshus I Lenne Sogn och Bye och iche faaet Effter deres begiering lovlig och forsvarlige

drickevare, och om nogen af dennem eller nogen deres er af hannen eller nogen hans tilføret nogen Last eller offer wold endten med skiieldend eller och nogen hug eller slaug, och om hand icke i alle maader Enhver effter Billighed och stands udkrefelse hafver be-tient«.

Atter maa Bønderne bekende, at de har intet at klage over.

Tilsidst slaar han ved Fremvisning af »Kongens Brev paa Kroholdet i Linæa Sogn og By udgiven til Cl. Jessen 29. April 1704 med derpaa antegnede af-staaelse til Jens Hagensen af 1. Sep: 1704« og endelig Kong. May. Confirmations Brev paa Kroholdet af 20. Dec. 1704, læst og paaskrevet for Retten 21. Jan. 1705, fast, at han har Ret til at handle, som han har gjort. Og Niels Wendelbo maa indgaa paa at betale ham for Silkeborg Tjenere, hvis Sag han har talt, 12 Sletdlr. og love, at disse Tjenere i Fremtiden »lever fredelig med hinanden (de og Kromanden) og pleie god omgængelse«.

At de Linæa Bønder efter den Sejr, Jens H. her har vundet, for Eftertiden ikke ser paa ham med venlige Øjne, siger sig selv. Og det er forstaaeligt, at de griber Lejligheden til at komme ham tillivs, hvor de kan. Særlig godt kommer dette frem i 1714.

— — Jens H. har i den foregaaende Sag tykket sig med, at man altid hos ham »fik lovlig og forsvarlig drickevare« god Behandling m. m. Dette synes han nu ikke mere at kunne bryste sig af. Jeg refererer ogsaa her en Del af det, der i denne Sag foregaar i Tinget, da det, efter min Mening, ikke blot illustrerer ret levende Drikkeriet og den Strid, der ikke alene i Linæa Sogn, men over hele Landet stod mellem de privilegerede Kroer og Befolkningen, men ogsaa giver et livligt Billede af visse Sider af Landsbyens Liv.

Jens H. indstævnes, efter indgaaet Klage, af Amtmanden og Herredsfoged Snell ang. Misligheder ved hans Krohold. For Skranken bistaees han atter af sin lovkyndige Broder i Ry Mølle. Og denne gør da ogsaa denne Gang — da han maaske paa Forhaand

skønner, at Jens H.s Sag staar paa ret svage Fødder — Indsigelse mod Stevningens Lovmæssighed, idet Kaldsmændene, der har haft Ærinde i alle Sognets Byer, ikke i ethvert Tilfælde har angivet, hvem der har modtaget Stævningen. Ligeledes vil Jens H. forsøge at hindre Vidneførslen ved Henvisning til, at Vidnerne alle er hans Avindsmænd, idet de alle brænder Brændevin. Men Snell afviser straks denne Indvending, han kan ikke lade alle de Mænd, som langvejs fra er mødt i Retten, rejse hjem med uforrettet Sag. De skal have Lov til at vidne. Og derved bliver det.

Det drejer sig ved Forhørene om at faa Rede paa flere forskellige Ting. Først er der dette, om Jens H. har begaaet det ulovlige at sælge Drikkevarer i Partier ud af Huset. Snell spørger straks den første Tingdag det første Vidne Knud Jensen Skomager, om han ved, om Jens H. har »gjort nogen Bond Prang med hands Drickende Vare heller solt deraf til bryllup, barsler eller andre gielder enten i tønder, halftønder ancher eller fiendinger. Hertil svarer Knud Skomager, at han ved »der kom 2 tønder øll til Haarup, som Johan Fich — Jens H.s Søstersøn — bekom«, og han var med, »da det kom af Jens H.s kielder«, men om han solgte det eller gav det bort, ved han ikke.

Dette Spørgsmaal om Bondeprang kommes der stadig tilbage til. Rasmus Borup vidner, »at Boelsmand Niels Andersen i Lenne fik for ungefær 3 Aar siden 2 Tønder Øll til sit Bryllup af Jens H.«. Rasmus B. var med til at bære det om til Niels A.« Men heller ikke han ved noget om, hvorvidt det var Gave eller Salg.

Rasmus Bertelsen forklarer, at han ved flere Gange, Jens H. har solgt Øl i Tønnevis. Saaledes til Niels Christensens Datters Bryllup. »Og for 4—5 Aar siden, da Iver Knudsen (Kromanden i Silkeborg) havde bryllup (med hans Søster) i hans Huus, købte han 1 Tønne Øll af Jens H.«. »Og han har ogsaa forleden Aar købt en Tønne Øl af Jens H., som hand brugte til hans sal. Moders Vaagestue at skienke folch med som vaagede

over hende og Baar hende bort, hvorfor hand gaf 10 Mark, det hand icke Ligen Kunde erindre«.

Niels Vestergaard i Skjellerup har for 7 Aar siden købt Øl — 4 Tdr. — til sit Bryllup og givet Jens H. 11 Mark dansk pr. Tønde. Og 1710 fik han af Jens H.s Hustru 16 Kander Gammeløl, som han hentede i en Halvtønde og gav 2 Rdlr. for.

Og Laurs Corporal fra Laven fortæller, at han for 4 Aar siden noget før Juleaften hentede en halv Snes Potter Brændevin hos Jens H. »udj en Bimpel« og solgte i Laven. Og Nytaarsaften betalte han Kromannden for det og tog »noch 7 Potter med hjem og solte«. Han fik ved den Lejlighed ogsaa 2 Ruller Tobak med hjem til Salg »forat de ikke skulde gaa til Linæa och købe«. Ogsaa Mathias Rytter fik baade Brændevin og Tobak at sælge for Jens H.

Endelig vidner Jens Sørensen, Linæa, at hans Fader for »ungefar 2¹ Aar siden« købte 2 Tdr. Øl af Jens H., da han gjorde hans Søsters Bryllup »som har Skolemesteren i Lenne«.

Dernæst er Snell meget flittig til at spørge om Maalet, Prisen og Kvaliteten paa Drikkevarerne, der er udgaaet fra Kroen.

Den tidligere nævnte Knud Skomager besværer sig over, at »de kand i de andre Kroer heromkring faae lige saa got et stob øll for 2 Skil. som hos Jens H. for 3 Skil.« — — »hans Stobbe, som hand sælger øll i ved sit boer er for liden, men hand har et maal i Kielleren, det er stort nok naar han taper eller lader det tape fuld af bar øll, men hand icke tapet det fuld heller ladet det tape fuld af bar øll, naar vidnet har ladet hente øll, men vel fuld med Skum«.

Knud Skomager har ogsaa hørt, at Brændevinen i Kroen ikke var godt, men »skaaret« (blandet) og at de har faaet for lidt for Pengene, men han kan ikke sige noget bestemt derom, »helst som hand icke dricher brenndvin«. Sandsynligvis har hans Mave ikke kunnet taale det, da han ellers maa noteres som noget af et Særsyn i denne drikkende Tid. Heller ikke om Jens H.s Optræden overfor Gæsterne skal han udtale sig. Ham selv har Jens H. ikke »begegnet med nogen

u-høflighed naar hand har vaaren hos hannem, icke heller har han hørt, han hafer begegnet andre u-høflig«.

Johan Hagensen blander sig her i Forhøret og spørger Knud Skomager ret spydigt, at eftersom han ved saa god Besked paa Øllet i de andre Kroer, om han da har drukket af deres 2 Skillings- eller 3 Skillings-Øl. Knud Skomager indskrænker sig til at fremføre Gjærn Kro, hvor 2-Skillings Øllet er ligesaa godt som Linaa Kros 3-Skillings. Joh. H. spørger videre, om han har maalt Maalet i Kælderens med det paa Bordet. Det har han ikke, men han ved, det er for lille.

Snell spørger nu, om Jens H. ikke har Kongens Maal? Jo, muligvis har han det, siger Knud S., men han har bare ikke faaet efter det. naar han var i Kroen, og det er sket mange Gange.

Joh. H. falder nu atter ind og spørger, om Knud S. da ikke har leveret Jens H. Øllet tilbage, naar det havde for ringe Maal. Hertil svarer Knud S., at han har erindret Jens H. om, at Maalet var for lille, men han fik ikke andet Svar »end at Jens H. loe deraf«, og han maatte nøjes med det, han gav ham, man kunde jo ikke købe Øl andre Steder i Byen.

Joh. H. bliver igen spydig og mener, at naar Knud S. »med flere Cammerater sat til Jens Hagensens och drach«, om han da ikke, »naar hand allerede havde drukket en stob kunde være saa trængende for øll«, at han ikke kunde gaa bort, »naar hand icke kunde faa fornøelse for sinne Penge«.

Skomageren svarer hertil affejende »at han kunde hafve gaaet bort, om hand hafde villet, mens hand hafde lyst til at driche meer«. Og til Spørgsmaalet om, fra hvem han ved, at Brændevinen i Kroen var »skaaret«, om det var fra en af hans »Drich-Camrater«, svarer han, at det erindrede han ikke. Ligesom han bemærker, at det ikke er af personligt Nag, han vidner mod Jens H. Det er blot Øllets Undermaal, der driver ham dertil.

Clemen Poulsens Husmand, Jens Hansen Mørch, giver en drastisk Beskrivelse af Jens H.s Øl: »— — det var ringe maal og ont øll, saa at naar hand stach

sin finger i det, Kunde det henge ved fingeren snart en allen over stobet, og det var saa sæigt snart som Horn lim«. Han serverer tillige efterfølgende Historie: »Ved Michelsdags tider sidst var han tillige med Rasmus bertelsen, Rasmus Soelgaard og Christen Smed alle af lenne i Lenne Smed' (Smedie) da gich R. Soelgaard paa alle dieris Veigne til Kroeret at hente til dennem en half potte brendevin, da hand kom med det til Smeden var det saa slet och ont, at de gad icke driche det og de syntes det var icke penge vært, saa gich de alle 4re dermed til Jens H. igien og de sagde til hannem at dend halfe potte brendevin — (var ikke til at drikke) — —«. Jens H. svarer dem, at den var tappet af samme Tønde som det, de før havde faaet, og som var godt nok til dem. Men det var nu ikke det samme, sagde Jens Mørch. De blev saa i Kroen og drak, og det Brændevin, de da fik »var got«. Det, de havde med fra Smedien, blev staaende paa Bordet, og han ved ikke, »om det blev betalt«.

Søren Borup af Linæa har nogle Gange »ladet hente øll, brendvin och Tobach, undertiden har det været ont og undertiden got«. Hvad Maalet angaar, da kan han fortælle, at naar han »begierede for toe skilling fick hand en træpotte fuld, og naar hand begierede et Stob, saa fick hand en træ tingest fuld med en stilch ved at tage I med haanden ungefehr giort som en tiermohl« (Tjæremaal). I Købstaden fik han det altid i et Krus eller Træstob. Borup spørges, ang. Tjæremaalet, om han har set, det blev brugt til andet end til Øl, om det f. Eks. blev brugt til Tjærepotte. Det har han ikke, han har blot sagt, at det lignede en Tjærepotte.

Spillemanden Jens Mariager, som er Clemen Poulsens Leje-Husmand, har ogsaa sit at fortælle. »— — Der kommer mange smukke folch til hannem, og naar han da har skienket dem af hans egen øll, som var ikkuns tyndt dagligøll«, saa har de villet have af »dend privilegerede Kroes øll. Saaledes en Dag, der vi lagde sammen til en Kand øll og loed det hente i Kroeret og smagte derpaa, og saae det for voris

øyen i Glass, da var vi bange derfor at dricke det«. Og om det Brændevin, som Jens H. lod sælge ved Mathias Rytter i Laven, og det Øl, som blev sendt til Johan Fichs Bryllup i Haarup, hvor Jens Mariager vel har strøget Fiolen, fik han at vide hos »saamange af Gæsterne, han tilspurde derom«, at det var brygget hos Jens H.

Øllet havde dog »smagt ham godt«. Med denne sidste Bemærkning gav han igen paa den Insinuation fra Joh. Hagensens Side, at han ved sin Fritten ang. Øllets Oprindelse havde optraadt mere som »polletti Mester« end som Spillemand.

Jens Knudsen, som ogsaa er Cl. Poulsens Husmand — formodentlig Knud Jensen Skomagers Fader — og »Schomager paa sit handverch«, vidner, at han ogsaa har hentet Øl og Brændevin hos Jens H. til sig og en Mand fra Voel, som besøgte ham. Men det var saa ringe, at Voel-Manden ikke vilde drikke det, men sagde: »gjør af det hvad du vil, ieg gider Intet driche det«.

Rasmus Bertelsen giver et større mundtligt Indlæg i Sagen: Skovrider »Chr. Hess« (Hertz) i Skanderup, som, saa vidt jeg kan skønne, har været en lidt fugtig Kavaller, har været paa Besøg i Linaa. Og det er gaaet lidt varmt til med Drikkelse. Først har Skovrideren besøgt Spillemand Jens Mariager, og her lader Hertz hente 2 Stobe Øl i Kroen. De syntes, der var for ringe Maal i den første Stob og sendte saa Bud efter en anden, og de maalte dem da begge med det nye Maal (det justerede) og der viste sig da at være 1 Pægl for lidt i hver Stob. Skovrideren og Spillemanden følges saa ad hen til Skovfoged Mads Poulsen, som Hertz vilde have med paa en Forretning i Skoven. Ude paa Gaden traf de saa Fortælleren, og de gik alle tre til Skovfogden. Denne var imidlertid ikke hjemme, men de slog sig alligevel til Ro i hans Stue, og Skovrideren skikkede Bud til Kroen efter en Pot Brændevin (6 Skilling). Men det var ikke »got, thi det var hvit og blev icke druchen«. Hertz sendte saa Bud efter en anden Pot, da det maaske kunde være Flaskens Skyld, at det første ikke smagte. Men den

anden Levering var slet som den første, og Flasken blev af Skovrideren »for seiglet«. Den er vel sagtens bleven indleveret i Tinget, og dens Indhold der underkastet Rettens Prøvelse. Og det er sandsynligvis ved denne Lejlighed, at Skovfogdens Kone, som hentede Brændevinen i Kroen, værner om sin Ære og fralægger sig al Skyld i Drikkens Daarlighed ved at erklære, at Flasken var »reen« hvorvel den ikke var »skylt den Dag«, samt derved, at hun indigneret forklarer, at hun paa Vejen fra Kroen ikke i nogen Maade har »forringet Drikken«. Og da Johan H. senere i Retten om det samme: Konens Forhold til Flasken ondskafuldt fremsætter den Formodning, at hun jo kan have hentet Brændevinen andetsteds end hos Broderen i Kroen, eller at Flasken maaske var befængt med »indvortes uhumsked«, ser det ud, som om Rasmus Bertelsen har taget Konen i Forsvar og fremholder saa atter Faktum: at Brændevinen var slet.

Efter at Kroens Vare altsaa er blevet kasseret og forseglet, forlægger det tørstige Selskab Residensen til Rasmus B., hvor de vel saa er gaaet løs paa Husets egne Varer eller maaske har taget Øllet, som blev hentet i Kroen af Rasmus B.s Karl »Ole Jensen og hans Moder« — om hvilken Tingbogen med stadig tilbagevendende Omstændelighed beretter »som nu er død« — til Naade, skønt det — som sædvanligt — ikke havde »ret Maal«.

Johan H. er særlig ihærdig, hvor det gælder Krydspøragsmaal til Rasmus B. Han spørger saaledes: om Vidnet har set Jens H.s Maal for sig paa Bordet eller han har faaet Drikken i sig »i andre Driche-Kar, som han syntes var for liden?« Om han »nogensinde har begieret det mælt« (maalt) eller klaget over Maalet til andre?« Rasmus B. svarer hertil, at han selv har et rigtigt, nyt Pottemaal, som han har kontrolleret Leveringerne med, og han ved, hvormegget hans egen Stob kan tage. »Og han har desuden et Sølvbæger, som ikke saa nær kan tage en Pæl, og det kalder Jens H. for en Pægl«. Men iøvrigt, nu siden Sagen er kommen for, har Jens H. naturligvis faaet rigtige

justerede Maal. Johan H. retter endnu et Par Spørgsmaal til Rasmus B., og derpaa spørger Snell denne, om han ikke er Jens H.s Avindsmand og hertil svarer han: »Nej saa Gud var hand icke«. Dette Svar lyder jo højst almindeligt for et Nutidsøre, der jo er vant til at blive fyldt med Eder af enhver Art fra alle Sider. Her lægger man Mærke til det, fordi Eder ellers aldrig forekommer i Tingbøgerne. I de mange og lange Forhør, jeg i disse har gennemgaaet, har jeg kun dette ene Sted fundet en Ed refereret. Man har sikkert Lov til heraf at drage forskellige Slutninger, som taler til Fordel for Tonen i Retten.

Ang. Spørgsmaalet til Rasmus B. om hans personlige Følelser overfor Jens H., da insinuerer Johan H. ogsaa her, at disse sikkert kan føres tilbage til at denne har »inquireret hans Huus og fundet hans brendevins Kiedel med behøring«. Insinuationen fremkommer iøvrigt adskillige Gange under Retssagen, og den kan sikkert i adskillige Tilfælde have haft sin Berettigelse.

Spørgsmaalet om, hvorvidt Jens H. har foretaget ulovlig Udskænkning paa Søndagene, kommer naturligvis ogsaa frem under Sagens Gang. Vidnerne er her baade for og imod. Niels Christensen, Linaa, siger, at han vel har købt Brændevin af Jens H. til en og anden »reisendes Mand« før og efter Prædiken om Søndagen, men aldrig under Prædiken.

Jens Sørensen, Linaa, har set, at »inden Bys Kirkefolck« har faaet »for 1 Skilling brendevin« under Gudstjenesten.

Niels Jensen, Haarup, vidner endog her rigtig pænt i Jens H.s Favør, hvad Drikkeriet før og efter Prædiken angaar. Hans Foredrag i Retten lyder saaledes:

»Han har kunnet faa for 1 Skilling Brændevin og et Krus Øl før og efter Prædiken, naar de har været tørstig heller kolde, mens intet under Prædiken, og ingen seet drucken sig fulde de hellige Dage før Prædiken. Mens i Søndags 14 Dage sidst var Vidnet i Lenne Kroe før Prædiken, da sad der nogle af Lavind Folck derinde, og somme havde for sig et Krus Øll og somme for 1 Skil. brendevin. Mens saae ingen drach sig

druchen, imidlertid hand sad derinde, da kom Rasmus Soelgaard derind og var druchen, dog kunde hand gaa ret vel, og hand begierede et Krus Øll — — men hand hørte Jens H. Suarde ham, hand kunde intet faae, thi det var ringet til Prædiken og under Prædiken solte hand icke noget — —«. Af en lidt vrøvlet Efterforklaring synes det dog, at Rasmus alligevel fik sit Krus Øl.

Af en Laven Mands Vidneførsel ser det ogsaa ud til, at han har listet sig sil en Skænk under Prædiken.

Noget andet for Jens H. ret graverende oplyses ogsaa under Forhørene, og det forekommer egentlig — efter noget tidligere om Manden anført — ikke mærkeligt, at dette kan siges om ham: Han har af og til løftet Stokken mod og i et enkelt Tilfælde ladet den falde paa dem, der drak i hans Hus. Naa — maaske har hans Afstrafning og Gæstens Forseelse staaet i et passende Forhold til hinanden, men i Vidnesbyrd i et Sagsanlæg af denne Art gør den hævede eller faldende Stok sig jo alligevel ikke.

Niels Christensen anklager Jens H. for at have pryglet ham ud af Kroen. Tingbogen siger saaledes: »Vidnet ville til skiorstenen at tende en pipe, da sagde Vidnet: der Kand ingen Komme til Skiorstenen for quinder, derpaa prygelet Jens H. hannem ud med et Styge træ«.

Johan Hagensen agter det under sin Værdighed at gøre Spørgsmaal her, inden han ser, hvorpaa dette Klagemaal egentlig hviler. Det vil vel sige, om Niels Chr. har fortjent Pryglene eller ikke.

Niels Vestergaard, Skjellerup, fortalte i Retten følgende: »For ungefær 8 Aar siden, da hand stood i hans May. Krigstjeneste for Corporal da var hand i Lenne Kroe och drach Øll och brendevin en toe Dages tid. Da hand fornåm, at hans Regenskab var høit vil han see i Staabet, hvad Maal hand sich och hafde«. Saa sagde han til Jens H., »at der var icke rette Maal i Staabet og spurte, om det var ret, at hand saaledes blev handlet for sine penge, och Vidnet gick ud i dend anden Stue og satte sig paa Enden af benchen. Saa kom Jens H. med hans Commandtz

Stoch i hans haand och hæfde over Niels V.s hofved, om hand fick et Smech i hoved heller icke Kunde hand icke Egenlig erindre, og dette kunde vere eller icke, men Vindet maatte Rytterere sig ud af døren.

Johan H. bemærker hertil, at det er Had, der taler ud af Niels V. for Jens H. har jo engang »inquiret Niels V.s Hustru for Brendevins tøj«. Det er den gamle Historie. Men jeg anfører den her, fordi Snell beder Johan H. ikke blande uvedkommende Ting ind i Sagen. Og han maa sige ham, »at Jens H.s inquirering af Brendevinstøj er ikke lovlig, med mindre han har Herredsfogdens Tilladelse«. Ry-Mølleren svarer hertil, at det skulde Jens H. vel have Lov til, eftersom denne Brændevinsbrænding gør ham »mærkelig prejudice i hans Kroehold«. Og han mener, at Niels V.s Vidne her ogsaa smager lidt af de fire Tønder Øl, han har faaet, men endnu ikke betalt.

Niels Bertelsen i Skjellerup har ogsaa været ude for Jens H.s Stok. For 7 Aar siden, og han blev da ramt i Tindingen »saa hand icke forvandt det i en Maaned og maatte slet være sengeliggende i 8 Dage«, Hans Vidne mod Jens H. vejer dog ikke ret meget, da han undskyldende føjer til, at Kromanden maaske havde tiltænkt en anden Slagene, men var saa uheldig at ramme ham. Det siger altsaa egentlig kun dette, at Jens H. slog godt til, naar han fik Stokken i Gang. Naa — det kunde jo ogsaa have sin Betydning for Forhørsdommeren at vide dette.

Under Sagen kommer det da ogsaa frem, at det ikke blot er galt med Jens H.s Maal paa Drikkevarer, men at der ogsaa kan indvendes noget mod hans Vægt paa andre Varer. Der spørger her en upaalidelig Træbismer.

Jens Knudsen, Skomageren og Kone Ane Pedersdatter har været i Jens H.s Butik efter »Ister, Hamp och flesch«, og det er blevet dem »tilvejet med en gammel træ bismer«, som altsaa menes ikke at veje retfærdigt. Johan H. foreslaar her at antage, Jens H. ikke har været hjemme og selv vejet ud, og at hans Kone da er gaaet i Byen og laant en eller maaske brugt sin egen Bismer, »da hun er Væverkone og be-

hofver Vægt«. At det ikke har været helt i Orden med den Vejen, kan fremgaa deraf, at da Snell tilbyder Jens H. at rense sig ved Ed, raader Broderen fra og siger, at Jens er ikke pligtig at gøre dette. Ane Peders gør da Ed paa, at hendes Udsagn er sandt.

Masser af Vidner foruden dem, der allerede er nævnt, er fremme i Sagen. Af de mange snurrige Landsbynavne, der her optræder, nævner jeg et Par: Maren Post, Lille Søren i Huset, Mikkell Syvspring. . .

Hvorledes Sagen ender, kan jeg ikke gøre Rede for, da Tingbogen, netop som det gaar allerbedst, stopper op og først tager fat 1720 igen. Fem Aars Tingbøger er paa en eller anden Maade forkommet.

At det imidlertid ikke er lykkedes for Jens Hagensen at faa Bugt med den ulovlige »Udtapning« hverken mellem Bønderne eller i Silkeborg Kro og Mølle, ses af hans gentagne Klager over dette Forhold.

Det kan se ud, som om Silkeborg Kro under Iver Knudsen er blevet den i Linæa en farlig Konkurrent netop i disse Aar, da Jens Hagensen var ved at komme i Vanry for daarlige og dyre Varer. Vi har set, hvorledes der rejser sig Tingtrætte af dette Vanry, og hertil kommer senere Klage til Kammer-Kollegiet, Amtmandens Indgriben i Sagen osv. I et Indlæg i denne fra Jens H. lover han Bod og Bedring med Hensyn til Betjeningen af sine Kunder, men han besværer sig ogsaa over Kroen ved Silkeborg. Han vil »taalle med Amtmanden«, om han finder det rigtigt, at der findes en privilegeret Kro ved Silkeborg ogsaa. Jens H., som »selv der ingen huus haver til Slig brug«, synes det er uretfærdigt, »at en anden der holder Kroer«. Det lykkes ham dog ikke at faa Silkeborg Kro ud af Verden. Han møder her Modstand fra meget indflydelsesrig Side. Et Brev til Retten fra Amtmanden i Viborg, Justitsraad Seerup, klarlægger Krostriden og giver tillige et Begreb om, hvilken Rolle Silkeborg Kro paa dette Tidspunkt egentlig spillede, og hvor megen Grund Jens H. maaske kunde have til at beklage sig over Konkurrencen. Men vi faar da ogsaa af Brevet at se, at der i høj Grad kan behøves en Reformation af Jens H.s Krohold.

»Monsieur! Som adskillige haver for mig andraget, hvorledes Kromanden Jens Hagensen i Lenne, hverchen skal hafve de Vahre eller de leiligheder, som de reisende Kand være tiendt med eller kan hafve fornøden, detzforuden selger og tager hand høiere (Priser) end andre privilegerede Kromænd for hans tappende Vahre, som dog skal være meget ringere af godhed end andre nest ved boende Kroermænds er, foruden Same Kroehus iche er indrettet for de reisendes Comoditet enten med Værelser, Staldrum eller Fourage, huorfor der altid har været aparte Kroehold ved Silckeborg Mølle uformeent af Jens Hagensen indtil October 1721, da bem. Jens Hagensen der over skal have Klaget ved høi lofl. Camer Colegio og vrangelig andraget hvorledes hans Kroere alleene kand være nok til alle og enhvers fornødenhed, som hand Ligeledes forhen for Commissionen gjort hafuer og nu anderledes befindes efter en deel af de reisende af Kiøbstæderne siden for mig hafver Klaget at Samme Kroerhold er dem uden nøtte og icke kand betiene dem deraf, Saasom dend ligger dem over 5 fj.vei af veien fra Silckeborg mølle, huor den rette alfar vei imellem veille, warde Ringkiøbing, holstebro, Viborg, Randers og Skive fra alders tiid haver gaaet, da Som alt Saadant mig forhen har været u-bevidst finder jeg mig beføiet paa hans kong. mayest. veigne, og efter mit Embedspligt Saadant i tiide at undersøge — — — osv.

Som Vidne i denne Sag indkaldes omtrent alle Beboere i Linaa Sogn, og det er vel sandsynligt, at denne Vidneførsel — efter det Forhold, hvori Jens H. har staaet til Befolkningen — ikke har været ham gunstig.

Sagen har paa dette Tidspunkt sikkert været endnu langt farligere for Kromanden i Linaa, end den var i 1714. Mægtigere Folk end han og Broderen i Ry Mølle er kommet med, og et helt Sogn trommedes ud som Vidne.

Selv om nu ogsaa Amtmandens Syn paa de to Kroers Betydning for de Rejsende og deres Stilling til hinanden i det hele taget er stærkt paavirket og maaske tilrettelagt af Folk, der saa med særlig venlige

Øjne paa Silkeborg Kro — man har jo Lov til her at gætte paa Fischerslægten, som ved Indgiftning var kommen i Slægt med Kromanden i Silkeborg — og derfor ikke dømmer ganske upartisk, saa en nærmere Undersøgelse maaske kunde have bragt hans Sympatier lidt mere i Øst, saa har Situationen da sikkert ikke været behagelig for den Linæa Kromand. Imidlertid faar han Lov til at beholde sit Privilegium, idet Rentekammeret har haft en anden Mening om Sagen end Amtmanden. Det resolverer nemlig samme Aar, at ingen maa formene Jens Hagensen Kroholdet i Linæa By, som menes at være tilstrækkeligt til Efter-spørgselen, hverken Silkeborg eller andet Sted, naar han svarer sine aarlige 6 Rdlr. Linæa bliver ved at beholde sin Kro og Jens H. sit Privilegium, mens Silkeborg Kro gaar ud af Sagaen, om end ikke lige-straks. Maaske har Jens H. nu ogsaa, efter den Skær-sild, han øjensynlig har maattet gennemgaa, taget sig sammen og skaffet Kroen et bedre Rygte. Det ses nemlig ikke, at der senere er indgaaet Klager over ham, i al Fald er ingen af disse naaet frem til Tinget. Han har da ogsaa senere — i 1726 — erholdt endnu en Bevilling, en livsvarig, til at drive Kro ved Tvilumgaard mod en aarlig Afgift af 8 Rdlr. I 1722 faar han ogsaa sin Linæa-Bevilling fornyet, samtidig med andre Kromænd i Egnen, saasom i Tem, Farre og Ry. Kollegerne der har maaske haft lignende Besvær-ligheder som Jens H.

Ogsaa i Jens H.s Tid har der naturligvis været Optrin af ret bevæget Art i Linæa Kro. Ogsaa voldsomme. Der er dog kun kommet et af disse for Retten. Det er i Tingbogen for 1714. Det er denne Gang Spektakler Fjerde-Fredags-Nat. Der er bl. a. blevet slaaet Ruder ud.

Byen havde i de Dage Besøg af en Mand ved Navn Christen Laursen »som var Borger i Kiøbenhavn« og boede hos Jens Drejer. Han har trængt til at strække Lemmerne og synes at have gaaet i Spidsen ved de natlige Løjer. Tingbogens Referater af Forhørene er det lidt vanskeligt at hitte Rede i, navnlig hvad Tidsfølgen angaar. Men af et af dem fremgaaer det i al

Fald, at Københavneren og Jens Drejer og nogle flere havde »Bedagen ad afften i mørchningen« sendt Bud til Kroen efter to Kander Øl, og da de havde drukket det og vilde have mere »kunde de intet faae, saa gick de selv derneer og de fick øll efter Begiering«. Senere hen paa Natten gaar de atter til Kros og satte sig til at spille Kort »som de med sig hafde, og det forøvede til næste Morgen derefter førend de hortgick«. Formodentlig har de efterhaanden faaet rigeligt paa Krukken, thi Jens Drejer meddeler, at han og hans »medfølgere spille Kort for tids for driv om hvem som skulle betalle et stob øll effter et andet til op imod dagen — — —« »et Stob Øl efter et andet« — det er jo meget malende — —

»— og saa de ikke Jens Hagensen eller hustru uden en Pige, som flydde dem, hvad de begierte — —«.

Jens H. er naturligtvis blevet ked af deres Spektakler og er gaaet i Seng og har overladt Udskænkningen til Pigen.

Henad Morgenen har de da sikkert »begieret« og faaet saa meget og var blevne saa muntre, at de har slaaet Ruderne ud, saa ogsaa Pigen er blevet ked af at skænke for dem. De forlod saa Kroen efter den Bedrift og gik hen til Degnen »og fick en drick tynt øll«.

Det er de søndrede Vinduer, der faar Jens H. til at stævne de muntre Gæster. Disse nægter da heller ikke, at der er gaaet Vinduer med i Løbet, de husker kun ikke, hvis Næver det var, der gik gennem Blyet og Glasset. De fastholder ogsaa, at da de kom til Krodøren, var deres Optræden meget anstændig, for ikke at sige beskeden »de picket skickelig paa døren«, fra hvilken Jens H. meddelte dem, at han ikke ønskede at lukke dem ind, »han solgte Øll nok om dagen, han vilde være fri om Natten, det kunde ikke betale sig at tænde Lys«. De er altsaa dog kommen ind alligevel, og forklarer, at de opførte sig pænt, »giorde ingen buller uden skickelig Lystighed«. At de imidlertid er kommen til at betale Vinduerne, er sandsynligt. Thi Jens H. fik udnævnt et Par Linaa-Mænd til at syne Skaden. »Voldborgdag om Morgenen«, og

disse vidner da ogsaa, at de saa ud, »som om de var slaaet ud af Mennesker«.

At Jens H.s Forhold til Mag. Clemen Poulsen ikke har været fint efter Sagen med dennes Udskænkning i Laven er forstaaeligt. Det ses bl. a. af Skovsagen mellem Kromand og Præst, som er omtalt i Afhandlingen om denne¹⁾. Og det kan da ogsaa se ud som en Tanke, at i den foran refererede Sag vist alle Clemen Poulsens Husmænd er med blandt Vidnerne mod Kromanden.

At det ogsaa for Jens H. undertiden har haft sine Vanskeligheder at faa sine Tilgodehavender ind, fortæller Tingbogen os ogsaa. Saaledes er han i 1707 ude med Stævninger til nogle Linæa Mænd: Christen Larsen og Søn, Niels Christensen og Spillemanden Jens Mariager. Om det er Gæld, der er gjort ved Disken eller ved Skiven, kan ikke ses. 1712 er han ude efter Søren Kræmmer i Røgen for 3 Bistokke, han skylder ham, og 1713 søges Niels Laursen i Sorring for Betalingen for 2 Bukke, han har købt af Jens H. osv. Jens H.s Forretning har været mangeartet.

Ogsaa indenfor Familien maa han anvende Rettens Hjælp forat faa sit Tilgodehavende ind. Han har en Svoger i Sorring, som hedder Oluf Hansen Brandrup, og han skylder ham i 1725 211 Slettedaler, »som hand tiid efter anden har laant til Hs. May.s Udgifter saa vel som det pantsatte Eiendom ved Biarup Kirche at indløse«. For tryk Betaling pantsætter Oluf H. B. »Endeel agger Eng heede och moeser som mig og mine arvinger tilhører.

Mellem hans Gælds-Stævninger er den interessanteste dog nok den, der gælder en Ritmester Rauch, som bor paa en Gaard i Linæa, hvilken kan jeg ikke oplyse. Krigs- og Portion-Jordebogen af 1718 over Skanderborg Rytterdistrikt har kun dette om den: Hartkorn 3 Tdr 2 Skp. 3 Fjd. 2 Alb. Skov i Linæa Vesterskov 2 Skp. 3 Fjd. 1 Alb., Landgilde: 13.44 Rdlr. og 1 Læs Hø (6 Lispund). Gældssagen er af 1724. Summen er 49 Sletdaler 3 Mark og er løbet op hertil vist gennem

¹⁾ Aarhus Stifts Aarbøger XV, 181 f. 1922.

flere Aar, væsentlig ved Køb af Varer i Jens H.s Butik. Endvidere er opført som senere Skyld 1 Tønde Rug à 2 Rdlr. 2 M., Jærn for 14 Skilling, 1 Pot Brændevin à 10 Skil. og 1 Pot Tjære à 1 Mark, hvilke sidste to Potter er blevet hentede i Høslet af henholdsvis Tjenestepigen Ane Hansdatter og Tjenestredningen. Paa Regningen findes endelig et Par Opkrævninger paa Karleløn, som Jens H. har maattet hjælpe Ritmesteren med. Anders Leth — Karlen — vilde ikke gaa i Tjeneste hos denne, medmindre Kromanden vilde cavere for hans Sommerløn, som var 8 Sletdaler. Senere har Jens H. betalt Anders 7 Sletdaler som Rest paa Vinterløn og paany caveret for Sommerlønnen med andre 8 Daler. Det vil altsaa sige, at Jens H. staar i Forskud for halvandet Aars Karleløn.

Ritmesteren har sikkert været stærkt forgældet. Det er i en tidligere Afhandling oplyst, at han har forhugget sit Skovskifte i Linaa Vesterskov, formodentlig for at lave Penge af Træet. Og samme Aar, Jens H. stævner ham for sit Tilgodehavende, kræves han ad Rettens Vej af en Løjtnant Berger i Søften for en Gæld paa 200 Rdlr. (en Obligation) med Pant i Gaarden i Linaa.

Under Sagens Gang forsøger Rauch at dække sig dermed, at en Del af de købte Varer er hentet uden hans Vidende af hans Hustru Madame Dorthe Lisbeth. Men iøvrigt tilbyder han at betale »tiid efter anden af de Naadsens Penge hans kong. Majest. allernaadigst har mig forundt at lefue af Som ieg huer qvartal nyder 15 Rdlr«. Han mener at kunne overkomme 5 Rdlr. hvert Fjerdingaar. »Skulde huor herre imidlertid bortkalde mig«, skal Arvingerne betale Resten. Dog skal der paa Gælden afgaa noget. Kaptejnen »tilsagde Jens H. 6 Karls tørve grøft (Gravning) En Dags tiid paa min Grund, som han mig betalt haffuer, men saa tog han af sig Self toe dags tørfue grøft hver Dag 8 Karle, derfor Jeg hos hannem endnu Kand komme til gode for 10 Karls grøftet 10 Mark, noch har ieg ladet plouge med min Egen Ploug og bester en ager af mit Eget(?) Jord til 3 Skpr. holdeland(?) Pretenderer derfor 1 Rdlr. til hoobe 4 Sletdaler«. Regnskabet synes noget uklart, og Ritmesteren maa her tage Ansvar.

Rauch lader sig repræsentere i Retten af Lambert Nicolaj i Sorring — et Navn, der i de Aar ofte træffes i Retten som Stedfortræder. Sagen bilægges saaledes, at Jens H. lader sig betale 7 Rdlr. 3 Mark i Kvartalet. Rauch skal herefter selv betale sine Tjenestefolk uden Jens H.s Kaution. Endelig skal han have »en Ager i Skrams Agers Vang (øst for Byen) »Eege ager« kaldet« til Udgangen af 1727. »Efter hans Frues derom udgivne Seddel af 10 Martij 1721«.

Ang. Jens H.s Forhold til Brodersønnen, som sad i Silkeborg Mølle 1720—1734, kan jeg intet oplyse. Maaske har han været hjælpsom her — det kunde nok behøves, da Hagen Johansen endte som en sikkert meget fattig Mand — maaske ikke. En enkelt Ting — den eneste, hvorved jeg har set de to Slægtninge i Berøring med hinanden — kunde tyde paa det sidste. Ved Skifteauktionen 1732 efter Hagen J.s første Hustru, en Datter af Niels Byskov i Ry, hvor der jo kunde være Anledning til at hjælpe lidt paa den forgældede Mands Stilling ved gode og mange Bud, og hvor Egnens Honoratiores synes at have været tilstede og forsynet sig vel af det store Bo — Birke-dommer Snell, Manden fra Kalbygaard, Omegnens Skovridere og Præster osv. — indbyder Jens H. kun — et Fyrfad

Noget mere købelysten har han været ved en anden Auktion, som holdtes over »afgangen« Ane Nielsens Dødsbo i Linåa 1731. Jens H. har, uden at melde det til Skifteretten, taget hendes Efterladenskaber hen til sig i Kroen, hvor Auktionen saa holdtes. Det er et ret stort Bo med mange Arvinger, og jeg kan ikke lade være i Forbigaaende — skønt det egentlig burde været anført i denne Afhandlingsseries Behandling af Linåa Sogns Bondeboer — at nævne sjældne Ting, som fandtes her, Ting, som saa at sige aldrig findes i Datidens Bondeboer: Puder med Kniplinger, en stor Forsyning af Kvindestrømper — graa, hvide, brune, blaa — Handsker, Muffer — en Odderskinds- og en Plydses- — en Række Billeder, og et helt Bibliothek: »17 Stk. adskillige gamle Bøger«: Vor Ven Joen Degn køber Rist, Pande, Øl-Egetønder, Strømper, Muffer og

en Kvindehue. Christen Skolemester en brun Stoffes Trøje, og Jens H. forsyner sig med Sengebaand, Lysestager, Bouteiller, Rok og Haspe.

Naturligvis spores Jens H. — som de fleste Bønder paa den Tid — i baade Skov- og Jagtsager. Vi skal ikke her minde om den i en tidligere Afhandling omtalte Skovstrid mellem Jens H. og Clemen Poulsen¹⁾, da Tilfældet her ikke udtaler noget klart om, paa hvilken Side Skylden er at finde. Derimod kan det i en anden Sag — af 1705 — ikke nægtes, at Jens H.s Fingre lugter noget af Skov-Hæleri. Jens Høg har været i Haarup Skov — i Skærbøge og »Daller« — forsynet sig ulovligt med nogle Bøge, og er blevet pantet af Skovrider Holger Michelsen. Noget af Træet har han solgt til Jens H. Under den store Vildttysag paa Lavengaard afslører Chr. Fischer ham ogsaa som Skovtyv. Det er en 12 Alen lang Lede i hans Kro, det gælder. Chr. Fischer var selv tilstede, da Jens H.s Vogn, ledsaget af Lars Kjær, Rasmus Pedersen og en anden Laven-Mand kommer ned til Borgeaaior at hente 3 Stykker Leder, som laa ved Aaen. Og de havde da, paa Spørgsmaal om, hvem der havde udsendt dem, angivet Jens H. Andre Vidner: Chr. Thybo, Linaa, og Anders Jochumsen i Haarup har været behjælpelig med at faa Kævlen hjem og væltet den af ved Jens H.s Gaard.

Ogsaa i en Jagtsag fra 1702 — da han altsaa endnu sad i Overgaarden — nævnes hans Navn. Hofjægermesteren de la Roche mistænker og søger Jens H. for, at han har undladt at sende en Klapper til en Rævejagt 4.—6. Marts. Men det bevises, at Kromanden, efter Tilsigelse af Byens Sognefoged har ladet sin Gaard repræsentere ved sin Pige Johanne Andersdatter ved »Refue Jachten, da Almuen af Folket samledes i Haarup«, og at hun mødte om Morgenen tidlig »med de andre Jagtfolk begge Dage«. Det vidner og besværges »med oprækt finger« Gertrud Nielsen, Christen Christensen, ja, det ganske Linaa staar med oprækt Finger i Jens H.s Favør. Denne Gang.

¹⁾ Aarhus Stifts Aarbøger XV, 181 f. 1922.

Hofjægermesteren — som maaske har haft et Horn i Siden paa Storbonden — mener saa at kunne tage ham i en anden Forsømmelse: Han har ikke mødt med Vogn at køre Hans Majestæts »Jagttøj« bort.

Jens H. møder selv i Skranken og paastaar til sin Retfærdiggørelse, »at Tilsigelsen er ikke siden 7. Nov.«, da han sidst kørte, »gaaet lovlig Sognet rundt«. Det vil altsaa sige, at Rækkefølgen, i hvilken Tilsigelserne skulde ske, ikke er bleven overholdt. Desuden paastaar han, at Sognefogden neppe er i sin lovlige Ret til at tilsige ham — som jordeggen Bonde formodentlig — til disse Kørsler. Han nævner andre Selvejere, som gaar fri for disse Jagtkørsler: bl. a. Enken Gertrud Nielsen, Linaa, den rige Laurs Nielsen i Møllerup og Chr. Fischer paa Lavengaard (Vildttyven). Sognefogden fremholder herimod, at Jens H. er lovlig tilsagt, da han var mellem de ti Egtkørere, som Skovrider Holger Michelsens Seddel (Ordre) lød paa. Og desuden kan han ikke sidestille sig med de af ham nævnte. Gertrud N.s Gaard, som nu beboes af Kornet Gotfred, har tidligere »Oberst Prem beboet, mange Aar, och siden ingen reiser deraf gaaen«, Laurs Nielsen er efter Sessions Herrens Befaling fritagen« for disse Kørsler. Og Chr. Fischer »er proprietær och af ingen foget nogen-sinde tilsagt«. Jens H. bliver derfor idømt en Mulkt for sin Forsømmelse. Men Jens H. vil ikke betale den. Hofjægermesteren panter ham saa for egen Regning og paa eget Ansvar. Han var i det hele taget en Mand, der tog sig mange Friheder og iøvrigt var ilde lidt mellem Bønderne. Han sendte da her sin Tjener Nicolai Germadt som Panter. Denne møder saa i Overgaarden og spørger, om Jens H. var hjemme. Det var han ikke, og der blev sendt Bud i Byen efter ham, men uden Resultat. Saa gaar Tjeneren selv ind i Stuen »og tager Husbonds Trøje med Sølvknapperne«.

Jens Hagensen dør 1733. Hans gamle Uven, Clemen Poulsen har ved denne for J. H. vigtige Lejlighed ligesom slaaet en Streg over alt gammelt Mellemværende og noterer i Kirkebogen hans Navn med »latinske« Bogstaver. Andre dødelige — Gaardmænd, Husmænd, Inderster osv. — maa nøjes med gotiske.

Jens H.s Enke bliver siddende i Kroen efter hans Død. Og hun driver den videre med de samme Viderverdigheder med ulovlig Krodrift og Brænding. Hun indgiver til Amtmand Trappaud i 1735 Klage »over utilladelig Kroerij samt Brøgen och Brænden i Linaa og Tvillum Sogne«. Hun indstævner i den Anledning Lægdsmand Chr. Bloch i Sminge, Niels Christensen Snekker i Voel, Broevogter Thomas Sørensen af Resenbro (han, som tidligere er nævnt, og som blev henrettet for Drab af en Kone) Hagen Johansens Enke (Genete Rømer) i Silkeborg Mølle, Chr. Smed, Voel, Jens Aegaard og Peder Christensen, Horn, Anders Vestergaard, Chr. Nielsen, Anders Krudmand, Skjellerup m. fl. Man ser, at der er sket et omfattende Indbrud i hendes Privilegium.

En Del af de indstævnede nægter at have holdt Kro, men med visse Forbehold, der er ligesaa gode som en Bekræftelse af, at de *har* gjort det: De har ikke selv brændt Brændevinen, men købt den i en Kro til eget Brug, til Karte- og Skagekvinder, Høstfolk, dog har de maaske ogsaa »undt et fremmed Menneske for en Skilling« eller »et vildfarendes Menneske, som har lagt i deres Huus«. Der er da ogsaa flere af de nydende, der vedgaar, at de har været hos Enken i Silkeborg Mølle, opholdt sig der længe, og at hun da har skænket for dem. Men de tør ikke sige noget om, hvor hun har faaet Brændevinen fra, i al Fald brænder hun den ikke selv. Og noget lignende siges ogsaa om Thomas Sørensen i Resenbro.

Krokøns Datter — Kirstine er vist hendes Navn — bliver imidlertid gift med Jens Rasmussen af Linaa, Broder til den oftere nævnte Bertel Rasmussen. Han synes mærkværdigvis paa en uheldig Maade at være indblandet i denne Sag og ulovlig at have solgt Brændevin i Tvillum Sogn. Selv forklarer han i Retten og støttes deri af sin Broder Bertel og Enkens egen Søn Johan Christian, at han har faaet Lov af sin Godmoder at forhandle Brændevin, til hvem han vil i Tvillum Sogn. Og han har da fra Mikkelsdag til Kyndelmisse leveret »nogle Ankere Brændevin til Chr. Bloch i Sminge, hvis Kone er Jens Rasmussens

Syster«. Han har dog hørt op med Salget, da han og Svogeren havde talt med Amtmand Trappauds Fuld-mægtig om Sagen, og denne ikke mener, at de alligevel ikke havde Ret til at gøre den Slags Forretning.

Der falder en hel Byge af Mulκτη i denne Sag. Chr. Bloch maa bøsse 10 Rdlr., Thomas Sørensen i Resebro 20 og en Del Brændevinssælgere i Faarvang og Horn hver 2 Rdlr.

Hvornaar Jens H.s Enke er fratraadt som Kroholder kan ikke fastslaaes, men Jens Rasmussen faar i al Fald Kroen efter hende, og han sidder i den omkring ved et halvt Aarhundrede, til 1784, da han dør.

Han er af Storbondeslægt og vist paa Spindesiden i Slægt med Wormerne. Ane Bertelsen, sal. Jens Worms, er jo Datter af en Bertel Rasmussen i Linaa. Hans Søn er muligvis en Rasmus Bertelsen, som bl. a. har sit Navn fremme i et større Slagsmaal ved et Bryllup i Linaa 1707. Denne Rasmus B. er da Broder til Ane Bertelsdatter og efter al Sandsynlighed Fader til den ovenfor omtalte Bertel Rasmussen og Broderen Jens Rasmussen. Disse to Brødre bliver da, hvis min Slutning om Afstamningen holder Stik, Sødskendebørn til Ane Bertelsdatters Børn, og derved ogsaa til den foran omtalte Bertel Jensen Worm.

Kromanden bliver altsaa gift med Jens H.s Datter. Broderen Bertel ægter en Datter af den tidligere flere Gange omtalte rige Laurs Nielsen i Mollerup. Bertel faar derved en af de Mollerup Gaarde, vel den, der i sin Tid laa, hvor Brugsforeningen nu ligger og ved Siden af Gaarden »Krogen«. I al Fald træffer vi i denne Gaard op gennem Tiden Navnene Rasmus og Bertel skiftende. Bertel R.s Navn fremkommer bl. a. i en meget lang Tingtrætte, han har med en anden Mollerup-Mand, Søren Mogensén, og senere i en med samtlige Bymænd om Retten til et Hus. Han synes at have været en Mand, der stod stærkt paa sin Ret og gav Retten noget at bestille. Broderen Jens har været en Fredens Mand og passet sit Krohold i Fred og Ro. Paa et godt Forhold til Naboer og Grander synes da ogsaa det at tyde, at han og Konen af og

til optræder som Faddere, saaledes 1768 til Lars Dyhrs Barn i Bomholt, 1772 til Knud Galtens, Møllerup og 1773 til Niels Jensens, Linaa. At han ogsaa udadtil har været en anset og betroet Mand, ses af og til. Saaledes bl. a. i 1771, da han efter Justitsraad Lichtenbergs Ønske udmeldes til en Taksation paa Kalbygaard. Aaret før anses han, paa Birkedommer Dr. Munchebergs Kaution for at være skikket til at faa Privilegiet paa al Brændevinsbrændingen i Linaa Sogn overdraget.

Kun en Gang har jeg truffet hans Navn i Retten (1756).

Som Retssag har Historien ikke megen Interesse. Det drejer her sig om at faa godtgjort, om nogle Træsko, der var paa Vej fra Linaa Sogn til Aarhus, er lavede af ikke udvist Træ fra de kongelige Skove eller af lovlig stemplet fra Universitet. En Række Vidner paastaar dette sidste, men der maa alligevel have været noget muggent ved Sagen, da Træskoene ved Dom bliver at »sælge og beregne«. D. v. s.: stilles til Auktion, og Pengene dirigeres i Kongens Kasse.

Mere Interesse har det at se, hvad Sagen oplyser om Træskofabrikationen og Salget af Træsko.

Der tales her om Leveringer af ialt 132 Snese Par som altsaa er paa Vej fra Linaa Sogn til Aarhus. De opsnappes og konfiskeres — 4½, Læs à 16 Snese Par bl. a. — af Sognefoged Peder Sørensen, Skjørring Natten mellem 16. og 17. Juni og indlægges i Jens Taastrups Lade i Sjelle.

Som Afsendere af disse Træsko nævnes Enken Maren Jensdatter i Møllerup, Rytterbonden Anders Nielsen Kopøt (vist fra Laven) og Kromand Jens Rasmussen i Linaa. Denne sidste — maaske ogsaa de andre to — ser ud til at have drevet en større Træskohandel. Han har sikkert — som saa mange andre i Skovegnene her op gennem Tiden har gjort det, saa længe Træskoene var haandgjorte — købt Træet i Skoven, forsynet Træskomænd og Træskokarle med det og senere afsat Træskoene. Det vil siges: Træskoarbejderne stod i Træskohandlernes Brød.

Ved Sagens Behandling i Retten fungerer Birkeskriveren »velædle« Niels Vissing som Sættedommer

og Jens Linæa som Skriver. De otte Bisiddere er fra Skanderborg, Alken og Haarby. For Kromanden møder i Tinget Prokurator Sv. Hans Boelund fra Boelund. Fra Linæa indstævnes 13 Husmænd — alle Sen'er undtagen Niels Høgh — og formodentlig alle Træskomænd. Der var vel den Gang, som endnu i min Barndom, en Træskomand i hvert Hus. Desuden indkaldes Mænd fra Sorring og Dallerup, som har kørt de natlige Ture med Træskoene til Aarhus. En har fragtet 8 Snese pr. Læs, en 18, de fleste 12, som synes at have udgjort det normale Bondelæs. Faddingerne var jo dengang ikke stort større end Dejgrug.

Vi faar igen under Forhørene at vide, hvad de forskellige Træskomænd lavede en Vinter igennem: Jens Nielsen, Linæa 32 Snese Par, Chr. Nielsen 12, Jens Olufsen 18, Niels Nielsen 24 osv. Og alt, hvad der laves, indlægges i Jens Rasmussens Hus, som gentagne Gange kaldes »Tierhuuset« (Tjærehuset) vel et Oplags-hus for Varer, ogsaa Tjære.

Sagen giver ogsaa et lille Indblik i Træskomageri og Træskohandel i den Tid, for hen imod et Par Aarhundreder siden.

Det følgende Kromands-Navn i Linæa er Erich Møller. For dettes Vedkommende maa jeg give omtrent blankt op. Jeg har ikke kunnet finde noget om, hvorfra han stammer, og af hans Livs Begivenheder kun denne, at han og hans Hustru Christiane Gyes — formodentlig en Efterkommer af den Gyes, der i Afhandlingen om Præsterne er angivet at være Præsten Jakob Foghs Svoger — har Barn i Kirke 1797 og faar døbt en lille Pige ved Navn Anne Marie.

At han har været »udenfor Bondestanden« eller dog søgt sin Omgang udenfor denne ses af Faddernavnene ved denne Barnedaab. Her nævnes »Madam Sørensen, Laven« — gift med Landinspektør Sørensen, Lavenhovgaard — »Hr. Linæa« — maaske Skriveren fra Skanderborg, som er nævnt ovenfor — »Forvalter Riis af Kiilsgaard« — af en Slægt, som senere ejer

Gaarde i Linaa bl. a. Overgaarden — og »Hr. Schandorff af Tulstrup«.

Erich Møller dør iflg. Kirkebogen 1806, 47 Aar gammel, og 1808 bliver hans Enke, som vel sagtens i de to Aar har drevet Kroen, gift med »ærlige og velfornemme« — som Provst Bagger indfører det i samme Bog — Ungkarl Søren Jakobsen, som saa bliver Kromand i Linaa. Hvem han er, ved jeg ikke, og dette ligger det da ogsaa udenfor dette Arbejdes Plan at udrede.

Nogle Optegnelser om Bryrup Sogn.

Af S. N. SCHOUGAARD.

Bryrup Sogn er beliggende i Thyrsting Herred, Gl. Skanderborg Amt, og har et Areal af 3959 Td, Land (2246 ha) med 91 Td. Ager og Engs Hartkorn og 1 Td. 1 Skp. 2 Frk. 1 Alb. Skovskylds do. (halveret).

Det omgives mod Nord af Them Sogn, mod Øst af Vinding Sogn, mod Vest af Vrads Sogn og mod Syd dels af Grædstrup og dels af Nr. Snede Sogne.

De højtliggende Jordër, navnlig Velling By, Vesterhaab og tildels Østerhaab, ere lermuldede tildels med Lerunderlag, hvorimod de øvrige er sandmuldede og de lavestliggende skarpsandede med Sandal til Underlag.

Af Løvskov findes Velling Skov 663 Td. Land og Kalskov ca. 40 Td. — Desuden er der en Del yngre Plantninger af Naaletræ (saavel større som mindre Arealer) og særlig i den sydlige Del af Sognet, hvor der i Aaret 1898 er sammenkøbt et større Areal til Beplantning under Kongsø Plantage, der ialt har et samlet Komplex paa 1033 Td. Land, der er beliggende i Bryrup, Vrads, Grædstrup og Nr. Snede Sogne.

Velling Skov har i sin Tid hørt under Godset Matrups (Thyrsting Sogn) hvorfra det ifølge Købekontrakt af $\frac{36}{100}$, 1836 og Skøde af $\frac{8}{100}$ s. A., sammen med nogle Jorder og Huse, blev solgt til Hs. Maj. Kongen for en Købesum af 5200 Rbd. Som Statsskov hører den under Palsgaard Skovdistrikt, (der ialt har i Skovbrugsarealer ca. 13,600 Td. Land).

Skoven bestod den Gang væsentlig af gl. Bøg og en Del Eg, nu er en stor Del af Bevoksningen Naaletræ.

Kalskoven er et Egekrat med lidt Bøg og Naale-

træ, den har indtil Aaret 1921 hørt under Kolpen-
gaard.

Af Søer findes: Langsø, Kvindsø, Kulsø, Igelsø og Hundso; de tvende sidstnævnte er beliggende i Velling Skov.

Bryrup-Langsø, der er 2 km lang, har Afløb i Vest gennem Bryrup Aa til Kvindsø, og denne har ligeledes Afløb mod Vest gennem Skaanningaa til Kulsø og denne sidste mod Nord gennem Lystrupaa til Nørreaa.

Nørreaa (ogsaa kaldet Saltenaa) danner Sognets nordlige Skel og løber østpaa og falder ud i Salten-Langsø (beligg. i Them, Ry og Sdr. Vissing Sogne).

Igennem Sognet gaar en Hovedlandevej (Silkeborg — Nr. Snede-Vej) hvis Anlæg blev færdig i 1892.

Af Byer maa først nævnes Bryrup Station sby, der ligger omtrent midt i Sognet. I denne findes: Kirke, Forsamlingshus (opf. 1899), Missionshus (opf. 1903), Jernbane-, Telegraf- og Telefonstation, Sparekasse (opr. 1862), Bankfilial (opr. 1918), Alderdomshjem, Læge- og Jordemoderbolig samt Avis med eget Trykkeri (Annonceblad). Af industrielle Virksomheder er der 3 Savværker og 1 Imprægneringsanstalt. Af Handlende: 3 Købmandsforr. (Kolonial-, Isenkram og Grovvarer), 1 speciel Isenkramforr., 1 Manufakturforr. og 1 Bog- og Galanteriforr. Af Haandværk er saa godt som alle Brancher repræsenterede. Af Beboelseshuse er der 73. (Iflg. Mandtalslisten var der i 1925 452 Mennesker).

Bryrup Station er Horsens-Bryrup Banens Endestation. Banen, der blev aabnet den $23/4$ 1899, er 38 km og kostede i Anlægssum 1,030,000 Kr. — Dens Udvidelse til normalsporet og Fortsættelse til Silkeborg er paabegyndt for et Par Aar siden og forventes færdig i 1928. —

Førend Banens Anlæg, bestod »Bryrup« af — foruden Kirken — een Gaard (Bryrupgaard) og et Beboelseshus. Bryrupgaard var en Anneksgaard.

Gaardens Bygninger, samt ca. Halvparten af dens Jordtilliggende, blev i Aaret 1889 solgt til Kommunen, der benyttede den til Fattigaard indtil 1908, da den

blev solgt til et Konsortium, der lod den udstykke og solgte det hele i mindre Parceller og Byggegrunde.

Det omtalte Beboelseshus var Skole indtil $27/7$, 85; hvilken Dag det nedbrændte ved Lynnedslag, hvorefter Skolen blev flyttet til Velling, hvor der senere (1901) ogsaa er bygget en Forskole. Den nedbrændte Skolebygning var bygget 1861. Indtil nævnte Aar var der Skolelokale og Beboelse for en ugift Lærer i et til den da byggede Skole hørende Udhus. —

En km Nord for Bryrup ligger Velling By, der bestaar af 5 Gaarde og 4 mindre Landbrug samt 6 Huse (uden Landbr.) Endvidere er der en Brugsforening, 1 Hovedskole og 1 Forskole.

Velling har endvidere 8 Udflyttergaarde samt 4 Boelssteder og et Par Huse. —

L ø v e (Løghæ), beliggende 2 km Syd for Bryrup, har 6 Gaarde, 1 Boel samt 2 Huse; 1 Vindmølle (med Savværk), 1 Skole (opf. 1869) og 1 Købmandsforr. — Paa Løve Mark er en Del Bebyggelser, med tilhørende mindre Landbrug, samt Gaarden K o n g s ø g a a r d med Plantørbolig.

Af mere spredte Bebyggelser kan nævnes Lyk k e n s p i l, der bestaar af 3 mindre Landejendomme. — V e s t e r h a a b, ligeledes 3 mindre Landejendomme. — Ø s t e r h a a b — en Gaard, fra hvilken der er bortsolgt 5 mindre Ejendomme.

S e j e t (o: Siget) (syd f. Langsø), har tidligere bestaaet af en Tvillinggaard, er nu udstykket og bestaar af 2 Gaarde, 7 Boelssteder og 1 Villa (Bjergely).

I den vestlige Del af Sognet er Gaarden K o l p e n (o: Kulpen) beliggende. Denne Gaard, der har haft et Tilliggende af 360 Td. Land (3 Td. 7 Skp. 3 Fdk. $2\frac{1}{4}$ Alb. Hartk.), har tidligere, og indtil Aaret 1844, ligget tæt syd for Kulsø. Nævnte Aar, den 13. Maj, nedbrændte Gaarden, og den blev da opført ca. 600 m Syd for Brandtomten, hvorved dens Beliggenhed blev omtrent midt paa Ejendommen.

I Aaret 1854 og — mærkværdigvis — netop paa 10-Aarsdagen efter den første Brand, brændte den atter, men blev da genopført paa samme Sted.

Den ejedes i en Aarrække, og vist indtil 1862, af

en Grev Moltke. Nævnte Aar blev den solgt til en Mand fra Møen, der dog ikke beboede den, men lod den bestyre af en Nevø ved Navn Hans Jensen.

Ved Skøde af $\frac{5}{4}$ 1868 blev Gaarden overdraget til fornævnte Bestyrer for en Købesum af 10,000 Rbd. — Han ejede den indtil 1906, da den blev solgt til en Jernhandler fra Rotterdam ved Navn Chabot, for en Sum af 22,500 Kr. I Handelen medfulgte dog ingen Besætning eller Inventar, og Sælgeren forbeholdt sig Ret til Brug af et Hus samt en Snes Td. Land for sin og Hustrus Livstid.

Da Bygningerne var meget brøstfældige, byggede Chabot en hel ny Gaard, der er beliggende ca. 200 m sydvest for den gamle. Af den gamle er bibeholdt en Del af Stuehuset til Bolig for en Familie.

Paa Ejendommen har Chabot ladet opføre — foruden Avlsgaarden med herskabeligt Stuehus — 2 Villaer (Monlieu og Egely) ligesom han lod beplante en Del af den tarveligste Jord med Naaletræ. 1908 købte han Gaarden Lystruphave, en Del Jord fra Knobgaard og en anden Ejendom i Vrads Sogn, samt nogle Arealer beliggende Øst og Nord for Kvindsø, hvorved han blev Ejer af saavel Kvind- som Kulsø og i det hele af et samlet Jordtilliggende af ca 550 Td. Land.

Ved Gaarden Lystruphave lod han ogsaa opføre en Villa. 3 gifte Sønner beboede henholdsvis Villaen Lystruphave, Egely og Kolpengaard. En Datter, der var gift med en tysk Officer (Pagenzecher), boede ogsaa her i nogle Aar, men da hendes Mand under Verdenskrigen blev indkaldt til Tjeneste, og faldt, kom hun ikke senere tilbage.

En af Sønnerne maatte under Krigen — en Tid — gjøre Tjeneste ved Sikringsstyrken i den hollandske Hær.

I Aaret 1918 blev det hele solgt til et Konsortium for 207,500 Kr. — Saavel Avlsgaarden (der nu kun har et Tilliggende af 106 Td. Land) som de 3 Villaer og Gaarden Lystruphave er atter bortsolgt tilligemed en Del udstykkede Parceller, men endnu er en Del tilplantede og andre Arealer i Konsortiets Eje.

I det sydøstlige Hjørne af Sognet er beliggende Gaarden *Kæmpesmølle*, hvor der i sin Tid har været Kobberværk, Hølefabrik og Sømsmedie, der dreves ved Vandkraft fra en lille Bæk (Nimdrupbæk), der har Udspring ved Ring Sø (falder ud i Langsø). Senere har der været Korn- og Stampemølle, hvilke ogsaa er nedlagt.

I det nordøstlige Hjørne af Sognet ligger *Krudemølle*, der ligeledes har været Korn- og Stampemølle og dreves af en Bæk fra Velling Skov. Som Stampemølle har den ikke været benyttet de sidste 60 Aar, og som Kornmølle blev den nedlagt i 1918. Efter Sigende har den i sin Tid være Krudtmølle (under Svenskekrigen 1658) og deraf Navnet.

I en Afstand af ca. 300 m Vest for Katrinedals Vandmølle i Them Sogn ved Salten Aa har i sin Tid ligget et Kobberværk, hvis Voldsted endnu tydelig ses. I Beg. af det 18. Aarh. anlagde Palle Møller († 1757) en Fabrik for Høleer, Skæreknive, Søm osv. i Nørremølle (nu Kathr. M.), og 1716 en lignende i Kæmpes Mølle, og ved Privilegium af 1730 udvidedes den sidste til ogsaa at være Kobberværk! De nedlagdes ca. 10 Aar efter Møllers Død.¹⁾

Ved Lystrupaa er et Savværk, *L y s t r u p m i n d e* Savværk, der drives ved Turbine; og hvor dette er beliggende, blev der i Aaret 1852 anlagt en Fabrik, af en Mand ved Navn Jens Madsen (f. 1818 i Ulbølle, Fyn † 1901), hvor der fremstilledes Spader, Høleer og Bismervægte.

Virksomheden blev i Aaret 1885 overdraget til en Søn, der drev den indtil 1892, da han afhændede Værket til en Maskinsmed, der anlagde Savværk. Han solgte det i 1899 til en Tømrermester Boch fra Aarhus, der bl. a. indlagde Maskiner til Fremstilling af Drittelstave. I Aaret 1902 blev Værket solgt til Ingeniør Walter, Kbhv., der afstod det i 1912 til sin Bestyrer, den nuværende Ejer J. C. Jensen.

I Katrinedal (ved Nørreaa) er et Andelsmejeri samt i dets umiddelbare Nærhed et stort moderne Teglværk med Ringovn.

¹⁾ Samlinger til jydsk Hist. III, 9, 140 flg.

Den ofte nævnte Gaard *L y s t r u p h a v e* er egentlig beliggende i Vrads Sogn og det meste af dens Jorder ligeledes; men de forskellige Ejere har dog altid benyttet Bryrup Sogns Kirke, Kirkegaard og Skole, og efter Sigende, har Gaarden særlig Bevilling dertil.

Fra denne Gaard blev der i Aaret 1847 bortlejet et Areal, ca 12 Td. Land, paa 99 Aar, med Ret til Fremleje, for en aarlig Afgift af 5 Rbd., men da Ejeren skulde betale samtlige de paa Jorden hvilende Skatter og Afgifter, der senere langt overgik Lejeafgiften, blev Lejemaalet ophævet i 1913, imod at Lejeren fik en Afstaaelsessum paa 400 Kr. Endvidere skulde Ejeren indløse en paa Lejeretten optaget Prioritetsgæld paa 100 Rbd. (200 Kr.)

Dette Forhold giver et godt Indblik i den Forskydning af Jordværdi og Skatteforhold, der har fundet Sted siden den Tid.

Af ikke allerede nævnte Navne paa Ejendomme skal nævnes følgende:

G a a r d e: Bakkjær, Busklund, Fløjelshøj, Gaasdal, Lille Bryrup, Marielund, Mosegaard, Møllegaarden, Nedergaard, Nørlund, Skovlund, Storupgaard, Thorslykke, Tiltredshed og Vikærlund.

M i n d r e E j e n d o m m e: Aahuset, Biholdt, Engholm, Eriksminde, Hækkely, Igelsøhus, Kampenborg, Katrianelund, Lystruphus, Lystruplund, Solbakken og Sølyst.

V i l l a e r o g H u s e: Aablink, Bjergely, Egely, Elmely, Højbo, Højen, Monlieu, Solvang og Vidtskue.

Af Stednavne paa Bakker og Dale m. v. er følgende: Limbjerg, Svendsbjerg (ell. Svinsbj.), Klokbjerg, Rugbjerg, Boestbjerg, Gaasdal-Banker, Lille- og St. Granhøj, Løghøj, Terkelshøj, Grenen, Kalvedal, Tudsedal, Krumdal, Kolpendal, Faarehulen, Tyvehullet, Langagre, Kraut, Potten, Snavsetkrog, Humlehaven, Lillesø, Trindpyt, Sejetkær, Fuglemose og Savladdet.

Af Gravhøje findes ca. 35 i Sognet, af hvilke en Del har Navne, nemlig Borghøj, Bredehøj, Harbohøj, Klovenhøje (5), Møllehøj, Svinhøj, Ulvehøje (3) og Tavlhøj.

Klovenhøjene (i Løve) samt to i Velling (uden Navn) er købt og fredet. Der har tidligere været ikke saa faa

flere Gravhøje, men de er bleven udgravede og sløjfede. Det fundne Gravgoods fortæller om Begravelser helt fra den yngre Stenalder.

I Velling Skov findes følgende Stednavne: Bredebjerg, Bukbjerg, Gravenbjerg, Flintebjerg, Kannikebjerg, Langebjerg, — Hjortebakke, Kildebakke, Skarrildsbakke, — Rævehøj, — Fiskedal, Hjortedal, Kokkedal, Lykkedal, Muskeldal, Rævedal, Røverstuedal, Skarrildsdal, Ø. og V. Skeldal, Thingdal, Tverdalen, Ulvedal, — Kragshoved, Krudemøllehoved, Langbjerghoved, Rødhoved, — Dybkoller, Katkjærkoller, Vellingkoller, — Vellinggavl, Vellingkalv, Platformen, Gilegavs, Stolsholt, Ulvehaven, Ø. og V. Slette, — Møllehulen, Galskovhulen, Stavrihulen, Svinestien, Høllet, Langkjær, Hækkjær, Katkjær, Potmosekjær, Lillevæld, Dovnsig, Sognsig, Porssig, — Brunmose, Bregnemose, Gravensmose, Snedkermose, Lykkemose og Trindmose. — Dørvejen, Møllevejen, Bodils-Hul (et Led).

Sagnet fortæller, at der i sin Tid har været Røvere i Velling Skov, og et dybt tragtformet Hul (kaldet Røverstuen) fremvises som Stedet, hvor de boede.

En Vej, der gaar tæt forbi det omtalte Sted, kaldes Rye-Vejen og formenes paa den Tid at have været stærkt befærdet til og fra Rye, som da var en stor By. Efter Sigende blev Røverne, af bevæbnede Mænd fra Velling og Vinding, fangede og druknede (som Hunde) i en lille nærliggende Sø, som derefter fik Navnet: »Hundsø«.

Om Oprindelse til Navnet »Stavrihule« (en Slugt, der ligger imellem Skovfogedstedet »Nørlund« og Skovløberboligen »Igelsøhus«) fortælles, at der en Gang paa dette Sted blev opgravet et Menneskeskelet, igennem hvilket der var nedrammet en Pæl (Stavr).

I Velling har der i sin Tid været Thingsted og — Herredsfogedgaard? Gaarden, der sikkert er ombygget, formenes at findes endnu (Matr. Nr. 11 a).

Paa dennes Mark er der en dyb Slugt, der kaldes Thingdalen, og denne staar i T-Form i Forbindelse med en Dal i Velling Skov af samme Navn. Hvor-naar Thingstedet er flyttet, har jeg ingen Oplysning

om, men saa sent som i Aaret 1691 var Fogden Mathias Melchiorson boende i Velling, idet han hint Aar havde en personlig Sag med Præsten i Vinding.

I kommunal Henseende hører Bryrup Sogn sammen med Vinding og Vrads Sogne, og i gejstlig Henseende har disse tre Sogne ogsaa været eet Pastorat indtil $\frac{1}{4}$ 1906, da Vrads Sogn blev udskilt som et selvstændigt Sognekald.

Præstegaarden er beliggende i Vinding.

Befolkningsantallet i Sognet var i:

Aaret.	1840	1845	1850	1860	1870	1880	1890	1901	1906	1911	1916	1921	1925
Antal.	311	397	369	551	577	576	583	697	750	802	863	926	995

Det stærkt forøgede Befolkningsantal i de sidste 30 Aar skyldes Stationsbyens Fremkomst. I Aaret 1906 var der allerede 225 og i Aaret 1925, 452 Mennesker.

I Aarene 1917- 22 blev der fra et Brunkulsleje ved Lystrupminde Savværk opbrudt og solgt 4000 Tons, og fra et andet ved Bryrup ca. 1500 Tons Brunkul.

Kannikebjerg er Sognets højeste Punkt og ligger 128 m over Havet (trig. Station).

Det stærkt kuperede Terrain, med mange Søer, Vandløb, Skove, Lyngbakker, Engdrag osv., anses for at være en meget naturskøn Egn, og der findes mange smukke Udsigtpunkter, f. Eks. Velling-Gavl, Velling-Koller, og Rævehøj.

Ved Velling-Koller ligger et Turisthotel (Sommerrestaurations), fra hvis Taarn der er en meget vid Udsigt.

Fra Sejet Bakker, der ligger Syd for Bryrup-Langsø og hvis bratte Skrænter mod Nord gaar helt ned til Søbredden, har man, om ikke en vid saa dog en særdeles smuk Udsigt over et afvekslende og ejendommeligt Landskab.

En af disse Banker (Grenen) er malet af H. Agersnap.

Med Undtagelse af Kirken findes der næppe meget gamle Bygninger i Sognet. Den ældste er sikkert Stuehuset i en Gaard i Løve (Gaasdal). Det er bygget af Egebindingsværk paa en høj Grund af Kampesten, har lave Døre, smaa Vinduer samt er meget lavloftet.

Paa en af Egestolperne er indhugget Aarstallet 1764. Paa et af Udhusene til samme Gaard, der væltede under en Storm for nogle Aar siden, stod Aarstallet 1743.

I de sidste 50 Aar er der i Sognet nedbrudt mindst en Snes gamle Beboelseshuse (uden at genopbygges), hvoraf de fleste var af Egebindingsværk.

Sognet forsynes med Elektricitet fra Vestbirk Højspændingsanlæg.

Kirken bestaar af Skib og Kor samt Vaabenhus mod Syd. Skibets østlige Del og Koret er opført i romansk Tid af Fraadsten, delvis paa Granitsokkel. Den vestlige Del af Skibet blev tilbygget i Middelalderens Slutning og bestaar af Munkesten i Munkeskifte; samtidig blev der bygget Hvælvinger.

Alterbordet, der er af Eg, er gammelt. Altertavlen, der stammer fra Christian den IV.s Tid, blev fornyet for ca. 70 Aar siden, og Arbejdet blev udført af en Mand her fra Sognet. I 1899 blev Sidevingerne af Altertavlen fjernet, da de, kunstnerisk set, var uden Værdi. Billedet: Jesus i Getsemane (Vaager og beder ... Math. 26,41.) er malet af Alexandersen, Horsens, og indsat i Aaret 1868. Billedet samt Maling af Alteret har kostet ialt 63 Rbd. 4 Sk.

Det tidligere Alterbillede (Jesus paa Korset) er op-hængt paa en Væg i Skibet. (tarveligt Maleri.) Granitdøbefonten er prydet med Løvefigurer. Flisegulv.

Kirken ejedes af Sognets Befolkning (Hartkornsejerne) indtil 1. Januar 1913, da den overgik til Selveje ifølge Lov af $16/5$ 1903, — Kirkegaarden udvidet 1907.

Fra Anneksgaarden i Bryrup har Kirken haft nogle Rettigheder og Indtægter, nemlig af Jagten og Fiskeriet i »Vigen« (Br.-Langsø) samt Retten til Rør- og Sivskær og Græsning ved samme. Til Præsten skulde den afgive $1\frac{1}{2}$ Lpd. Smør aarlig samt Staldplads til hans Heste.

Kirken har i sin Tid ejet en Gaard i Løve samt et ubebygget Areal, Matr. Nr. 22, beliggende Øst for Gaarden Lystruphave, kaldet »Rughjerg«. Begge de paa-gældende Ejendomme var hortfæstede for en aarlig

Rugafgift efter Kapitelstakst, og senere bortsolgt til Fæsterne.

Om Salget af Gaarden i Løve i Aaret 1809 findes i Provstearkivet følgende Skrivelse til daværende Provst Schytte, Klovborg.

Det kgl. Rentekammer har under 2. ds. tilskrevet os følgende:

»I Anledning af den ved Hr. Kammerherre, Stiftamtmand, Baron Güldenchrone og Deres Højærværdighed Hr. Biskop Birch behagelige Skrivelse af 4. f. M. hertil indkomne Ansøgning fra Ejerne af Bryrup Kirke om Tilladelse til, at en denne Kirke tilhørende Gaard i Løve, Bryrup Sogn, af Hartkorn 2 Td. 2 Skp. 0 Fdk. 1 Alb., maatte i Forening med 3 Skp. 1 Fdk. Hartkorn, som er nogle af Sognemændenes private Ejendom, afhændes til Fæsteren Jørgen Petersen for Købesummen 400 Rbd., skulde vi ikke unnlade tjenestelig at mælde til behagelig Efterretning og Bekendtgørelse til Vedkommende, at Kammeret intet har imod en saadan Afhændelse, naar den fulde ovennævnte Købesum forbeholdes Kirken og indskydes til Forrentelse i den kgl. Kasse med Obligation, som udtrykkelig maa indeholde, at Kapitalen er Kirken tilhørende, og som af Stiftøvrigheden maa forsynes med Paategning om, at Samme ikke uden deres Forevidende og Samtykke maa opsiges, transporteres eller udbetales.

Hvilket herved tjenestligst communiceres Deres Velærværdighed til behagelig Efterretning og videre fornøden Bekendtgørelse for Vedkommende«.

Aarhus, den 12. May 1809.

Güldenchrone.

A. Birch.

Paa samme Maade blev i Aaret 1866 det omtalte Areal — Rugbjerg — afhændet til Laurs Hansen, Lystruphøve, for en Købesum af 490 Rbd.

Disse Beløb, 890 Rbd. eller 1780 Kr. samt Tiendens fulde Afløsningssum 8585 Kr. 50 Øre ialt 10,365 Kr. 50 Øre, er som baandlagt Kapital det Beløb, af hvis Rente Kirken nu udreder det aarlige Vedligehold.

Til Slut skal meddeles, hvad jeg har hørt gamle Folk fortælle om Den Løve Krig, en Skovtyverisag fra 1812 og om en Mordhistorie.

Nogle Mænd i Løve (vistnok dem alle) havde i Forening stjaalet Egetømmer i Løvet Skov, der ligger

i Græstrup S., men grænser op til Løve Markjorder. Trods dette, at det ikke betragtedes som noget særligt slemt at »bjerge« Træ i Skoven, foregik det dog altid om Natten; og en Nat blev de under Transporten overraskede af Skovejeren, men ved Trusler og Hurtigkørsel slap de fra ham og fik Tømmeret opmagasineret i en Lade i Løve og godt dækket med Halm.

Da nu Sagen blev anmeldt til Herredskontoret i Brædstrup, og det rygtedes, at en Herredsfuldmægtig sammen med Skovejeren og nogle Mænd skulde udsendes om Natten for at finde det stjaalne, og at de mulig havde Oplysning om Tømmerets Oplagssted, blev der sendt Bud til Vrads om Hjælp, da en Del af Tømmeret var solgt til nogle i Vrads Sogn boende.

Under Anførsel af Ejeren af Andsø Mølle kom der ogsaa en — med Geværer, Forke, Knipler osv. — bevæbnet Styrke fra Vrads, der alle var svættede i Ansigterne for at være ukendelige. Der blev saa udstillet nogle Vagtposter, og Resten gik i Gang med at læsse Træet paa Vogne, som derefter blev kørt ud til Tyklund Sø, hvor det blev skjult.

Og da der ganske rigtig ud paa Natten kom en Del Mænd østfra, der blev sat ud i Kæde, da de kom i Nærheden af Byen, blev »Hæren« i Løve straks kaldt sammen, og efter et Krigsraad stormede de, under Raab, Hyl og Skydning, frem mod de fra Øst kommende og jog dem paa Flugt.

Da de nu var klar over, at det var et voveligt Foretagende, de havde indladt sig paa, gav de hinanden Løfte om ubrydelig Tavshed, og at ingen under nogetsomhelst Forhold maatte bekende noget. — Som Følge af en Tjenestepiges Aabnemthed blev et Par af Deltagerne straks efter arresterede og Tid efter anden dem alle; og da Mølleren fra Andsø bekendte for sit Vedkommende, maatte de øvrige, paa een nær, ogsaa gaa til Bekendelse. De blev alle idømte saa store Pengebøder, at de blev fattige.

Den ene, der ikke vilde bekende, trods det, at der blev anvendt voldsomme Midler imod ham, var en Mand, der boede i Tyklund (Vrads S.) og blev kaldt

Mads Tyklund († 1837). Denne Mand var vidt bekendt paa Grund af hans Kæmpekræfter og enorme Appetit, om hvilken der fortælles en Mængde Anekdoter; men da disse sikkert er stærkt overdrevne, og da Manden ikke var bosiddende i Bryrup Sogn, hører det ikke hjemme her.

Der fortælles, at han ikke selv fandt sig skyldig i noget ulovligt ved denne Lejlighed; han havde ganske vist været med, men havde ikke deltaget direkte, men kun været Bærer af Brændevinsdunken, der medbragtes til fælles Afbenyttelse.

Paa det Sted, hvor Nørreaa med en af sine Bugtninger kommer Velling Skov nærmest (ca. 50 m N. for Skoven), er der ved Aaens Sydside et stort skaalformet Hul, der dog er aabent mod N. ud til Aaen.

Dette Hul kaldes »Potten«, og der, eller i dets umiddelbare Nærhed, har der i sin Tid foregaaet et Mord samt, kort Tid derefter, en Henrettelse af Morderen.

Derom fortælles i Korthed følgende:

Den henrettede, der var forlovet med Møllerens Datter i Sillerup, havde sat sin Kæreste Stævne paa det omtalte Sted, hvor han slog hende ihjel og kastede Liget i Aaen. Som Motiv siges der, at hun var frugt-sommelig ved ham, og at han havde en anden, som han vilde gifte sig med! — Straks efter Drabet gik han til Kirke i Them, hvor hans nervøse Opsørsel havde vakt Opmærksomhed og senere Mistanke.

Da Skytten fra Mattrup hin Dag havde været paa Jagt i Velling Skov og havde set den paagældende sammen med en ung Pige, blev han arresteret og bekendte sin Udaad.

Han blev derefter henrettet paa samme Sted, og hans Hoved blev anbragt paa en Stage.

I Aaret 1880 blev der, ved Pløjning paa en Bakke Nord for Aaen, fundet et Menneskekranium, i hvilket der sad et stort Jernspiger, og ingen tvivlede da om, at det var Forbryderens Hovedskal. Mange valfartede den Gang til Stedet, thi en Sømand, der holdt Ferie paa Gaarden »Skovsballe« (Them S.), havde atter

anbragt Kraniet paa en Stage. (Der blev dog af Øvrigheden givet Ordre til at begrave det paa Kirkegaarden).

En Mand her i Sognet, der nu er død, har ofte fremvist et Spiger, som han paastod, var det i bemeldte Kranium fundne; men da en anden, boende i Fogstrup (Them Sogn), ogsaa paastaar at være i Besiddelse af omhandlede Spiger, er det jo vanskeligt at vide, hvilket der er det rette.

En gammel Slægt fra Skibby.

Slægten Leth.

AF S. LETH DANIELSEN.

Det Slægtsnavn, der findes over disse Linier, er saa gammelt i Aarhus og Omegn, at det i den Henseende vel taaler at sidestilles med andre af Byens og Egnens gamle, kendte Navne som: Due, Dyhr, Fog, Kaae, Kande o. fl.

I over fem Hundrede Aar har Navnet været kendt i Aarhus-egnen, og endnu længere har det været kendt paa Øerne. Men da det næppe noget andet Sted i Landet har haft eller endnu har saa stor Udbredelse som i Aarhuseggen, tør dette vel være tilstrækkelig Begrundelse for, at Forf. af disse Linier gerne ønskede Resultatet af sit Arbejde paa at følge et af Egnens gamle Slægtsnavne gennem et længere Tidsrum optaget i Aarhus Stifts Aarbøger.

Det har, som antydet, ikke været Forf.s Opgave at udarbejde en alm. Ane- eller Stamtavle, men derimod kun at eftersøge nulevendes Forfædre, for saa vidt disse har baaert Slægtsnavnet.

Efter at det først for en enkelt Slægtsgrens Vedkommende var lykkedes at naa tilbage til Tiden omkring Aar 1600, udvidedes Opgaven til at omfatte den fundne Stamfaders Afkom, og da som Regel kun, naar dette havde bevaret det gamle Slægtsnavn.

Pladshensyn og andre Grunde har nødvendiggjort, at det her foreliggende Arbejde kun kommer til at omfatte Tiden 1600—1800. Af Hensyn til interesserede nulevende er dog Forbindelsen mellem Fortid og Nutid antydet, dels i Teksten og dels i de vedføjede Tavler. Det vil derfor næppe volde Medlemmer af Slægten synderlig Vanskelighed at finde den Linie eller Slægtsgren, til hvilken de hører, og de fleste nulevende Leth'er i Aarhuseggen — for saa vidt de har Rod i Bonde-slægten fra Framlev, Hjelmlev, Gjærn Herreder i Tiden 1600—1800 — vil næppe søge forgæves.

Som Slægtens ældste kendte Stamfader, Niels Leth i Skibby, var Bonde, har ogsaa hans Efterkommere været Bønder (Gaardbrugere) lige indtil det sidste Par Slægtled; de fleste var i det syttende Aarhundrede

Fæstere under Kronen og siden under det skanderborgske Ryttergods.

Ved Ryttergodsets Salg 1767 var der Velstand inden for Slægten, og Selveje er efter den Tid almindeligt. De fleste af Slægtens bosiddende Medlemmer har ved Godsauktionen Penge til Gaardkøb, og faa — eller vist ingen — af Slægten er paa den Tid Husmænd eller Haandværkere, alle er Gaardbrugere, og mange har Gaarde, i hvilke flere Led af Slægten har haft Hjem. Kun i to Tilfælde — efter Svenskernes og Polakkernes Hærgninger 1658—59 — ser det ud til, at Medlemmer af Slægten har maattet forlade deres Gaard paa Grund af Armod.

Alt i alt synes Slægten i Tiden 1600—1800 at have levet i jævn Velstand. Aarsagen hertil kan maaske til Dels søges deri, at denne Slægt som mange andre af Datidens Bondeslægter søgte at afgrænse sig ved Giftermaal indenfor Slægtskredsen, hvorved indvunden Formue bevaredes i Slægtens Eje, og i adskillige Tilfælde maa kgl. Tilladelse indhentes, før Bryllup i »Forbudne Led« kan holdes.

Men trods mange Giftermaal mellem nærbeslægtede har dog Slægten gennem de forløbne Tider bevaret sin Levedygtighed, og endnu er der — i alt Fald talmæssig set — ingen Tilbagegang at spore.

Forud for det, der i det følgende skal meddeles om Bonden Niels Leth og hans Efterkommere, vil her i Korthed blive gjort Rede for, hvad Forf. under Arbejdet med Slægten har fundet om Navnet Leth i Middeltalderen og i Reformationsaarhundredet, samt meddelt lidt om Slægtens gamle Rede Skibby, som i 300 Aar eller mere gav Ly for skiftende Led af Slægten.

Forf. havde haabet — muligvis et alt for dristigt Haab — at finde Forbindelse mellem Middeltalder og Nutid; men dette er — trods megen Anstrengelse — ikke lykkedes og naas vel næppe i Fremtiden uden maaske ved et lykkeligt Træf.

1. Navnet Leth i Middeltalderen.

Da Navnet Leth med Hensyn til Stavemaade forekommer under meget forskellige Former ned gennem

de svundne Tider f. Eks.: Let, Lett, Ledt, Læt, Lææt, Læht, Læth og Leth, og da tilmed den enkelte Person end ikke havde nogen fast Navneform, vil Datidens almindeligst anvendte Stavemaader kun blive brugt her ved Omtale af Slægtens ældste Led samt i de enkelte Tilfælde, hvor Navnet er omtalt i Middelalderen.

Den ældste kendte Form er vist Læt og møder os i Navnet Anders Læt¹⁾, som i Kong Valdemar Atterdags Tid 1356 levede i Lyngge—Kronborg H. paa Sjælland, og fra samme Landsdel er Navnet formentlig ogsaa kendt 1373²⁾ (Petrus Lætær, Skippinge H). Omtrent paa samme Tid maa Navnet ogsaa have været kendt paa Fyn og i Jylland, thi 1409 nævnes en Anders Læte i Jersore, Skam H³⁾, og 1418 kendes Navnet i Aarhus, og de nærmere Omstændigheder, under hvilke det da er omtalt, synes at tyde paa, at det i det mindste en Tid forud maa have været kendt i Aarhus eller denne Bys Omegn.

Naar Navnet da skrives Lææt, er dets Form antagelig i ret nøje Overensstemmelse med Datidens Udtale ligesom ogsaa med jyske Bønders Udtale af Navnet den Dag i Dag.

Det er i et gammelt Pergamentskøde af 15. Febr. 1418⁴⁾, at Navnet første Gang er truffet knyttet til Jylland. Det lyder heri som følger:

»Jeg Pedher Nielssen, som man kalder Pedher Lææt, Bymand i Arws, har skødet og solgt Lassæ Jenssen min Gaard, liggende næst udenfor nørre Port og vesten for Gydæ Jensses Gaard, med alt tilliggelse, som er Huse, Jord, Kældere, Abildgaard og en halv »kældæ«, liggende mellem Michel Bændsøns Gaard og forn. Gaard, hvilken Gaard jeg fik til Arv efter min Husfrues Søster Kirstinæ Michæls, og jeg købte af min Husfrues Broder Hr. Anders Pædherssen hans Del, og har opbeaaret fuldt Værd derfor.

Medb. af gode Mænd Hr. Anders Pædherssen Præst, Ostært Tygessen Kongens Foged i Arws, Eskæl Mogensen, Bertolt Gørval, Borgmester, Jæssæ Pædherssen, Nissæ Thwræssen, Pædher Lillæ, og Pædher Ascerssen.

Skrevet i Arws første Tirsd. i Faste«.

(Perg. m. [9] Segl).

¹⁾ Erslev: D. Br. f. Middelalderen.

²⁾ S. St.

³⁾ S. St.

⁴⁾ S. St.

Om end man turde gaa ud fra, at omstaaende Skøde er den tidligst forekommende skriftlige Meddelelse om Navnet Lææt (Leth) i Jylland, tør dog ikke herud fra sluttes, at Navnet var nyt eller ukendt i denne Landsdel i Tiden omkring Aar 1400; thi, for det første giver Skødet os kun Grund til at formode, at saavel Pædher Lææt som Svogeren Hr. Anders Pædherssen hører til Byens eller Egnens rodfaste Slægter, og endvidere findes Navnet ikke længe efter knyttet til andre Egne i Jylland.

Kun en Snes Aar efter, at Navnet er nævnt i Aarhus, omtales en Nis Lææth¹⁾ som Tingholder paa Fjends Herreds Ting 1438, og 1480 hænger Symen Læth i Tyuring (Tjørring) Hammerum Herred sit Segl med Bomærke sammen »meth andher godhæ mæntz indsegl« under et af Albert Skeel til Hegnet udstedt Pergament-Pantebrev²⁾.

Da Navnet endvidere kort Tid efter er knyttet til Houlbjerg Herreds Ting, idet en Lasz Lett³⁾ da nævnes i et Tingvidne af 1507, synes det hermed godtgjort, at Navnet allerede i Middelalderen var kendt saavel paa Øerne som i den Del af Jylland, der begrænses af en Linie trukket over Byerne Aarhus—Herning—Skive.

Af det anførte synes at fremgaa, at ingen af de her nævnte Mænd har hævet sig synderlig over almindelig Bonde- eller Borgerstand; men da flere af Navnene paa hæderlig Vis synes at have haft Forbindelse med de Steder, hvor Lov og Ret plejedes — saaledes ogsaa den Jep Let⁴⁾, der 1454 er Herredsfoged i Sæme (Sømme) Herred, Sjælland — tør man vel slutte, at de alle har været »velagte Dannemænd«.

2. Fra Reformationsaarhundredet.

Uagtet det historiske Kildemateriale er langt rigere i dette Aarhundrede end i Tiden forud, er det dog

¹⁾ Erslev: D. Br. f. Midld. og »Skivebogen« for 1921, 19.

²⁾ Hardsyssels Diplomatarium, Side 65.

⁴⁾ Becker: Ældste danske Arkivregistraturer II Bd., 186.

³⁾ Danske Magazin 5 R. III Bd. 159.

kun lykkedes at finde sparsomme Meddelelser for den, der søger Oplysninger om det her omhandlede gamle Navn, og nogen Forbindelse med de tidligere omtalte Personer er ikke fundet; men saa meget kan dog ses, at Navnet her i Jylland fremdeles i dette Hundrebaar er knyttet til de samme Egne, i hvilke det er kendt i Middelalderen.

Navnet er saaledes ogsaa i dette Tidsrum knyttet til Aarhuseggen, idet Niels Lett og Hustru Johan(ne) Søndergaard i Aaret 1539 bor i Søndergaard (»laa hvor Lyngbygaard nu ligger«) i Lyngby Sogn¹⁾. I nævnte Aar fødtes her Ægteparrets Datter Maren, som senere i Ægteskab med Peder Nielsen Fog fra Borum (boede en Tid i Voldby og siden i Farre) blev Stammemoder til nulevende store, kendte Slægter af Navnene Fog, Thestrup o. fl.

Muligvis har nævnte Niels Lett og Hustru haft flere Børn; men da ingen af disse er kendt, og da ingen af Datteren Marens Efterkommere vides at have baa-ret Navnet Lett, staar det fra Lyngby kendte Navn — indtil videre — uden Forbindelse med andre Slægter eller Personer af dette Navn. Der kan dog næppe være Tvivl om, at Niels Lett hører til en paa Eggen gammel og anset Slægt, idet en Følelse af Slægtsstolthed eller Slægtsrodfastethed røber sig, naar hans Datterdattersøn, den gamle Aarhusborger Rasmus Pedersen Thestrup (f. 1588, † 1656), i sin Slægtebog anfører, at han paa mødrene Side nedstammer fra »de Fogs og Borum Folk og af de Letter og Lyngbygaards Folk²⁾«.

Derimod synes det tvivlsomt, om den Wolluff Litt i Wyffwyld (o: Vivild i Sabro Herred), som 1531 paa Galten Herredsting lod læse et Brev vedrørende gammelt Kirkejord³⁾, har nogen Forbindelse med det her omhandlede Slægtsnavn.

Noget anderledes stiller Sagen sig med Hensyn til Broderparret Peder Jensen i Stadsgaard (Konstantinsborg) og Las Jensen Let Herredsfoged og Ridefoged

¹⁾ Hübertz: Actstykker om Staden Aarhus, II Bd., 307 o. flg.

²⁾ Hübertz: Actstykker osv., II Bd.

³⁾ »Jydske Samlinger«, 3 R., III Bd., 69.

i Enslev, Houlbjerg H¹). Vel bærer kun den ene af Brødrene Navnet Let, men man tør nok her gaa ud fra, at de begge har Slægtsforbindelse med Folk af dette Navn.

At ovennævnte Peder Jensen [Let] i Aaret 1579 opholder sig i Stadsgaard vides med Sikkerhed; men noget synes at tyde paa, at han allerede er kommen til Gaarden Aaret forud. Den 3. September 1578 bortskøder nemlig en Peder Jensen, Ridefoged under Silkeborg Len, sin jordegne Gaard (c. Selvejergaard) i Embderup og et Stykke Skov, kaldet »Tyck«, til Kronen, mod at han og hans Søn fritages for at svare Skat af hans jordegne Gaard i Jernit²). (Embderup og Jernit var da Landsbyer ved Hammel).

I samme Aar, som ovennævnte Handel mellem Kronen og Peder Jensen fra Silkeborg Len finder Sted, udgaar 26. November kgl. Ordre til Hr. Mandrup Parsberg og Moder, at de ikke maa lade deres Foged paa Stadsgaard befatte sig med at »indgrave i denne Gaards Mark af den Jord, som fra Arilds Tid tilhørte Aarhus Domkirke³)«.

Intet synes at tale imod Formodningen om, at de her omtalte Fogder er een og samme Person, idet Ridefogden fra Silkeborg Len meget vel efter Afhændelse af sin Gaard i Embderup kan have opgivet Ridefogedhvervet for derefter at overtage et Fogedhverv paa Stadsgaard, og det saa meget mere, som det ser ud til, at hans 1. Hustru, Karine Andersdatter, er død paa dette Tidspunkt, og desuden kom han fremdeles til at tjene under sit gamle Herskab, idet Hr. Mandrup Parsberg af Stadsgaard i Tiden 1577—84 var Lensmand over Silkeborg Len.

End yderligere bestyrkes vor Formodning derved, at Peder Jensen i Stadsgaard ejede en jordegne Gaard i Jernit, hvilken Gaard han 1583 mageskiftede til Stadsgaards daværende Ejer Valdemar Parsberg (en Broder til Mandrup P.) mod et Skovstykke paa Bjørnkjær-Balle i Ormslev Sogn⁴).

¹) Kancelliets Brevbøger 1578—91, fl. G.

²) S. St.

³) S. St.

⁴) Kanc. Brevbøger og Jydske Registre 3, 566.

At P. J. paa dette Tidspunkt afhænder sin Gaard i Jernit mod Skovstykket i Ørmslev skyldes maaske dette, at han først i dette Aar føler sig fast knyttet til Stadsgaard, der 1583 er kommet i Kronens Eje, og. at P. J. samtidig faar Lov til at blive i Gaarden som Kronens Fæster.

Det anførte o. a. m. synes at tyde paa, at P. J. allerede har været en »holden« Mand, før han kom til Stadsgaard, og at hans Velstand yderligere øges her er uden for al Tvivl. Han modtager Stadsgaard 1583 uden Indfæstning, og Landgildeydelsen bliver fastsat til 30 Dlr. aarlig. — Inden 1587 maa han have giftet sig igen; thi da faar han og Hustru Lov til at beholde Stadsgaard i 16 Aar uden at svare Landgilde, Ægt, Arbejde eller anden Tyngde af Gaarden¹⁾. Alt forud har han 1585 for sin fraværende Søns Arv fra Jernit købt Halvdelen af en Gaard i Jegstrup²⁾, og samtidig med at han 1594 skifter efter sin 2. Hustru, Karen Olufsdatter, køber han yderligere en Søsterlod i Jegstrup³⁾. — 1595 giver han Datteren Else Pedersdatter, gift med Peder Rasmussen Kane, »Forlæningsbrev« paa en Gaard paa Torvegade i Aarhus⁴⁾.

I Aaret 1600 arver han: »boe, boeskaf, guld, sølf, pendinge, korn, lefvendes Kvæg, och anden løsøre efter min salig Broder Las Let i Ensløf⁵⁾«.

Naar hertil kommer, at Peder Jensen og hans tredje Hustru Anne Ibsdatter⁶⁾ i Aaret 1604 faar Livsbrev paa Stadsgaard med de alt tidligere tilstaaede Lempelser samt Ret til at nyde Kronens Part af Malling Sogns Korntiende, mod at P. J. afstaar til Kronen sin Rettighed i den afdøde Broders Gaard i Ensløv, er der næppe Grund til at forbyvse over, at en af hans Døtre af første Ægteskab, Sidse Pedersdatter, bliver gift med den ansete Købmand, Raadmand og senere Borgmester Niels Christensen Skriver i Aarhus.

¹⁾ Kanc. Brevbøger.

²⁾ V. A. Secher: Kongens Rettertingsdomme.

³⁾ S. St.

⁴⁾ S. St. Torvegade er det nuværende Storetorv.

⁵⁾ V. A. Secher: Kongens Rettertingsdomme.

⁶⁾ En Broder til hende, Anders Ibsen i »Borlund«, (Navnet ukendt for Stednavnudvalget), anmoder 1604 P. J. om at modtage Arv efter Hustruens Fader Jep (Ib?) Michelsen.

Og naar dette Ægtepar ca. 1598 bygger den statelige »gamle Borgmestergaard« i Aarhus, over hvis Hovedindgang Parrets Navne endnu er at læse, tør man vel tro, at denne Bygnings Opførelse i nogen Grad skyldes Hustruens Medgift.

Peder Jensen døde i Stadsgaard 26. Aug. 1606, og efter hans Død føres en langvarig Strid mellem hans Enke og Borgmester Niels Christensen Skriver om Delingen af hans Bo¹⁾.

Som Peder Jensen i Stadsgaard synes ogsaa Broderen Herreds- og Ridefogden i Enslev at have været en rig Mand, der ved Siden af at røgte sit dobbelte Fogedhverv tillige har forstaaet at øge sit Bo. Saaledes opnaar han ved gentagne Henvendelser til Kronen den ene Fordel efter den anden²⁾. Han faar saaledes Ret til at nyde Brokorn af Bøste-Bro (s: Bisbro v. Laurberg). Han fritages for at svare Landgilde af sine jordegne Gaarde i Enslev og Vellev, faar Brugsret til et Engstykke ved Hornbæk og ejer tillige en Gaard i Haurum. Det har derfor næppe gjort føleligt Skaar i hans Rigdom, naar han kort før sin Død skænker Alterkalke til Kirkerne i Hvorslev og Vellev³⁾, og da hans Ægteskab var barnløst, har det næppe været nogen ringe Arv, som efter hans Død Aar 1600 tilflyder Broderen i Stadsgaard.

At Las Jensen Let har været en anset Mand og regnet for staaende udenfor almindelig Bondestand, derom vidner hans Ligsten i Vellev Kirkes Kor samt et billedprydet Epitaphium paa samme Kirkes Væg over ham og Hustru Ella Jensdatter.

Muligvis kan det gennem Arkivundersøgelser lade sig gøre at paavise Slægtsforbindelse mellem de her omtalte Brødre og den fra Houlbjerg Herredsting 1507 omtalte Lasz Lett, og muligvis lader Slægtsforbindelse mellem nævnte Peder Jensens 1. Hustru Karine Andersdatter og Herredsfogden Anders Sejersen⁴⁾:

¹⁾ V. A. Secher: Kongens Rettertingsdomme.

²⁾ Kanc. Brevbøger 1578—91.

³⁾ Jydske Samlinger, 1 R., 10 Bd., 156.

⁴⁾ Navnet Sejer var alm. brugt i Egnen omkring Hammel—Jernit i Tiden 1500—1600: Jens Sejersen i Farre 1533—43, Laurids Sejersen i Sorring 1536—43 og Sejer Andersen Bønde i Oustrup 1583—98.

fra Houlbjerg Herred, der ogsaa ligger begravet i Velle Kirke, sig ogsaa paavise. Derimod synes Forbindelsen mellem nævnte Brødre og nulevende Slægter af Navnet Leth afbrudt, idet Las J. Let døde barnløs, og eneste Søn af Peder Jensen i Stadsgaard, Sejer Pedersen, i Tiden omkring 1582 rejste til Udlandet uden at være vendt tilbage, da der skiftes efter Faderen. Skal der derfor være nogen Sandsynlighed for at finde Tilknytning til nulevende gamle, rod-faste Slægter af Navnet Leth i Aidt og Velle Sogne, Houlbjerg Herred, maa Forbindelsen være knyttet til Slægtled i Tiden 1500—1600 eller tidligere.

Som Navnet i Reformationsaarhundredet holder sig i nærmeste Omegn af Aarhus og i Houlbjerg Herred, saaledes er det ogsaa paa denne Tid kendt i Fjends Herred, idet en Anders Let 1544—46 bebor en Gaard i Fly; og i henvend to Hundrede Aar efter den Tid er Navnet endnu kendt og brugt i denne Egn¹⁾.

Om Navnets Skæbne i Sømme Herred kan her intet oplyses; men derimod vides Navnet at være kendt paa Fyn 1568; thi i dette Aar hedder det om en »Hr. Seuren Let«, at han »havde for nogen Tid siden et Vicariat i Odense²⁾«, og 1613 var Jakob Lett Borgmester i samme By³⁾.

Ogsaa i Norge er Navnet kendt, idet Hr. Peder Let i Aaret 1573 var Præst i Snaasen⁴⁾. Og endelig er Navnet i Aarhundredets Slutning knyttet til Skibby i Harlev Sogn.

3. Slægtsnavnets tidligst kendte Forekomst i Harlev Sogn.

Af Muldjord er dækket hensovedes Ben, og Støv havde skjult deres Navne, som her fremdrages for Efterslægt sèn for denne at glæde og gavne.

Byen Skibby i Harlev Sogn, Framlev Herred, nævnes allerede før Aar 1200 som det Sted, hvor

¹⁾ Svend Aakjær: »Skivebogen« 1919 og 1920.

²⁾ Kanc. Brevbøger.

³⁾ S. St.

⁴⁾ Personalhist. Tidsskr., III R. 5 Bd.

Kongeællingen Hellig Niels (Søn af Knud Magnussøn) hoede og havde anlagt en Frugthave.

Efter hans Død blev — om Sagnet har Ret — hans Lig ført til Aarhus og begravet der.

Et andet Sagn beretter, at Tuko (Tyge) i Skibby tre Nætter i Råd hørte en Røst, der sagde: »Gør et Kors af godt Træ og sæt det paa Hellig Niels's Grav i Aars¹⁾«.

Over syv Hundrede Aar er henrundet, siden Hellig Niels lagdes i Grav; men muligvis minder Navnet »Kirkekjær« (en Sænkning i Jordsmonnet) og Sagnet, der fortæller, at Skibby engang har haft sin Kirke, om hin fromme Mand, som over høje, fjerne Maal ikke glemte at pleje Ymperne i sin Abildgaard paa Skibbys solbeskinnede Bakkehæld, og hvis Liv og Færden i den lille By ved den stille, glidende Aa i Minde og Drøm hos de efterlevende giver sig skønt Udslag i Byfællen Tukos Ord om at ære den heden-gangne.

Ud over, hvad her er omtalt, findes der næppe meget at berette i Tiden forud for 1550. Omtrent paa dette Tidspunkt var Byens tre Helgaarde i Adelens Eje; men inden Aarhundredets Slutning var Byen Krongods under Skanderborg Len. — I Aaret 1573 overlader Erik Podebusch til Bidstrup den ene af Gaardene til Kronen og betinger sig da Ret til hos Gaardens Fæster Jens Pedersen at kræve Befordring med fire Vogne samt frit Natteteje og Underhold, saa ofte hans Rejser falder gennem Lenet. Til Gengæld fritages Jens Pedersen for at gøre Ægt og Arbejde til Skanderborg Slot, saa længe Erik Podebusch er i Live²⁾. I Aaret 1583 mageskifter Valdemar Parsberg til Stadsgaard den anden af Gaardene til Kronen, og samme Aar faar Kronen ogsaa Byens tredie Gaard ved et Mageskifte med Mouritz Podebusch til Kiørup³⁾.

Hvorvidt Byen paa den Tid har haft anden Bebyggelse end de tre lige store Helgaarde, faar henstaa

¹⁾ Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie, S. 66 og H. Olrik: Danske Helgeners Levned.

²⁾ Kanc. Brevbøger.

³⁾ S. St.

ubesvaret; men det fremgaar klart, at enkelte af Gaardene til Tider har huset Inderster, der vel har beboet den Lejlighed, som vist fandtes i hver Gaard for i givet Tilfælde at kunne huse den ene Familie, naar Fader og Søn eller maaske to Søkende delte Fæstet af en Gaard. — Iøvrigt har Byen næppe skiftet synderligt i Udseende i Tiden mellem 1600—1800; thi ældste Bykort (1798) har vel seks Gaarde, men de er sammenbyggede to og to, og kun et Dige eller Gærde danner Grænse mellem den oprindelige Helgaards to Halvdele.

Allerede 1598¹⁾ har vist den ene af Gaardene haft to Fæstere; thi en Peder Lett fæster da »den halve Gaard i Skibby, som hans Fader paaboede og opladt til ham«. — Peder Letts Navn er kun truffet denne ene Gang; men fire Aar efter omtales en Niels Lett som Fæster af en Helgaard i Byen, og der er næppe Tvivl om, at de hører til samme Slægt. — Muligvis er det Fader og Søn, eller maaske er de Brødre og Sønner af den Jens Pedersen, der 1573 beboede en af Byens Helgaarde.

Det er om ovennævnte Niels Lett og hans Afkom her skal fortælles; men forskellige Grunde nødvendiggør, at her som Regel kun omtales Personer og Slægtsgrene, der har bevaret Slægtsnavnet op til vore Dage, og at disse i Almindelighed kun følges saa langt frem i Tiden, saa der lige skønnes at være Føling mellem da og nu.

4. Slægtens Stamfader.

Niels Lett i Skibby.

Denne Mands Navn er fundet omtalt første Gang i Skanderborg Lens Regnskaber for Regnskabsaaret 1602—03, og han er da Fæster af en af Kronens Gaarde i Skibby, Harlev Sogn, Framlev Herred.

Gaarden er da, som alle tre Gaarde i Skibby, en Helgaard og svarer i Landgilde 3½ Ørte Rug, 3½ Ørte Byg, 3 Ørte Havre, 1 Fdg., 1½ Letpund Smør, 1 Brædsvin, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, 1 Okse at stalde og 2 Rdlr. i Gæsteripenge, og Niels Lett lønner da en

¹⁾ Skanderborg Lens Regnsk. Pag. 102. (R. Arkv.)

Tavle A.

Stamfædrene og Slægtens Hovedgrene.

Niels Lett,
Kronens Fæstebonde i Skibby 1602—16.

Peder Nielsen Lett,
(1609—1653).

Harlevholmsslægten.

Søren P. Lett, † 1682. (Tavle B. S. 94.)	Kirsten Pd. Lett, g. m. Daniel P. Kaae. (Se Aarb. St. Aarb. XIV, S. 68.)	Niels P. Læth, † ca. 1667.
--	--	-------------------------------

<i>Skibbylinie I.</i>	<i>Skibbylinie II.</i>	<i>Fregersteulinien.</i>
Peder N. Læth, f. ca. 1653, † 1743. (Tavle C, S. 113.)	Maren Nd. Læth, f. ca. 1646, † 1724. (Tavle D, S. 120.)	Niels N. Læth, f. ca. 1658, † 1740. (Tavle E, S. 131.)

<i>Fregerleuslægten.</i>	<i>Horningslægten.</i>	<i>Skdb.-Ladegaardsl.</i>
Niels N. Læth, f. 1700, † 1784. (Tavle E, S. 131.)	Peder N. Læth, † 1757. (Tavle F, S. 138.)	Anne Nd. Læth, f. 1711 (?). (Tavle G, S. 145.)

Dreng (3: Tjenestekarl) med fuld Løn og en anden Dreng med halv Løn.

Foruden den gamle, faste Landgildeydelse er der vel, da Gaarden forud kom i Kronens Eje, blevet dens Bruger paalagt at yde Ægt og Arbejde til Skanderborg Slot; thi 8. Marts 1573¹⁾ blev der ved kgl. Befaling paalagt jordegne Bønder, Kronbønder og andre, der tjente under Skanderborg Slot, at de for Fremtiden skulde gøre Ægt og Arbejde til Slottet, saa ofte Lensmanden krævede det.

At Landbefolkningen følte dette Krav som et meget trykkende Paalæg er det forstaaeligt, og alle, der kunde have en Smule Haab om at blive fritaget for

¹⁾ Kanc. Brevbøger.

denne Byrde, anstrengte sig derfor ogsaa for at opnaa Fritagelse, og især for Mænd, der havde offentlige Hverv, lykkedes dette ofte. Saaledes blev Sandemænd (der afgav Kendelser i Markskeltrætter) i Sabro, Gjern, Hjelmslev og Bjerre Herreder i 1578 fritaget for at yde Ægt og Arbejde, hvilke Lempelser ogsaa snart bliver Sandemænd i Framlev Herred til Del¹⁾. Ligeledes bliver Peder Pedersen i Borum, som Paaskønnelse for hans 31-aarige Tjenestetid som Herredsfoged over Framlev Herred, fritaget for at yde Ægt og Arbejde til Skanderborg²⁾.

Da Niels Lett allerede i Aaret 1609 faar sin Søn som Medfæster af Gaarden³⁾, maa hans første Manddomstid vel være faldet sammen med Gaardens Overgang til Kronen, — en Forandring der vel næppe har forvoldet Fæsterne nogen Sorg; thi Kronen afhændede sjælden eller aldrig sit paa denne Egn erhvervede Gods, og man var derfor nu ikke udsat for skiftende Ejeres Vilkaarligheder. Desuden var Frederik II en mild og naadig Herre, der paa sine mange Rejser i Egnen var let at faa i Tale, og som oftest havde han lydhørt Øre for den jævne Mands Klagemaal.

Iøvrigt synes Tiden at have været begivenhedsrig for Egnen og Sognet. De fleste af Gaardene i Harlev By, der tidligere havde ligget under Hovedgaarden Sandgrav i Storrige Sogn⁴⁾, kommer under Kronen, ligesom ogsaa Gaarden Harlevholm efter »den skotske Kvinde«s Død 1567 kommer i Kronens Eje. — Ogsaa paa Kirkens Omraade sker der Forandringer, idet Sognepræsten, der i en Aarrække synes at have boet i Aarhus, nu tager Bolig i Harlev Præstegaard⁵⁾.

Kirken faar sin nuværende Altertavle, hvori Sognepræsten Daniel Pedersen Kaes Navn og Aarstallet 1592 tidligere fandtes indridset. (Her skal nævnes, at man 1922 — efter at have fjernet nogle Lag af Kalk bag Kirkens Døbefont — fandt samme Mands Navn

¹⁾ Kanc. Brevbøger.

²⁾ S. St.

³⁾ Skanderborg Lens Jordebøger 1609—16.

⁴⁾ S. St. 1581—99.

⁵⁾ Aarh. St. Aarbøger. XIV Bd., 48.

og samme Aarstal malet paa Kirkevæggen.) I Aaret 1607 faar Præsten Daniel P. Kaae sin Søn Mads Danielsen Kaae til Medhjælper, og fra 1614 er denne Mand Præst i Harlev—Framlev. Kort efter maa gamle Niels Lett have lukket sine Øjne, thi efter 1616 er hans Navn ikke fundet i Lensregnskaberne, og Sønnen har da overtaget Fæstet og Helgaarden.

5. Peder Nielsen Lett.

Fra 1609—16 er Peder Nielsen Lett som anført sin Faders Medfæster af en af Kronens Gaarde i Skibby; men efter den Tid driver han Gaarden alene, indtil han — følgende gammel Sæd og Skik — 1646 ogsaa lader sin Søn dele Fæstet med sig. — Gaardens Størrelse og Afgifter er fremdeles som i Niels Letts Dage.

Under de haarde Tider, som Peder N. Lett og Hustru Ingeborg Sørensdatte¹⁾ kommer til at opleve, har de vel delt Skæbne med deres Byfæller, der alle efter Wallensteins Indfald maa indskrænke Tjenerholdet, saa hver af Byens store Helgaarde maa nøjes med at holde en Dreng til halv Løn. Et Par Aar efter »forskaanes« alle Fæsterne i Skibby for den halve Kornlandgilde, og siden, da Torstenson-Krigen (1643—45) er forbi, maa de igen alle forskaanes for den halve Korn- og $\frac{1}{3}$ Smørlandgilde.

Men trods Skattelettelse og Indskrækning af Tjenerholdet ser det dog ikke ud til, at Fattigdom har naaet at kige over Dørtærskelen hos nogen Bønde i Skibby; ingen af Gaardene er lagt øde, og om Brand og Plyndring er intet fundet. Desuden ser det ud til, at saavel Peder N. Lett som Byens to andre Gaardmænd Peder Danielsen Kaae og Rasmus Laursen har været »ærlige og velagte Dannemænd«. P. D. Kaae er formentlig Præstesøn fra Harlev, og de to andre nævnes 1639 sammen med Søren P. Lett i Harlevholm o. fl. som Kaldsmænd ved Præstevalget og tilige som »Kirkeværger og Medhjælper« i Menigheden²⁾.

¹⁾ Hendes Navn er anført i Framlev Herreds Tingb. 1662, Bl. 47 b.

²⁾ Gejstlig Herredsbog fra Framlev H. 1661.

I Aaret 1646 eller kort efter har Peder N. Lett delt Gaardens Fæste med Sønnen Niels Pedersen Læth¹⁾; thi paa dette Tidspunkt fødtes sidstnævntes Datter Maren, og inden 1653 maa Peder N. Letts Død være indtruffet, idet en Sønnesøn da fødes og opkaldes efter Bedstefaderen, hvilket i Følge Egnens Skik og Brug næppe var sket, om denne havde været i Live. Heller ikke Ingeborg Sørensdaters Dødsaar kan nøjagtig angives; men hendes Død maa være indtruffet 1662 eller kort forud; thi i dette Aar deles hendes Fædrearv: Part i en Selvejergaard i Skivholme, mellem Medlemmer af Slægten²⁾. Efter at denne Arv har været »lovbøden« tre Tingdage, afholdes Skiftesamling, og det hedder herom i Framlev Herreds Tingbog: »Saa mødte Søren Pedersen Let i Harlevholm og tilbød Sølvpenning, Fyldest og fuld Værd for forskrevne Lod og Arvepart udi fornævnte Gaard og Ejendom at vil erlægge og betale. eftersom han er dertil den største Lodsejer. Item Daniel Pedersen (Kaae — se Side 86) i Skibby udi lige Maader bød Sølv og Penning for fornævnte Arveparter«. — Det blev Søren Pedersen Let, der fik Skødet paa Gaardparten.

Af Peder Nielsen Letts Børn kendes:

1. Søren Pedersen Lett, som senere vil blive omtalt under Harlevholmslægten, er 1661 Fæster af den ene Halvpart af Gaarden Harlevholm i Harlev Sogn. Her skal imidlertid gøres opmærksom paa, at en Mand af samme Navn allerede 1633 er Fæster i Harlevholm, og at det er sidstnævnte, der sammen med flere (se Side 88) er nævnt som Kaldsmænd 1639. — Nogen Slægtforbindelse mellem de to Navnefæller er ikke fundet, og Tidspunktet for den yngre S. P. L.s Ankomst til Harlevholm kan ikke angives; men det tør antages, at det falder sammen med den ældre S. P. L.s Afgang; thi Navnet Søren Pedersen Lett er i uafbrudt Rækkefølge i Tiden 1613—1682 knyttet til den ene af Gaardens Fæstere.

¹⁾ V. A. Secher: Medd. fr. d. danske Rigsarkiv, 1 Bd. 517—18.

²⁾ Framlev H. Tingb. 1662, Bl. 22.

2. Kirsten Pedersdatter Lett bliver gift med Bonden Daniel Pedersen Kaae i Skibby og er ældste kendte Stammoder til Slægten Kaae fra Skibby¹⁾. To af dette Ægtepars Sønesønedøtre bliver gifte med Mænd af Slægten Leth og har talrigt nulevende Afkom, (se Tavlerne D. og E.)
3. Maren Pedersdatter Lett, gift med Bonden Niels Lassen i Hørslev, er Moder til to Sønner og to Døtre.

I Skiftet efter Niels Lassen ses, at denne Familie hører til de under Svenskekrigen haardt ramte. Det hedder i Skiftet af 1661²⁾: »Tilstede var Børnenes Morbroder Niels Pedersen Let af Skibby. — Søren Pedersen Let af Hollum (c: Harlevholm) fordrede efter Brev 13 Sletdaler . . . Men som di fatig Folck dieres Guods och Formoue er aff Kridsfolcket borttrøffuet och bortpløndret, saa kunde der kun betales en slet Marck for hver Dalers Gjæld«. — Hendes og Børnenes senere Skæbne er ukendt.

4. Maren Pedersdatter Lett er gift med Rasmus Nielsen, der i Tiden omkring 1646 er den ene af Fæsterne i Harlevholm³⁾ og vist død før 1650. — Det ser ud til, at Enken og Sønnerne Mogens Rasmussen og Niels Rasmussen Let er blevet i Gaarden indtil Svenskekrigen; thi i Framlev Herreds Tingbog for 1662 hedder det: »For Tingdom stod Niels Rasmussen i Harlevholm og udi Haand tog hans Morbroder Søren Pedersen Let i Harlevholm og gav tilkende, at eftersom hans salig Moder Maren Pedersdatter, som boede og døde i Balle, er ved Døden afgangen nu udi den besværlige Krigstid og var jagen fra Hus og Gaard og ganske frarøvet og bortpløndret hendes fattige Formue, saa der ganske slet intet fandtes efter hendes Død, hvorfor fornævnte Niels Rasmussen nu her for Retten gjorde og gav fornævnte Søren Pedersen

¹⁾ Aarh. St. Aarbøger XIV, 65.

²⁾ Framlev H. Tingbog 1661, Bl. 134 b.

³⁾ Aarhusgaards Lens Jordebog 1646, samt et senere her i Aarbogen anført Stykke om Fæsterne i Harlevholm. (Side 96).

Let en fuld, tryk og uigjenkaldendes Afkald for alt af Arv og Gods som hannem kunde tilfalde efter hans førnævnte Moder«. (Efter dette ligger det nær at slutte, at Søren Pedersen Lett (se Side 89) efter Svogeren Rasmus Nielsens Død har overtaget den-nes Fæste).

5. Niels Pedersen Læth, der 1649 er nævnt som Faderens Medfæster¹⁾, men som vist allerede forud dyrkede Gaarden i Fællesskab med denne (se Side 89), er 1655 eneste Bruger af sin Fødegaard i Skibby. I Matriklen af 1662 staar Gaarden anført med samme Landgilde som i Bedstefaderens Tid, og dens Udsæd staar anslaaet til 6 Td. Rug, 7 $\frac{1}{2}$ Td. Byg, 5 Td. Havre, 1 Skp. Boghvede, og Høavlen er angivet til 16 Læs.

Uagtet Niels P. Læth til sin Død beboede og drev Helgaarden i Skibby, synes dog hans økonomiske Kaar at have været adskilligt ringere end hans Fædres. Vel ser det ikke ud til, at de polske og brandenborgske Hjælpetropper har huseret saa slemt i Skibby som flere andre Steder, men 1661 ansøger dog Niels P. Læth om Skattelettelse, og udmeldte Mænd vidner paa Herredstinget, at han i dette Aar kun har avlet en Tiendedel af det sædvanlige, og i Aaret 1665 undlader han at betale Kirkens Tiende, hvilken Afgift han forøvrigt senere paa Herredstinget 1667 bliver dømt til at betale.

Et grelt Billede fra Svenskekrigens Tid skal her gengives efter et Tingvidne²⁾ vedrørende Morten Sørensen i Harlevholm (vist en Søn af den ældre Søren P. Let i denne Gaard — se Side 89), om hvem det hedder, at han

»haffuer udi torleden Suenschens Tid veret jaget fraa Huus og Gaard och hans fatige Formou hannem frarøffuet och frapløndret, item hans Boeschab sønderhugen och sønderslagen och udi sin beste Qurnseed forhindret, och Quornet blef bortrøffuet, hans Aufling, Nering och Biering blef

¹⁾ Skanderborg Lens Jørdebog.

²⁾ Framlev Herreds Tingb. 1661, Bl. 145 b.

nederlagt, Taget af Husen afbrød och borttaget. saa vel och udi Polaches Tiid var och møget fortrent met stuor Indquortiering och anden stour Røfueri och Plønderi, saa hand nu derfor møget er kommen til agters. . . .«

Men trods de gennemlevede Trængselstider staa det dog ikke daarligere til, hverken hos Morten Sørensen eller hos Niels P. Læth, end at de, og deres Sønner efter dem, kan blive ved deres Gaarde.

Niels P. Læth var gift med Anne Nielsdatter, der mange Aar efter Mandens Død boede i Gaarden og sandsynligvis er identisk med den Anne Nielsdatter, som døde i Skibby 1706, 90 Aar 3 Mdr. gl. — Efter dette er hun altsaa født ca. 1616, hvilket Tidspunkt omtrent maa falde sammen med Aars-tallet for hendes Mands Fødsel (hans Bedstefaders Død og Faderens Overtagelse af Gaarden, se Side 88). Parrets Giftermaal har antagelig fundet Sted i Tiden omkring 1646, (se Side 89). Af deres Børn kendes: Maren (f. ca. 1646), Peder (f. ca. 1653) og Niels (f. ca. 1658).

Efter Niels P. Læths Død synes Gaarden i nogle Aar at have været fæstet af Niels Mogensen, som var gift med Datteren Maren. — Senere, ca. 1678, bliver Gaarden delt, saa den paa dette Tidspunkt fuldmyndige Søn Peder Nielsen Læth bliver Niels Mogensens Medfæster, og Anne Nielsdatter tager da Ophold hos Sønnen.

Efter denne Deling bliver Gaarden ikke mere fæstet af en enkelt Mand, men danner for Fremtiden to selvstændige Brug under det Skanderborgske Ryttergods.

6. Slægtsgaarden deles og lægges under Ryttergodset.

Noget nøjagtigt Tidspunkt for Slægtsgaardens Overgang fra Krongods til Ryttergods under Skanderborg Rytterdistrikt kan ikke angives; men det maa være sket i Tiden omkring 1678, omtrent samtidig med at Byens to andre Gaarde kommer under Ryttergodset.

Ogsaa i anden Henseende danner denne Tid et Mærkepunkt i Byen Skibbys Historie, idet alle tre Helgaarde deles, saa hver af dem faar to Fæstere, hvilken Forandring ingenlunde synes at have været alle til Behag¹⁾. For ovennævnte Slægtsgaards Vedkommende synes dog Delingen ikke at have voldet store Vanskeligheder, og den unge femogtyveaarige Peder Nielsen Læth bliver da Svogeren Niels Mogensens Medfæster.

Med Hensyn til Bygninger og Beboelsesforhold er der næppe ved Delingen sket synderlige Forandringer, idet Gaarden vel allerede fra de Tider forud, da Fader og Søn i gentagne Tilfælde delte Fæstet, har haft to Lejligheder, og maaske har Omordningen ikke engang medført, at det Dige eller Gærde, som hundrede Aar senere (se ældste Bykort) angiver Grænse mellem Gaardparterne, da er blevet rejst.

Bortset fra nogen Uro og Strid, som Delingen af Kaae-Slægtens Gaard afstedkom, synes Byen at have levet i stille Tilbagetrukkethed til henimod Aarhundredskiftet. Peder N. Læth lever indtil ca. 1797 som Ungkarl — sandsynligvis med Moderen og Broderen Niels som Hjælpere i Bedriften — og Velstanden i de to Gaarde, som beboes af Slægterne Kaae og Leth, er i jævn Tiltagende, og Grunden lægges da til den Velstand, der findes i de nærmest følgende Slægtled.

I Tiden kort forud for Aaret 1697 maa Niels Mogensens Død være indtruffet; thi i dette Aar har Jens Poulsen overtaget Fæstet af hans Gaard og er gift med Enken, og omtrent paa samme Tidspunkt bliver Brødrene Peder N. Læth og Niels N. Læth viede til to unge Piger fra Fregerslev i Hørning Sogn, Søstre til Anne Rasmusdatter (f. 1654), der da alt i adskillige Aar har været gift med Brødreparrrets Fætter og Nabo Peder Danielsen Kaae. Niels N. Læth overtager derefter Fæstet af sin Hustrus Fødegård i Fregerslev, og Peder N. Læth bliver fremdeles boende i Fædregaarden, hvis anden Halvpart ca. 1705 overtages af Niels Nielsen Læth, eneste Søn af Niels Mogensen og Maren Nielsdatter Læth.

¹⁾ S. Aarhus St. Aarb. XIV, 66.

Tavle B.

Harlevholmslægten. (Fortsat fra Tavle A.)

Søren Pedersen Lett,
† i Harlevholm 1682.

Anne Sørensdaughter Lett,
g. m. Jens Albertsen i Rodegaard.

Søren Jensen Lett,
† i Oustrupgaard 1742.

	Ane L., i Oustrup.	Jens L., i Rindelev.	Søren S. Leth, † i Blegind 1773.	Peder L., i Oustrup.	Mette L. g. N. P. Leth i Hørning. (Tavle F.)
	Margrethe, g. m. Jens Bak.	Karen,	Peder Sørensen Leth, † i Blegind 1830.	Maren S. L. g. 1. N. N Leth i Blegind. (Se Tavle E.) g. 2. P. A. Leth i Skibby. (Se Tavle D.)	
	Slægten Bak, Oustrup.	Slægten Basse, Blegind.	Søren P. Leth, Niels P. Leth, Skibby.	Blegind.	Slægten Leth-Nissen, Hørning.
Nulevende af Slægten:			Peder S. Leth. Hans N. Leth.		
			Grd. Søren P. Leth i Harlev.	Grd. Viggo Leth i Blegind.	Slægten Leth, Kvotrup.

Under Henvisning til den foran Side 86 anførte Tavle A følger herefter nogle Oplysninger om Harlevholm og om Søren Pedersen Lett med Afkom. Dernæst vil de fra Broderen Niels Pedersen Læth i Skibby nedstammende tre Linier blive omtalt.

7. Harlevholm.

I vore Dage er Harlevholm Navn paa to Gaarde i Harlev Sogn; men før Aar 1500 og i det mindste til efter 1688 var Harlevholm en saakaldt Enstedgaard, hvis Hartkorn i Matriklen af sidstnævnte Aar staar angivet til 18 Td. 2 Skp. (gammelt Hartkorn 24 Td.), og i en Gengivelse (dateret 1816) af ældste Kort (dateret 1782) over Ejendommen er Gaarden delt i tre selvstændige Gaardbrug, alle med firelængede Bygninger.

I Tiden forud for Reformationen hørte Gaarden vist under Aarhus Bispestol; men da Bispegodset derefter gaar over til Kronen, overtages Gaarden 1536 af Genete Craigengelt (»Den skotske Kvinde paa Tjele«) og hendes Mand Hans Skriver, og efter hendes Død 1567 sælges Gaarden til Ejeren af Stadsgaard¹⁾. Da denne Gaard ligger i Ning Herred, som indtil Reformationen hørte under Skanderborg Len, men derefter lægges under Aarhusgaards Len, kommer ogsaa Harlevholm — i Modsætning til den øvrige Del af Harlev Sogn — i en lang Aarrække under Aarhusgaards Len.

Efter i nogle Aar at have tilhørt Slægten Parsberg i Stadsgaard, ejes den 1588 af Corfitz Trolle til Sandager, som i dette Aar afhænder »Halløfholm i Ning Herred« til Kronen²⁾, i hvis Eje den bliver, indtil den 1661, sammen med meget andet Jordegods, overdrages til Gabriel Marselis³⁾. Siden hører Gaarden under Stamhuset Konstantinsborg, og saa sent som 1790 ejer Fr. de Fædder-Carisius 11 Td. Hartkorn af Harlevholm⁴⁾. 1804 nævnes Jens Rasmussen og 1834 Niels Johansen, begge af Harlevholm, som Selvejere.

Til Brugere og Beboere af Gaarden tør vel den 1319 nævnte »Andreas Nielsen af Hatleholm⁵⁾« henregnes og tillige den føromtalte Hans Skriver (1536—67) samt den Peder Sørensen af »Halleholm«, der 1590 nævnes som Signans (Forsegler) af et i dette Aar paa Ning Herreds Ting udstedt Skøde⁶⁾.

¹⁾ Trap: Danmark.

²⁾ Laursen: Kronens Skøder.

³⁾ S. St.

⁴⁾ Trap: Danmark.

⁵⁾ S. St.

⁶⁾ A Eriksen: Øvle-Slægten, S. 27.

Fra Aar 1600 eller tidligere er Gaarden delt mellem to Fæstere¹⁾, hvilket vedblivende er Tilfældet indtil ca. 1800. Af Fæsternes Navne kendes efter Aarhusgaards Lens Regnskaber:

- 1600 Peder Sørensen og Peder (Eskesen?)
(1608 løser Søren Pedersen, født i Harlevholm, Borgerskab i Aarhus.)²⁾
- 1613 Peder Sørensen og Søren Pedersen.
- 1633 Søren Pedersen og Søren Eskelsen, og Gaardens Landgilde er da: 6 Ørte Rug, 6 Ørte Byg, $\frac{1}{2}$ Td. Smør, 1 Dlr. for 1 Okse at stalde, 2 Dlr. Gæsteri og af Mølletoft 2 Skp. Havre.
- 1636 Søren Pedersen Let og Søren Eskelsen; samme Afgift.
(1639 er Søren Pedersen Let Kaldsmand ved Præstevalg).
- 1641 Samme Mænd; Afgiften forhøjet.
- 1646 Søren Pedersen Let og Rasmus Nielsen; Afgiften nedsat.
- 1650 Søren Pedersen og Morten Sørensen; Afgift som i 1633.
- 1657 Samme Mænd og Afgift.
- 1661—62 Søren Pedersen Let og Morten Sørensen. (Tolderen Niels Madsen i Aarhus har da Gaarden i Pant).³⁾
- 1682 Mads Lauridsen og Rasmus Mortensen.

I Matriklen af 1688 ses, at Gaarden endnu paa dette Tidspunkt er Fællesgaard med Hartkorn 16 Td. 2 Skp. (gl. Hartk. 24 Td.); men af ældste Kort over Ejendommen ses, at Navnet Harlevholm 1782 omfatter tre adskilte firelængede Gaarde.

Efter ovenstaaende synes Gaarden i ældre Tid at have været Sognets største, og naar den ene Fæsters (S. P. L.s) Beboelseslejlighed 1682 angives at omfatte: »Ofuerstue, Lilstue, Korsstue, Storstue og Cameret«, ligger det nær at antage, at Stuehuset da er det samme, som »den skotske Kvinde« beboede.

¹⁾ Jordebøger f. Aarhusgaards Len.

²⁾ Aarhus Købstads gl. Borgerskabsbog.

³⁾ Præsteindberetninger f. Aarh. St.

8. Søren Pedersen Lett.

Som anført paa Tavle A., Side 86, er ovennævnte Søren Pedersen Lett (ogsaa nævnt paa Siderne 89 og 96) Søn af Kronbonden Peder Sørensen Lett og Hustru Ingeborg Sørensdatter i Skibby. Han var i Tiden 1662—82 Fæster af Gaarden Harlevholms ene Halvpart, men har muligvis boet her flere Aar forud.

S. P. L. var 1. Gang gift med Ane Madsdatter Kaae¹⁾, Datter af Præsten Mads Danielsen Kaae i Harlev. Af Børn i dette Ægteskab kendes Sønnen Hans²⁾, og en Datter døde som Barn. Hustruens Dødsaar ligger forud for 1662. Hans 2. Hustru var Edel Christensdatter, og af Børn i dette Ægteskab kendes seks Sønner og tre Døtre. S. P. L. døde i Harlevholm 1682. Efter hans Død bliver Enken gift med Præstesønnen Mads Lauridsen³⁾ fra Harlev (Søstersøn af S. P. L.s 1. Hustru), men hun døde 1683 efter faa Maaneders Ægteskab. Ligsten over S. P. L. og hans to Hustruer laa indtil November Maaned 1927 i Harlev Kirkes Midtergang umiddelbart op til Kortrappen.

Trods Slid af mange Fodtrin er Stenens Figurer endnu særdeles smukke og tydelige, hvorimod dens Indskrift kun delvis og med megen Besvær kan læses.

Et Forsøg paa at læse Stenens Indskrift har givet følgende Resultat:

HERVNDER HVILER ERLIG OC VELAGT MAND
SØFREN PEDERSEN LET[?] BARNFØD [I SKIBØI
.....] BO[E]D[E] OC DØDE I HELOHOLM [.....
(1682)... I HAN]S [AL]DER[S...] AAR MED S[INE
KIERE] T[VENDE HV]STRVER S: ANE [MADSDAT
TER KAAE] B[A]R[NF]ØD I HARLO PRE[STEGAARD
... OC DØ]DE DEN I SEPTEMB: [I] HENDIS [AL-
DERS... AAR OC V]D[I]D[ET] EGTESKAB [MODER
TIL..... SAMT H]ANS ANDEN KIER[E HVSTRV]
EDEL CHRISTENSDATTER BARNFØD [...] D... S
[.....] OC DØDE AAR 16[83] I HENDIS ALDER[S
.....] AAR.

¹⁾ Framlev Herreds Tingb. 1662, Bl. 106.

²⁾ S. St.

³⁾ Aarhus St. Aarbøger XIV, 61 o. flg.

Stenen er nu fjernet fra sin oprindelige Plads for at give Plads for Kirkens Varmeanlæg, og ved skødesløs Behandling er den smukke, stærke Sten søndret i to Stykker. Mange af S. P. L.s Efterkommere haaber og ønsker, at dette vort ældste Slægtsminde — vist Harlev Kirkes ældste Ligsten — maa blive bevaret og forskaanet for at komme til at dele Skæbne med de andre gamle, prægtige Ligsten, som nu findes hen-satte ved Kirkegaardsdiget.

Hverken Ligstenen eller trykte Kilder har givet Oplysning om, paa hvilket Tidspunkt S. P. L. kom til Harlevholm; men da flere af hans Børn af 2. Ægteskab alt er gift inden hans Død, er han sikkert død som ældre Mand. Da intet synes at tale imod, at han kan være født paa den Tid, da Faderen overtog Fæstet i Skibby 1609 (se Side 87), og da hans 1. Hustru kan være født omtrent paa samme Tidspunkt, bliver der Mulighed for at antage, at han er den S. P. L., der nævnes som Kaldsmand ved Præstevalg i Harlev i 1639 (se Side 96), hvilken Formodning styrkes ved Betragtning af nedenstaaende, idet han da er med til at vælge den Mand, som faa Maaneder efter blev hans Svoger.

Mads D. Kaae. Præst i Harlev 1607—39.	Peder D. Kaae. I Skibby (1609—50), (vist Broder til Præsten.)	Peder N. Lett. I Skibby (1609—ca 1553).
<hr/>		
Ingeborg f. 1614, gift 1639 med Laurids Sørensen, Søren Præst i Harlev 1639—68.	Ane. Daniel P. Kaae, g. m. i Skibby.	g. m. Kirsten P. Lett. (Søster til Søren P. Lett i Harlevholm.)

Andet synes dog at stride imod denne Antagelse. Det lader saaledes mærkeligt, naar kun den ene af Fæsterne, Morten Sørensen, nævnes at have lidt under Svenskekrigen's »Røfueri och Plønderi«; men maaske er Forklaringen denne, at den anden Fæster, Søren Pedersen (hans Fader?), er død under Svenskekrigen; thi 1663 giver Børn af en »Søren Pedersen, som boede og døde i Harlevholm«, Afkald paa Arv efter Faderen.

Trods dette, at Fæsterrækken stadig paa samme Tidspunkt kun nævner een Søren Pedersen, lader andre Gisninger sig dog vel opstille; men vi faar her nøjes med at fastslaa som sikkert, at vor Søren Pedersen Lett i alt Fald boede i Harlevholm i Tiden 1661—82.

At S. P. L. har været en agtet og anset Mand, synes at fremgaa deraf, at hans Svoger i Harlev Præstegaard d. 23. August 1666 sender sin unge 14-aarige Søn Mads Lauridsen til Søren Lett i Harlevholm, for at han her sammen med S. P. L.s egne Børn kan »informerer udi Reining og Skrifning under Søren Rasmussens Haand og Opsigt«, hvor han bliver indtil 2. Oktober 1667. En Prøve paa, hvor vidt den unge Mand naaede udi Regne- og Skrivekunsten, findes i en gammel Slægtebog, som endnu opbevares af hans Efterkommere. Sandsynligheden taler for, at han har været mere optaget af, hvad S. P. L. kunde lære ham, end af det, der blev ham tilbudt af Søren Rasmussen, og der er næppe Tvivl om, at han i Harlevholm fik Lejlighed til at se Sognets bedste Landbrug, idet S. P. L.s Husdyrbesætning var ca. dobbelt saa stor pr. Td. Hartkorn som Besætningen i de fleste af Sognets Gaarde.

Skiftet efter Søren Pedersen Lett af Harlevholm affholdes 23. Oktbr. 1682¹⁾, og ved dette var til Stede hans Enke Edel Christensdatter og »begge deres Børn«: Peder, Jens, Mads, Mogens, Rasmus (15 Aar), Hans (8 Aar) og Anne (arver lige med Brødrene) samt Rasmus Mortensen, gift med Søsteren Ingeborg og Fæster af Gaardens anden Halvpart, og Jens Albertsen i Rodegaard, gift med Søsteren Anne (ikke den tidl. nævnte). Til Stede var endvidere Enkens »trolofuede Fæstemand Mads Lauridsen« o. fl.

Kort efter dette Skifte bliver Enken gift med Mads Lauridsen, over hvilket man efter Nutidens Tankegang næppe undgaar at blive en Smule forbavset, naar man faar at vide, at denne Mads Lauridsen ikke er nogen anden end den tidligere omtalte unge Mand

¹⁾ Marselisborg—Konstantinsborg Skiftepr. 1674—1719, Bl. 77 o. flg.

fra Harlev Præstegaard. — Edel Christensdatter døde efter faa Maaneders Ægteskab, og Skifte efter hende holdes 1. Maj 1683.

Da de to her nævnte store Skifter bl. a. giver gode Oplysninger om Gaard og Formueforhold i S. P. L.s Dage, skal her anføres et kort Uddrag af disse:

Sølvtøj i Boet:

»1 Sølvkande, vog 52 Lod à 3 Mk.	= 39 Rbd.	» Mk.	» Sk.
»1 Sølfbeget, vog 6 Lod 1 Qvitin	= 4 - $\frac{3}{4}$	-	» -
»1 Kouche, vog $7\frac{1}{4}$ Lod	= 5 - 2	-	8 -
»6 Schier, vog 20 Lcd	= 15 -	»	» -
»6 do. vog 21 Lod	= 15 - 3	-	» -

Tilgodehavende:

»Hos Jens Eschesen i Wibye efter			
»Obligation 18 Dlr., deraf betalt 6 Dlr.	= 12 Dlr.	» Mk.	» Sk.
»hos Rasmus Pedersen i lige Maade	= 26 -	»	» -
»hos Jens Bunde i Høfr efter Dom	= 10 -	»	» -

Besætning:

16 Heste (den bedste til 18 Rdl.), 28 Stk. Hornkvæg, 10 Faar, 25 Svin og Grise, 24 Gæs og 6 Bistokke.

I Laden:

» 54 Traver Rug, vurderet til	27 Td.	à 8 Mk.
» 80 - Biug à 5 Skp. er	50 -	
»129 - dito à 4 - -	64 $\frac{1}{2}$ -	à 4 -
» 80 - Hafre à 5 - -	50 -	à 2 -
» 20 - Huede à 4 Mk.		
»Er tilsammen for Kornet: 207 Rdl. 2 Mk.		

Værdien af Kobber- Messing- og Tingenstande er anslaaet til ca. 55 Rdl., heri iberegnet »en Brændevinskedel, vog 33 Q à 16 Sk. = 8 Rdl. 1 Mk.

Blandt de mange øvrige Genstande i det rige Bo skal her kun nævnes: 5 Schifuer (Borde), 1 Bagstoel, 1 Kringstoel, (Stol med halvcirkelformigt Armlæn), 5 andre Stole, 4 Kister, 2 Schrin, 3 Schabe (det ene »stor og udhugen«), 1 Jernkackeloun, 2 Plou med sit Tilhør = 1 Rdl. samt 4 Ploujern, 1 As[æt]vogn med Seele och Pude, Tou och Cabel = 8 Rd., 1 Vogn med Hafuer och Bachkore, Pude, Tou och Cabel = 2 Rdl. 2 Mk. og 1 Vogn = 1 Rdl.

Ved Skiftet efter S. P. L. bliver, efter at Skatter etc. er fradraget Vurderingssummen, tilbage til Deling 688 Rdl. 3 Mk. 9 Sk. Heraf faar Enken Halvparten, og til hvert af de seks af Børnene bliver 57 Rdl.

1 Mk. 10 Sk. samt »en Seng saa god som tifue Daller«. (Sønnen Hans Sørensen af 1. Ægteskab samt Sønnen Peder og de to »ugifte« Døtre har tidligere modtaget Arv og »begier ej meere«).

Da det ikke er lykkedes at finde Oplysninger om Flertallet af Børneflokket, tør det formodes, at de efter Forældrenes Død har forladt Hjemmet og siden ikke har holdt Slægtsnavnet i Hævd.

Om Datteren Ingeborg vides, at hun blev gift med Rasmus Mortensen, eneste Søn af førnævnte Morten Sørensen og Hustru Johanne Jensdatter, (se Side 96), og Fæster af Gaardens anden Halvpart. — Ingeborg Sørensdatter Lett døde 1685, og i Skiftet¹⁾ efter hende nævnes Sønnen Morten og Datteren Mette. Til Deling mellem disse og Faderen bliver kun 233 Sldr., hvilket lader formode, at Svenskekrigens Eftervirkninger endnu ikke ganske er forvundne i dette Hjem.

Kun om Datteren Anne Sørensdatter Lett, g. m. Jens Albertsen i Rodegaard, er det lykkedes at skaffe Oplysninger, som gør det muligt at følge hendes Efter-slægt op til vore Dage, og det bliver herom, de nærmest følgende Sider skal handle. Først lidt om hendes Hjem.

9. Rodegaard.

I Aaret 1335 tilskøder Anders Knudzen alt sit Gods i Schyrring Sogn til ærlig og velbyrdig unge Mand Markquard Rostrup (var en Tid Grev Johan d. Mildes Befalingsmand paa Skanderborg Slot), og med dette Gods følger en Gaard i Bæckeschyrring²⁾.

Da sidstnævnte Navn ikke senere forekommer, hvorimod Navnene Ruude og Ruudegaard er knyttet til Slægten Rostrups Eje i Skørring Sogn, kan der maaske være nogen Grund til at formode, at Navnet Bæckeschyrring forsvinder, samtidig med at Rodegaard efter »den sorte Død«s Dage 1350 vokser og snart bliver eneste Bebyggelse paa Stedet.

I Aaret 1403 overdrager Godskalch Rostrup (Søn af Markqv. R.) alt sit Gods i Ruude til Øm Kloster³⁾.

¹⁾ Marselisborg—Konstantinsborg Skiftepr. 25. Septbr. 1685.

²⁾ Erslev: Danmarks Br. fra Middelalderen.

³⁾ Becker: Ældste danske Arkivregistraturer I, 252.

1479 faar Klosteret Laughævd paa Rudegaard, og samme Aar meddeles i et Tingvidne, at der ikke findes noget »bygge« eller »byggested i Rudegaardtz marck«¹⁾.

Indtil Reformationen bliver Gaarden i Klosters Len. Derefter lægges den under Øm Klosters Len, og 1542 faar Klosterets Abbed Peder Søfrensen Ret til Indtægten af Gaarden, indtil han ikke kan eller ikke vil være Abbed længere²⁾

1561 ophæves Øm Klosters Len, og Rodegaard lægges med meget andet Klostergoods under Skanderborg Len, og omtrent Hundrede Aar efter maa Gaarden være underlagt det Skanderborgske Ryttergoods, under hvilket den bliver, indtil Ryttergoodsauktionen 1767.

— Af Gaardens Fæstere i ovennævnte Tidsrum kendes:

- 1554 Jens Skræder og Jesper Jensen, som hver svarer: 1 \mathbb{W} Rug, 1 \mathbb{W} Byg, 1 \mathbb{W} Havre, Jærgæsteri og Brændsvin. (Se Øm Kl. Jordebog i R. Arkv.)
- 1573 Frands Skræder og Jesper Lang, (Skdb. Lens Regnskabsb.)
- 1604 Peder Jensen og Jesper Lang, (Skdb. L.s Jordebog). 1610 er Jesper Lang, Inderste el. Gadelusmd.
- 1632—39 Peder Pedersen og Jens Mortensen; hver svarer ca.: 2 Ørte Rug, 2 Ørte Byg, 2 Ørte Havre. Gæsteri, 1 Okse at stalde og 1 Svin. (Skdb. L. J.)
- 1656 Albert Ibsen. Han er Kaldsmand, da Præsten Peder J. Saxe kaldes til Sjelle. (Herredsb. af 1661).
- 1660—70 Albert Ibsen og Søren Pedersen (Framlev H. Tingb., fl. St., Skdb. Birketingsb., Pag. 131 o. flg.)
- 1678 synes Regimentsskriver Mathias Ferslovius at have boet i Gaarden, og i en Aarrække sættes Framlev—Gjern Herreders Ting ofte her.
- 1688 Jens Albertsen, Hartk.: 12 Td. 1 Skp. 1 Fdk. og Søren Pedersen Hartk.: 12 Td. 4 Skp. » Fdk. 2 Alb. (se Matriklen af d. A.)
- 1718 Albert Jensen (Let) og Søren Mogensen Hartk.: 12 Td. 4 Skp. » Fdk. 2 Alb., Jens Michelsen Hartk.: 12 Td. 1 Skp. 1 Fdk. (se Krigsjordeb. for d. A.)

¹⁾ Becker: Ældste danske Arkivregistraturer I, 252.

²⁾ Erslev-Møllerup: Danske Kancelliregistranter.

1767 Jens Albertsen, Hartk.: 6 Td. 2 Skp. » Fdk. 1 Alb., Søren Mogensen, Hartk.: 6 Td. 2 Skp. » Fdk. 1 Alb., Jens Michelsen, Hartk.: 12 Td. 1 Skp. 1 Fdk. (se Auktionspr. ved Ryttergodssalget). — (S. Mogensen døde 1765 og J. Michelsen 1764).

10. Anne Sørensdatter Lett,

g. m. Jens Albertsen i Rodegaard.

Ovennævnte Kvindes Navn giver Grund til at formode, at hun er ældste Datter blandt Børneflokken i Harlevholm, og at hun er opkaldt efter Faderens 1. Hustru Anne Madsdatter Kaae (se Side 97).

Inden Faderens Død 1682 er hun gift med Bonden Jens Albertsen i Rodegaard, — et Giftermaal som næppe har mødt Uvilje fra Forældrenes Side, da Rodegaard og Harlevholm var af omtrent samme Størrelse. Ganske vist kom den unge Kvinde »langt af Led«, men som Husmoder i den Gaard, i hvilken Herredstinget ofte holdes i disse Aar, blev der vel jævnlig Lejlighed for hende til at hilse paa Kendinge fra Hjem-sognet.

Om Anne Letts Betydning for Hjem og Børn kan intet oplyses; men her skal dog gøres opmærksom paa, at to af hendes Sønner optager Moderens Slægtsnavn, og hertil kan føjes, at Navnet Anne Leth er kendt i Slægten, Led efter Led, lige op til vore Dage, endog blandt de af hendes Efterkommere, som er indgiftede i Slægter med andet Slægtsnavn. — Af Ægteparrets Børn kendes:

1. Albert Jensen Lett g. m. Ellen Jensdatter († 1764, 82 Aar), Gaardfæster i Rode. Flere Børn; ingen af Navnet Lett. En Søn, Jens Albertsen, overtager Faderens Gaard; mange Børn.
2. Margrethe Jensdatter g. m. Jens Michelsen († 1764, 68 Aar), som er Fæster af Svigerfaderens Gaard; fl. Børn.
3. Helle Jensdatter, 1728 g. m. Jens Jørgensen i Skørring.
- (4. Peder Jensen Bonde i Toustrup«.)?

5. Søren Jensen Lett († 1742), Gaardfæster i Oustrupgaard. — Om denne Mand, hans Afkom og hans Hjem, skal her fortælles:

11. Oustrupgaard.

Gennem hele Middelalderen og helt op til Tiden henimod Aar 1800 har Oustrupgaard i Røgen Sogn, Gjern H., været en større, ensomt liggende Bondegaard, som indtil Reformationen hørte under Bispestolen i Aarhus, og det er ikke udelukket, at den er det »Østrup«, hvor Bisp Svend af Aarhus døde 1191, og hvorfra hans Lig blev ført til det nærliggende Øm Kloster for at begravet¹⁾.

Efter Reformationen har Gaarden muligvis i en kort Aarrække hørt under Øm Klosters Len eller Silkeborg Len; men 1573 hører den under Skanderborg Len²⁾, og 1662 nævnes den som liggende under det Skanderborgske Ryttergods, under hvilket den bliver indtil Godsauktionen 1767.

Af Gaardens Beboere gennem et Par Hundrede Aar kendes:

- 1555 Anders Bonde, Heredsfoged i Gjern H., g. m. Barbra Gødisdatter, (Kanc. Brevb.)
 1565 faar Ægteparret Livsbrev paa Gaarden. (Kanc. Brevb.)
 1573 er Gaardens Landgilde 3 Ørte Rug, 3 Ørte Byg, 3 Ørte Havre, $\frac{1}{2}$ Fdg. Smør, 1 Brændsvin og af »Stadsgaard-Eng 1 Fdg. Smør«. (Jordebog f. Skdb. Len.)
 1583 Sejer Andersen Bonde († 1598), Søn af ovennævnte. — 18. Oktober 1583 besøger Frederik II Oustrup, og Sejer Andersen bliver 4. November s. A. fritaget for at betale Landgilde i tre Aar mod at »forsyne Gaarden med gode Bygninger og bekvemme Værelser«. (Kanc. Brevb.)
 Epitafium i Røgen Kirke over Ridefoged Sejer Andersen og Hustru og hendes 2. Mand Jesper Pedersen.

¹⁾ Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Hist. I, S. 54.

²⁾ Lenets Jordebog.

- 1604 Jesper Pedersen, Herredsfoged, bliver i d. A. fritaget for at yde Landg. Ægt og Arbejde af Gaarden (Kanc. Brevb.) — 1622 overnatter Adelsmændene Eske Brok, Jørgen Skeel og Knud Gyldenstjerne i Gaarden, og ved Afrejsen overrækker de »Kvinden« en Pengegave, (se Eske Broks Dagbog.) (1650 er Henrik Lauritzen, Kalbygaard, Herredsfoged).
- 1662 Søren Madsen. — Gaarden er da under Ryttergodset, ca. 18 $\frac{1}{2}$ Td. Hartk. (Matr.)
- 1688 Maren Sørensdatter (f. c. 1638, † 1710); gl. Hartk. 18 $\frac{1}{2}$ Td. (Matr.)
- 1693 Mads Sørensen Læt og Jesper Pedersen, hvis Fæste 1707 overtages af Rasmus Christensen fra Dallerup, som i d. A. vies til Ellen Madsdatter af Oustrup.
- 1714 Mads Sørensen Læt døde; flere Børn. Intet Slægtskab fundet mellem ham og efterfølgende:
- 1717 Søren Jensen Lett og Rasmus Christensen (Oustrup).
- 1718 Samme Mænd; Hartk. 16 Td. 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb., og til Gaarden hører »Lyckehuse og N. Mølgaards Bol«. (Krigsjdb.) — 1731 hører »Hundeskoven« til Gaarden. (J. Sml. 3 R., 6 Bd., 171.)
- 1766 Peder Sørensen Leth og Jens Jacobsen, Søn og Svigersøn af ovennævnte; hver svarer af 8 Td. » Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Hartkorn og Landgilde 10 Rdl. 76 Sk.
Gaarden, hvis Bygninger i Aaret 1757 bestod af 61 Fag Hus, er for længe siden nedrevet og paa dens Marker ligger nu Oustruplund (Matr. Nr. 1) samt to andre Gaarde.

12. Søren Jensen Lett.

Ovennævnte er Søn af Bonden Jens Albertsen og Hustru Anne Sørensdatter Lett i Rodegaard og er sandsynligvis født i Tiden omkring 1680 og opkaldt efter Bedstefaderen Søren Pedersen Lett i Harlevholm.

Allerede som ung giver S. P. L. sig af med Hestehandel og har vel næppe været tredive Aar gl., da

Amtmand Grabow, Skanderborg, i Aaret 1706 paategner hans Pas som »Hestekøber«. Maaske følger S. J. L. her Tradition i Slægten; thi den forholdsvis store Hestebestand i Harlevholm (Side 100) lader formode, at Bedstefaderen her har slaet paa samme Kile.

I Aaret 1713 løste S. J. L. Borgerskab i Aarhus som Hestehandler; men, om han har haft fast Ophold i denne By, er tvivlsomt; i alt Fald kan Opholdet her ikke have været af lang Varighed; thi 1717 er han gift og Fæster af den ene Halvpart af Oustrupgaard, hvor han bliver til sin Død 1742.

Hans Hustru Maren Andersdatter Dyhr hørte baade paa Faders og Moders Side til Egnens gamle, kendte Bondeslægter. Hendes Moder Mette Nielsdatter Moldrup boede 1730 som Enke hos Sønnen Chr. Dyhr i Svostrup¹⁾, og en Broder til denne Kvinde var den for sin haarde Fremfærd mod en Bonde bekendte Kammerassessor og Stamhusbesidder Peder Nielsen Moldrup²⁾ af Vestervig-Kloster, den første af Bondestand, der fik Tilladelse til at oprette Stamhus; to af hans Sønner adledes.

Da Peder N. Moldrups Forældre omtales som »ærlige Bondefolk« i Landsbyen Mollerup v. Aarhus, er Faderen formodentlig den Niels Pedersen af Mollerup, der 1674 nævnes som Sandemand³⁾, og som ved sin Død 1683 (se Kirkebogen) kaldes »den redelig Danne-
mand«, og Bedstefaderen er maaske den Peder Nielsen af Mollerup, der omtales 1615, og som 1636 var Sandemand⁴⁾.

Blandt den anselige Skare af Slægt og Venner, som giver Møde ved Barnedaab i Oustrupgaard, findes vel ingen fra Vestervig; men Krigsassessorens formentlige Broder den rige Laurids Nielsen fra Mollerup er tre Gange indskrevet som Fadder. Blandt andre af Daabsvidnerne kan nævnes S. J. L.s Søskende Albert Lett og Margrethe fra Rodegaard og Søstermanden Jens Jørgensen af Skørring, Præstens Hustru, Sign. Voetmanns Hustru, Simon Knudsens Hustru af Kalbygd.,

¹⁾ Vinderslevgaard—Allinggaards Skiftepr., 10. Aug. 1730.

²⁾ Jydske Saml. 3 R., III Bd., 4 Hefte.

³⁾ Aarhus St. Aarbøger XI, S. 18.

⁴⁾ S. St.

Seigneurne Ascanius, Peder Dyhr, Niels Dyhr af Toustrup og Chr. Leth af Herskind, Mad^{erne} Gesius, Holst og Hertz, Ellen Madsdatter, Edel Mogensdatter af Herskind, Lambert Nikolaj af Sorring, Hans Jacobsen af Haarup o. m. fl.

Efter Søren J. Letts Død 1742 holdt Enken Skifte med Børnene, af hvilke Sønnen tilskrives 150 Rdl. hver i Arv efter Faderen, og Moderen vedbliver som Enke at styre Gaarden ved Børns og Svigersøns Hjælp indtil sin Død 1757.

I Skiftet¹⁾ efter hende ses, at Gaardens Besætning da var 9 Heste, 26 Stk. Hornkvæg (deriblandt 12 Stude) samt 41 Faar og Lam. Ved den Lejlighed giver de to gifte Sønner Jens S. Leth af Rindelevgaard og Søren S. Leth af Blegind samt Svigersønnen Jens Jacobsen af Oustrupgaard, Afkald paa Arv efter Enken til Fordeel for hendes to ugifte Døtre; og forinden Opgørelse af Boet finder Sted, erklærer Skifteforvalteren, Hr. Regimentsskriver N. Moldrup af Skanderborg:

»Skifteforvalteren for gjorde Reise saavel til dettes (Boets) Behandling samt foregaaende Registering og Wurdering skienkede Arvingerne sin Tilkomende i Venskab til deris afdøde Moder.

(N. Moldrup var formentlig en Slægtning af den afdøde og havde i flere Aar bestyret hendes Pengesager).

Af Ægteskabets ti Børn var to døde før Skiftet efter Moderen. De fem ugifte Børn tilskrives hver 28 Rdl. 10 Sk. i Mødrenearv. Af Søkendflokken kan her kun gives Oplysninger om:

1. Ane Sørensdatter Leth, født i Oustrupgaard 1717 og 1739 viet til Jens Jakobsen²⁾ fra Forlev ved Skanderborg, som da overtager Fæstet af Rasmus Christensens Gaardpart i Oustrupgaard. Af deres Børn:

a. Margrethe Jensdatter, f. 1754, † 1811; gift 1775 med Jens Bak fra Trust, f. ca. 1742, † 1810. Saavel dette Ægtepar som deres Søn og Sønnesøn Søren Jensen Bak (f. 1819) var Gaardfolk i

¹⁾ Skanderborg Rytterdistr. Skiftepr., 24. Septbr. 1757.

²⁾ Skifte efter Faderen Jak. Bertelsen 1741 og Farfaderen Bertel Pedersen 1691 i Skanderb. Rytterdistr. Skiftepr.

Oustrup og har talrig nulevende Efterslægt, i hvilken Stammemoderen Anne Letts Navn endnu bæres.

2. Ælin (el. Edel) Sørensdatter Leth, f. 1718; g. m. Chr. Eriksen i Røgen.
3. Jens Sørensen Leth, f. 1723. Gift 1. Gang (kgl. Disp.) 1750 med Ane Sørensdatter Dons, f. 1731 i Skanderborg Ladegd., død i Rindelevgd. 2. Gang g. m. Catrine Pedersdatter. Han overtog 1749 Halvdelen af Rindelevgaard i Fruering Sogn i Fæste, og i Tiden 1761—67 driver han Gaarden alene. Da Rindelevgaard tidligere er omtalt i Aarh. St. Aarbøger¹⁾, skal her kun anføres, at den 1717 blev lagt under det Skanderborgske Rytterdistrikt og ved Auktion over Ryttergodset 1767 blev købt af Geheimeraadinde Dorothea Sophie Rathlou, 14 Td. H. med 65 Td. H. Gods og 33 Td. H. Tiender for 9468 Rdl. Gaarden, der fik Sædegaardsfrihed og blev kaldt Sophienlund efter Geheimeraadinden, blev sammen med Godset indlemmet i Stamhuset Rathlousdahl og indrettet som en Avlsgaard. Jens S. Leth maa snart efter dette Ejerskilte have forladt Sophienlund, thi i 1773 omtales han som Seigneur Jens Leth af Lethenborg i Hylke Sogn.

Denne Gaard, til hvilken Jens Leth knytter sit Navn, var da kun en almindelig Bondegård; men dens Jordtilliggende er senere i Slægtshusbesidder P. Herschends Eje betydelig forøget, saa den nu er en Gaard paa ca. 28 Td. Hartkorn.

Børn af Jens Leths 1. Ægteskab er: Mette Marie f. 1749, Jens f. 1757, Maren f. 1763 og Peder Korsberg f. 1765 og af 2. Ægteskabet: Marie Cathrine f. 1771. Sidstnævnte er muligvis den Marie Cathrine Leth, der efter at have været gift med Købmand Peter Røjgaard af Aarhus blev begravet paa Kasted Kirkegaard, hvor hendes Ligsten med Aarstallet 1801 findes²⁾.

4. Anders Sørensen Leth, f. 1825.

¹⁾ Anf. St. XVI, S. 31 o. flg.

²⁾ Jydske Saml. 3 R., III Bd., 398.

5. Søren Sørensen Leth, født 1728 og 1749 viet til Pigen Johanne Pedersdatter, født i Blegind 1723 og Datter af Gaardmand Peder Christensen († 1749) og Hustru Johanne Olufsdatter i Blegind (se Tavle G).

Kort efter Svigerfaderens Død overtog S. S. Leth Fæstet af dennes Gaard, (Matr. Nr. 3), og bliver ved Godsauktionen 1767 Selvejer af Gaarden. I Skødet af 8. Decbr. nævnte Aar angives Gaardens Hartkorn: 6 Td. 3 Skp. 2. Fdk. 2 Alb., og Købesum 465 Rdl.

S. S. Leth døde 1773 i Blegind, og ved Skiftet af s. A.¹⁾ efter ham er bl. a. Broderen Seigneur Jens Leth fra Lethenborg og Svogeren Niels Pedersen Leth fra Hørning (se Tavle F) til Stede, og det fremgaar ved den Lejlighed, at der har været jævn Velstand i Gaarden.

Saaledes udviser en da fremlagt Panteobligation, at de »velagte og velfornemme Mænd« Søren Sørensen Leth og Jens Sørensen Grenaa i Blegind hver har 80 Rdlr. til Gode hos Chr. Hansen i Mesing. Og foruden en Del gammelt, navnemærket Sølvtøj, saaledes et Sølvbæger paa »1 Pæls rum« mrk.: C. R. S. — I. P. D. 1696 = 4 Rdlr. (se Tavle G) samt Bohave o. a. m., anfører Skiftet, at der paa Gaarden holdes 9 Heste, 6 Køer, 6 Kvier og Kalve og 14 Faar, og at Boets samlede Formue bliver 568 Rdlr., hvoraf til Deling 478 Rdlr. — Enken erklærer ved Skiftet, at hun »af Kjærlighed til Børnene« ikke forlods vil have noget til sin Begravelse, og hun lover hvert Barn en Seng a 30 Rdlr. De to Sønner faar hver 80 Rdlr. og de tre Døtre hver 40 Rdlr. i Fædrearv.

Efter Enkens Død holdes igen Skifte²⁾, hvori oplyses, at der efter hende bliver 220 Rdlr. til Deling, samt at Datteren Maren efter tidligere Bestemmelse skal arve Gaarden i Blegind. Af Ægteparrets ni Børn døde tre som smaa og to i ung Alder. De øvrige er:

¹⁾ Skanderborg—Aakjær Amters Skiftepr. 20. Decbr. 1773.

²⁾ S. St. 13. Marts 1775.

- a. Johanne, født 1750, og 1772 gift med Gaardmand Poul Rasmussen i Bjartrup.
- b. Maren, født 1757. Efter Bestemmelsen overtager hun sin Fødegaard (vist bistaet af en Slægtning Peder Leth) og bliver 1776 gift med Ungkarl Niels Nielsen Leth, født i Fregerslev, (se Tavle E. o. v.)

Efter denne Mands Død 1789 bliver hun 1790 gift med en anden fjern Slægtning, der tillige var Søkendebarn til hendes første Mand, nemlig Sognefogden Peder Andersen Leth i Skibby (se Tavle D.). Hun bliver sandsynligvis her ved den første af Harlevholmslægten, der efter tre Slægtleds over hundredaarige Fravær vender tilbage til Slægtens gamle Rede, (se Tavle D.).

- c. Karen, født 1761, og 1790 viet til Gaardmand Hans Christensen Basse fra Fregerslev, siden Gaardmand og Sognefoged i Blegind.
- d. Søren, født 1765, død 1786.
- e. Peder Sørensen Leth, født i Blegind 1763.

Da han ved Moderens Død kun var tolv Aar gammel, er vel han og flere af Søkendeflokken blevet i Gaarden en Tid, efter at Svogeren Niels N. Leth har overtaget denne. Iøvrigt fortæller Slægtsoverleveringen, at han i sine unge Dage, som flere af Fædrene, handlede med Heste, samt at han var en veloplyst Mand, som i Udskiftningstiden var Landmaaleren en nyttig Medhjælper.

Blandt hans Efterkommere fortælles, at han engang, da han med et Kobbelt Heste var langt borte fra Hjemmet, fik Meddelelse om, at den unge Gaardmand Peder Andersen i hans Hjemby var død. P. S. L. kendte Forholdene derhjemme og følte sig overtydet om, at hans jævnaldrende Bysbarn den unge 23-aarige Enke Ane Jensdatter næppe ret længe vilde komme til at vente paa Bejlere, hvorfor han tog en rask Beslutning, afhændede hurtigst muligt sit Hestekobbelt og satte Kursen mod Hjembyen for at bejle til Fru Ane.

Rejsen var ikke omsonst, thi 25. Jan. 1786

(4 Mdr. eft. P. Andersens Død) troloves han og Ane. — 24. Marts s. A. staar deres Bryllup, og P. S. L. bliver derved Ejer af den Gaard i Blegind, der nu er i hans Sønesønnesøns Eje. Som Landmand og som Grande i Bylavet nød Peder Sørensen Leth Anseelse, og inden Aarhundredets Slutning har han afløst Svogeren Chr. Basse som Sognefoged, og under hans og Hustruens Styre er Velstanden i Gaarden voksende, saa en af deres Sønner har fortalt til sine Børn, at Chatollets Pengeskuffe ofte i Faderens Tid husede saa mange Pengesedler, at den næppe kunde lukkes. (Pengekrisen?)

Overleveringen ved iøvrigt at meddele, at P. S. L. nødig gik andres Ret for nær, men til Gengæld heller ikke uden Modstand fandt sig i, at hans egen formentlige Ret blev krænket. Man fortæller, at der til hans Gaard i Blegind, Hjelmlev Herred, hørte et Jordstykke af Ning Herred, og at dette Jordstykke jævnlig voldte ham nogen Ulempe, idet Sognepræsten i det fremmede Sogn (Thiset) ofte undlod i Tide at udtage sit Tiendekorn (i Kærven) af denne Jord og derved hindrede P. S. L. i at faa sin Part af Avlen i Lade i rette Tid. Da nu Præsten tilmed forlangte, at P. S. L. skulde levere Tiendekornet i hans Præstegaard, nægtede denne under Paaberaabelse af, at Loven kun krævede Kornet ført til Sognegrænsen, at efterkomme Præstens Paabud. Præsten vilde ikke lade Kornet afhente, og Resultatet blev, at P. S. L. kørte dette til Sogneskallet, hvor det nok fik Lov at ligge, og Stedet kaldtes i lang Tid efter »Peder Leths Tiendelade«.

P. S. L.s Hustru Ane Jensdatter var født i Blegind 1763 og Datter af Grdm. Jens Sørensen Grenaa og i 1. Ægteskab Moder til en Datter, f. 1784. — I Ægteskabet med P. S. L. fødtes tolv Børn, af hvilke flere døde som smaa og andre i ung Alder.

Peder Sørensen Leth døde som Opholdsmand hos Sønnen i Blegind den 24. April 1830, og

Hustruen døde samme Sted 14. April s. A. —
Fire af Børnene overlevede Forældrene:

α. Johanne, født 1789.

β. Jens, født 1795, † 1833; var vist Gaardmand
i Hørning.

γ. Søren Pedersen Leth, født i Blegind d.
12. Febr. 1797, død i Harlev d. 20. April 1876.
— Med denne Mand vender igen et Medlem
af Harlevholmslægten tilbage til det Sogn, fra
hvilket Slægten har sit Udspring, idet han ca.
1835 for kontant Betaling køber Gaarden
Matr. Nr. 6 i Skibby. — Omtrent paa samme
Tid gifter han sig med Pigen Ane Marie Ras-
musdatter, Datter af Grdmd. Rasmus Peder-
sen Skibby af Tilst, født i Skibby 1768.

Fra dette Ægtepar nedstammer mange nu-
levende, og af disse bor flere i Harlev og
Omegn. En Sønsøn er Gaardejer og Sogne-
foged i Harlev, og en Dattersøn er Forf. til
disse Linier.

δ. Niels Pedersen Leth, født i Blegind 25.
Oktr. 1802, død s. St. 1859. Gift 1835 med
Margrethe Edslev, død 1884, Datter af Degnen
Hans P. Edslev i Harlev. Af Ægteparrets ni
Børn skal her kun nævnes Hans Leth, der
til sin Død beboede sin Fødegaard, som nu
ejes af hans Søn.

Talrig Slægt, saavel i Aarhuseggen som ud
over Landet.

6. Mette Sørensdatte Leth, født i Oustrupgaard
ca. 1740. Gift 1758 med Niels Pedersen Leth, født
1734, og død 1787 i Hørning (se Tavle F. o. v.)
7. Peder Sørens Leth, født i Oustrupgaard 1733
(el. 1738). Gift 1758 med Sidsel Pedersdatter Leth,
født i Hørning 1741, (se Tavle F.)

Skibbylinien I. (Forts. fra Tavle A.)

13. Peder Nielsen Læth.

Denne Mand er, som tidligere omtalt (Side 92—93),
født i Skibby ca. 1653 og Søn af Kronens Fæstebonde

Skibbylinien I. (Forts. fra Tavle A.)

Tavle C.

Peder Nielsen Læth,
f. ca. 1653, † 1743.

Anne Pd. Læth, g. m. Jens Andersen i Taastrup.	Kirsten Pd. Læth, g. m. Niels P. Borum i Skibby.		
Voldborg Jensd., g. m. Jens M. Wad i Taastrup.	Kirsten Nielsd., g. m. P. Dinesen i Skibby.	Apelone Nielsd. (Skibby), g. m. S. Chr. Møller, Vingsted M.	
Maren Jd. Wad, g. m. L. Sørensen af Hevringholm.	Mads J. Wad, † 1806.	Karen Kirstine, Ane, † 1850, g. m. J. Jørgensen g. m. J. Sørensen, af Katholm. g. m. Cl. P. Gyberg i Linaa.	
J. Sørensen. † 1811.	Niels P. Læth, Ole P. Læth. † 1831.	Niels J., Inger Jd., Søren J. Blandt Efterkommere:	{ Dr. phil. Will. Sørensen, død 1914. { Prof. J. P. Bang. { Rigsarkivar V. A. Secher, død 1918. { Arkitekt Thv. Jørgensen. { Landsarkivar G. L. Wad. { Fru Valborg Bøggild i Holstebro. { Particul. J. R. Leth i Skanderborg. { Dr. phil. Will. Sørensen, død 1914.

Niels Pedersen Læth og Hustru Anne Nielsdatter i denne By, og omtrent paa det Tidspunkt, da Peder N. Læth naar Myndighedsalder, er hans Fødegaard lagt under det Skanderborgske Rytterdistrikt og Fæstet af Gaarden delt mellem ham og Svogeren Niels Mogensen, (se Side 92).

I Aaret 1678 har den unge Gaardfæster sin Moder samt en Karl og en Pige til Hjælp ved Bedriften, men Gaardens Velstand har da næppe været stor: thi han holder for sin Part kun 1 Hest, 1 Hoppe, 2 Foler, 3 Køer, 1 treaarig Stud, 2 Ungnød, 1 Kalv, 6 Faar og Lam og 1 Svin¹⁾. Det fremgaar imidlertid af Lensregnskaberne for de følgende Aar, at Velstanden er i jævn Vækst. Saaledes angives Fællesgaardens Besætning 1696 at være: 6 Bæster, 5 Køer, 4 Ungnød og 18 Faar, og man faar at vide, at Gaarden da har 68 Fag Hus i fire Længer²⁾. — I Aaret 1718 er Besætningen steget til 10 Bæster, 7 Køer, 11 Ungnød og 16 Faar, og Gaardens aarlige Udsæd er da 7 Td. Rug, 13 Td. Byg og 8 Td. Havre, og der avles da bl. a. 8 Læs godt Hø og 12 Læs slet³⁾.

En medvirkende Grund til Fremgangen er muligvis at søge heri, at den hidtil ugifte og snart gamle Ungkarl Peder N. Læth i Tiden omkring 1699 er blevet gift med Voldborg Rasmusdatter, født 1668 i Fregerslev, Hørning Sogn, og Datter af Gaardmand Rasmus Pedersen (Nørgaard) i denne By.

Allerede 1677 var den ældste af nævnte R. Pedersen (Nørgaard)s seks Døtre⁴⁾, Anne Rasmusdatter, (f. 1654, † 1733), blevet gift med P. N. L.s Fætter og Nabo Peder Danielsen Kaae, (f. 1656, † 1722), og da denne Kvinde tidligere ikke har været bange for at gribe ret kraftigt ind i Begivenhedernes Gang⁵⁾, kan det ligge nær at formode, at hun har været medvirkende, da det Spind dannedes, der bandt Søstrene Voldborg og Sidsel til de to Sønner fra Nabogaarden.

¹⁾ Skattemandtal for Skanderborg Amt.

²⁾ Jordebog f. Skandb. Rytterdistr. 1696.

³⁾ Krigsjordebogen af 1718.

⁴⁾ Skanderb. Rytterdistr. Skiftepr. 26. Maj og 17. Juni 1730.

⁵⁾ Aarhus St. Aarbøger XIV, S. 67.

Søstrene Anne og Voldborg opnaar herved at komme til at bo i samme By, og det gamle Slægtsbaand mellem Kaaer og Leth styrkes. Niels Nielsen Leth fra Skibby overtager omtrent samtidig Hustruens Fødegaard i Fregerslev efter Rasmus Pedersen (Nørsgaard). Og da yderligere tre af Søskeneflokken fra Fregerslev bor i Borum¹⁾, falder det lige til, at der i en Aarrække er livligt Samkvem mellem Borum, Skibby og Fregerslev, hvilket Sogdenes Ministerialbøger tydeligt udviser.

Peder Nielsen Læth døde i Skibby 1743, over 90 Aar gl., og Hustruen Voldborg Rasmusdatter døde s. St. 1750, 81 Aar gl. — I deres Ægteskab fødtes ingen Sønner, og af de to Døtre Anne og Kirsten bliver sidstnævnte inden Forældrenes Død gift med sin Fætter fra Borum og Husmoder i sin Fødegaard i Skibby, (se Tavle C.)

1. Anne Pedersdatter Læth, (f. 1700, † 1757²⁾; gift 1720 med Rytterbonden Jens Andersen i Taastrup, Harlev Sogn (Matr. Nr. 4, ca. 5 Td. Hartk.); tre Børn. En Datter er:

a. Voldborg Jensdatter, (f. 1725, † 1754³⁾; gift 1743 med Rytterbonden Jens Madsen Wad i Taastrup; tre Børn:

a. Maren Jensdatter Wad⁴⁾, (f. 1746, † 1812); gift 1763 med sit Bysbarn Laurids Sørensen, som i Tiden 1783—96 er Ejer af Rosenkrantzernes gamle Herregaard Hevringholm i Rugø Herred. — Ægteparrets Søn Jens Sørensen, der 1796 bor i Gammelgaard i Storring Sogn, er Farfader til Zoologen Dr. Will. Sørensen, (død 1914).

β. Peder Jensen Leth⁵⁾, (f. 1749, † 1822), gift 1774 med Birte Nielsdatter; boede i Taastrup.

¹⁾ { Peder Rasmussen, g. m. Apollone Nielsdatter,
Maren Rasmusdatter, g. m. Jesper Pedersen,
Anne Rasmusdatter, g. m. Oluf Jespersen (to Søstre af samme Navn).

²⁾ Skifte i Skdb. Rytdstr. Skiftepr. 1757, 14. Septbr.

³⁾ S. St. 1755, 14. Oktbr.

⁴⁾ Jydske Sml. I R., 10 Bd., 116.

⁵⁾ Vel opkaldt efter den sønneløse Oldefader, som døde i Skibby 1793, (se ovenstaaende).

— En Søn af dette Ægtepar er Niels Pedersen Leth, (f. 1785, † 1831), Gaardmand i Taastrup; har nulevende Efterkommere i Skanderborg. En anden Søn, Ole Pedersen Leth (f. 1788), boede en Tid i Lillering, siden i Skovby; var tre Gange gift og er Fader til Voldborg Olesdatter Leth, (f. 1828), hvis Ægtefælle Peder Ovesen fra Skovby, ca. 1860 og senere, var Gaardejer i Harlevholm; mange Efterkommere; flere bærer Navnet Leth.

- γ. Mads Jensen Wad (f. 1752, † 1806) var i en Aarrække Forpagter paa Marselisborg¹⁾; talrig Efterslægt, hvoriblandt fhv. Landsarkivar cand. polit. G. L. Wad i Odense.
2. Kirsten Pedersdatter Læth, (f. 1701, † 1793); blev i flg. kgl. Bevilling 1732 gift med sin unge Fætter Niels Pedersen (Borum), Søn af Gaardmand Peder Rasmussen og Hustru Apollone Nielsdatter af Borum, (se Side 115, Not.), og straks efter Giftermaalet overtager det unge Par Hustruens Fødegård i Skibby. — Velstanden i Gaarden er fremdeles stigende, og ved Auktionen i Skanderborg 1767 bliver Niels Pedersen (Borum) Selvejer og er vist allerede da en af Sognets rigeste Mænd.

En ca. 3 Alen lang og 2 Alen bred Ligsten over dette Par laa tidligere (i 1880^{erne}) paa Harlev Kirkegaard, hvorfra den senere blev henflyttet til Kirkegaardsdiget. Ved Kirkestyrelsens Velvilje blev den 1919 indmuret i Væggen af det da opførte Ligkapel. Paa Stenen læses:

»Her huiler
Niels Pedersen
Fød i Borum Ao 170(7).
Død i Schiby Ao 1783
og
Sin Ægtefælle Kiersten Niels(?)Datter
Fød i Schibye Ao 1701
Død Ao 1793
Beboede sin Forældr's Gaard
i Schibye i Harlev Sogn
i 51 Aars Ægteskab efterlod sig 2de Døtre.
Bekostet af Deres i Live værende
6 Børne Børn.

¹⁾ O. Jørgensen: Slægten Jørgensen fra Følle, S. 5.

Trods Indskriftens urigtige Angivelse af Hustruens Navn er intet sikrere, end at Stenen oprindeligt er henlagt som Gravminde over Niels Pedersen (Borum) og Kirsten Pedersdatter Læth. Ogsaa i disses Ægteskab — som i hendes Forældres — fødes kun to Døtre:

- a. Kirsten Nielsdatter (Borum), (f. 1735, † 1796), blev 1765 gift med Seigneur Peder Dinesen, og Parret kommer til at bo i hendes Fødegård. Ved dette Giftermaal synes Gaardens Velstand yderligere forøget; thi kort efter Giftermaalet er P. Dinesen i Stand til at udlaane 900 Rdlr. til Bymændene i Stjær til Køb af denne Bys Kongetiende¹⁾.

Yderligere Oplysninger om Ægteparret giver en Ligsten af samme Art og Størrelse som den foran omtalte og nu anbragt ved Siden af denne. — Paa Stenen læses:

»Her under er nedlagt

Den i Livet velfornemme Selvejer nu i Døden salige Sr. Peder Dinesen, født i ... (?) ... dest Anno 1733 d. 11. April, død i Schibye d. 23. Juli 1792. Tilligemed sin kiære Ægtefælle Kirsten Nielsdatter, fød i Schibye d. 23. Oktober 1735, død sammesteds d. 29. April 1796. Boede i Schibye i Harlev Sogn. Deres Ægteskab som begyndte d. 28. Juli 1765 førtes i kiærlig Enighed uden Livsarvinger. De levede og døde i Herren, glade i Haabet om en ærefuld Opstandelse«

I P. Dinesens og Hustrus barnløse Hjem opholdt sig i mange Aar Hustruens gamle Forældre samt hendes ældgamle Bedstemoder Kirsten Pedersdatter Læth, (død 1793). Men, foruden disse gamle, husede Gaarden ogsaa til Tider af Slægtens Ungdom. Saaledes opholdt Hustruens Søsterdatter »Jomfru Ane Møller« sig her i Tiden 1786—96, (se Tavle C), og der er vel næppe Tvivl om, at sidstnævntes Søstre ogsaa har aflagt Besøg hos deres gamle Oldemoder og Bedsteforældre.

Som Ane Møller vel har været en kær Gæst i Hjemmet i Skibby, synes Kirkebøgernes Daabs-

¹⁾ R. P. Møller: Jens Nielsen fra Søballe og Efterlægt, S. 36.

optegnelser at vidne om, at hun — som i sin Tid hendes Oldemoder Kirsten Pedersdatter Læth — ogsaa har været en velset Gæst i mange Hjem i Harlev og Omegn. Det bliver dog ikke hende, der efter Kirsten Nielsdatters Død 1796 kommer til at bo i Slægtens gamle Gaard; thi seks Maaneder efter Mosterens Død vies hun efter Kongebrev (ved Stuebryllup i Skibby) til en fjern Slægning daværende Forvalter Jens Sørensen i Gammelgaard, Storning Sogn.

Efter Kirkebogens Optegnelse om dette Bryllup optræder hendes ældste Søsters Mand, Købmand Chr. Raae af Aarhus (†1846), som Forlover, og det ser ud til, at denne Mand allerede paa dette Tidspunkt er Ejer af Gaarden i Skibby, hvilket Forhold dog næppe har været ret længe.

Om Niels Pedersen (Borum) og Kirsten Pedersdatter Læths yngste Datter er andets Steds givet udførligere Oplysninger¹⁾, og derfor her kun følgende:

- b. Apelone Nielsdatter (Skibby), (f. 1738, † 1797 og begr. i Aarhus). Hun blev 1761 efter Kongebrev viet til Søren Christian Møller, som da var Fuldmægtig hos den gamle Regiments-skriver N. Moldrup i Skanderborg Ladegaard. Omtrent samtidig med Giftermaalet køber S. Chr. M. Vingsted Mølle i Tørrild Herred, og her er Ægteparrets Børn født. I 1785 tager S. C. M. og Hustru Bolig i Aarhus, hvor han døde 1791 og hun 1797.

Ved Registreringen af deres Bo nævnes en Sølvkande, som vejede 58 Lod $1\frac{1}{2}$ Kv., og paa hvilken Bogstaverne N. P. B. — K. P. L. og Aarstallet 1751 var indridset; tydeligt nok gammelt Arvesølv fra Hustruens Hjem i Skibby.

To af S. Chr. Møller og Apelone Nielsdatters otte Døtre døde som smaa, og de øvrige seks er de paa Ligstenen (Side 116) omtalte »6 Børne-Børn«: a. Ane Kirst. Møller g. m. Købmd. Chr. Raae, Aarhus.

¹⁾ O. Jørgensen: Slægten Jørgensen fra Følle, S. 18 o. flg.

- β. Voldborg Møller, g. m. Dines Dinesen, Fredericia.
- γ. Karen Kirst. Møller, g. m. J. Iørgensen, Katholm.
- δ. Ane Møller, g. m. Jens Sørensen, Gammelgaard.
- ε. Marie Ane Møller, g. m. cand. theol. Gyberg, Linaa¹⁾.
- ζ. Christiane Sophie Møller, g. m. Fysikus C. D. Hahn, Aarhus.

Nogen Grund til Undren kan der vel være, naar man ser hen til den nævnte store Søsterflok, og der er ikke mindre Grund til at undres, naar man lægger Mærke til, at der i fire paa hinanden følgende Slægtled ingen Sønner er født. — Det kan ligge nær at antage, at Slægtens Ældste, den gamle sønneløse Kirsten Pedersdatter Læth o. fl., i sin Tid med Vemod har tænkt paa dette Forhold. Men kunde hine gamle have set ud i Fremtiden og øjnet den Række af ansete danske Mænd, der af det »rare Sekskløverblad« fra Vingsted Mølle har suget Saft af Slægtens Aarer, vilde Vemoden vel været afløst af Glæde.

Et næsten rørende Udslag af Pietetsfølelse over for det gamle Slægtsnavn og dettes sidste mandlige Bærer inden for en bestemt Slægtsgren: Peder N. Læth i Skibby, († 1743), synes det at være, naar en Søn af Datterdatteren Voldborg kommer til at bære den gamle Oldefaders Navn, (se Tavle C.)

Skibbylinien II. (Forts. fra Tavle A.)

14. Maren Nielsdatter Læth.

Da Gaardene i Skibby blev delt, eller maaske alt tidligere, er Maren Nielsdatter Læth og hendes Ægtefælle Niels Mogensen rykket ind i hendes Fødegård i Skibby, (se Side 92); i hvert Fald nævnes Niels Mogensen som Fæster i Gaarden i Aaret 1678. Den Gaardpart, som Niels Mogensen har overtaget, fæstes senere af Ægteparrets eneste Søn Niels Nielsen Læth.

¹⁾ Sønnesøn af Provst J. J. Harlev og H. Christine Sophie Gyberg i Harlev.

Tavle D.

Skibbylinie II. (Forts. fra Tavle A.)

Maren Nielsdatter Læth, f. ca. 1646, † 1724,
g. m. Niels Mogensen i Skibby.

Niels Nielsen Læth,
g. m. Ane Andersdatter.

Niels N. Leth,
g. m. Maren Christensd.

Anders N. Leth,
g. m. Ane Danielsdatter Kaae.

Jens N. Leth.
i Framlev.

Peder,
f. 1740.

Niels A. Leth,
i Halkjær.

Peder Andersen Leth,
g. 1. G. m. Maren S. Leth (Tavle B.),
g. 2. G. m. Kirsten Nielsdatter.

Mette Marie, Søren J. Leth,
i Snaastrup. i Framlev.

Maren Pd. Kaae.

Jens Leth,
i Falling.

Niels P. Leth,
g. m. Maren P. Leth.

Chr. P. Leth,
i Bodil Mølle.

Jens,
i Framlev.

Anders, Niels,
i Yderup. i Mundelst.

Niels, Christian.

Kirsten.

Datter, Peder.

Niels J. Leth. Rasmus. Ane Marie.

Blandt Efterkommere:

N. Peder Leth, }
Sognef. i Falling, }
død 1923.

Hans Leth, }
Togfører.

N. Leth Jacobsen, }
tidl. Grdm. i }
Skibby. (død.)

Leth-Bang, }
Bogh. i Aarhus. }
(død 1925.)

Alfred Leth, }
Kaptajn.

M. N. Leth, }
Murermester i }
Aarhus.

Leth-Pedersen, }
Lærer i Aarhus.

Leth-Jensen, }
Flyverofficer.

Efter Niels Mogensens Død ca. 1696 bliver hans Enke 1697 gift med Jens Poulsen, som under Stifønnens Mindreaarighed overtager Gaardens Styre; men alt flere Aar forinden »den ærlige og velagte Dannemand Jens Poulsen« 1718 døde i Skibby, 66 Aar¹⁾ gl., havde Sønnen overtaget Fæstet. — Maren Nielsdatter Læth døde i Skibby 1724, 78 Aar gl.

15. Niels Nielsen Leth.

Denne Mand er Søn af ovennævnte og født i Skibby 1679. Han overtager siden Fæstet af sin Fødegaard, hvilket sandsynligvis er sket samtidig med, at han i Aaret 1705 holdt Bryllup med Pigen Ane Andersdatter, født i Taastrup 1688, Søster til den Jens Andersen af Taastrup, som nogle Aar efter bliver gift med hendes Mands Søskendebarn, (se Side 115), og Datter af Gaardmand Anders Jensen, (f. 1654, † 1733), og Hustru Kirsten Jensdatter i Taastrup.

Anders Jensen i Taastrup og Datteren i Skibby døde med faa Dages Mellemrum i Aaret 1733, og af Skifterne²⁾ efter disse ses, at der har været Velstand i begge Hjem, hvilket især fremgaar af Skiftet efter Jens Andersens Hustru³⁾.

Skifte af 31. Juli 1734 efter Ane Andersdatter oplyser, at Niels Nielsen Læth i Skibby paa sin Gaard holdt 8 Heste (den bedste vurderet til 18 Rdlr.), 6 Køer, 5 Stude, 4 Ungnød og Kalve, 12 Faar, 3 Vædderlam, 6 Svin, 4 Grise, 4 Gæs og 1 Gase samt 3 Bistader, og af Sølvtøj nævnes bl. a. et Bæger, (muligvis det »Sølf Beger«, som Mads Lauridsen af Harlevholm 1718 satte i Pant til N. N. L.s Stiffader Jens Poulsen⁴⁾), samt 10 Skeer, vog 48 Lod à 3 Mk. = 36 Rdlr. — Kobbertøjet vurderedes til 32 Rdlr. — Blandt den afdødes Klæder m. v. nævnes: »1 Calemanches Lifstøke med 10 Sølvknapper 1 $\frac{1}{2}$, Rdlr., 1 rødt Kirsai

¹⁾ Skifte efter J. P. i Skanderborg Rytterdistr. Skiftepr. 19. Decbr. 1720.

²⁾ Skanderborg Rytterdistr. Skiftepr. 30. og 31. Juli 1734.

³⁾ S. St. 14. Septbr. 1757.

⁴⁾ Se Aarhus St. Aarbøger, XIV, Side 64.

Lifstøke med 10 Sølvknapper 3 Rdlr., 1 sort Fløjels Hue med Sølvsnore paa 2 Rdlr. 2 Mk., 1 Fløjels Hue med smalle Guldsnore 2 Rdlr., 1 sort Muffe 2 Mk., 1 Cartuns Kaabe 1 Rdl., 3 Par Half-Ermer med Kniplinger 1 Rdlr. 1 Mk., 1 Par Sko med Sølvfjeder 1 Rdlr. 1 Mk.«

Der er ingen Gæld paa Gaarden, og Enkemanden ejer Selvejerrettigheder vurderet til 100 Rdlr. i Søren J. Søndergaards Gaard i Snaastrup.

Boets Formue angives at være 554 Rdlr. 3 Mk. 12 Sk., og man er enig om, at Ægteparrets tre Sønner hver skal have »100 Rdlr. i Redepenge« i Mødrene-arv. I et Dagen forud afholdt Skifte efter Bedstefaderen i Taastrup er Børnene yderligere tilskrevet 20 Rdlr. hver i Arv efter denne.

Efter hvad her allerede er anført om Slægtens Medlemmer i Fællesgaarden i Skibby, faar man langt-fra Indtryk af, at disse i Tiden efter 1700 har levet under Tryk hverken af verdslig, gejstlig eller endnu mindre af økonomisk Art; ingen resterende Tiende eller Landgilde hos Præst eller Regimentsskriver, men Penge eller Penges Værdi paa Kistebunden, og her er Raad til at holde »et maadele Basselgilde«, hvor mange af Slægten samles med Egnens bedste Mænd og Kvinder. Saaledes holder Provst J. J. Harlevs Hustru Christine Sophie Gyberg, Niels N. Læths yngste Søn over Daab 1721, og ved Kirsten Pedersdatter Læths Daab 1701 er Mads Lauridsen og Abigael Lønborg fra Harlevholm Daabsvidner, (se Side 116).

En smuk og ret vel bevaret Ligsten over N. N. L. og Hustru har nydt samme Skæbne som flere andre gamle, smukke Ligsten, der nu ligger ved Kirkegaardsdiget i Harlev. Paa Stenen læses:

»Herunder hviiler ærlig oc velagte Mand Niels Nielsen LædtSCH(?)DT...var født i Skib.. F... 5. Agust Aar 1679 oc boede oc døde der 1740 den ...December udi hans Alders 61 Aar med sin kiære Hustru Anne Andersdatter barnfødt i Taastrup d .. Septemb. 1688 som døde 13. Oktob. 1733 udi sit Alders 45 Aar oc levede et kiærligt Ægteskab i 28 Aar. I ede i af Gud velsignet med [3] Sønner. Gud give dem med alle udvalde en glædelig Opstandelse«. —

Ægteparrets tre Sønner er:

1. Niels Nielsen Leth; født i Skibby 1714 og død s. St. 1787. I Aaret 1738 blev han gift med Pigen Maren Christensdatter, (død 1780, 68 Aar gl. — Se Framlev Kb.) Parret bliver Gaardfolk i Skibby og maa have ejet Formue; thi i flg. Panteobligation af 12. Juli 1767 har N. N. L. udlaant 350 Rdlr. til sin Byfælle Peder Rasmussen Dørup til Køb af dennes Gaard ved Godsauktionen i Skanderborg¹⁾.

I Aaret 1740 fødes Ægteparrets eneste Søn, der i Daaben faar Navnet Peder, og som — hvis man tør gaa ud fra, at Moderen er Datter af Gaardmand Chr. Pedersen Kaae i Skibby, (død 1758), hvilket synes at være Tilfældet — ikke er opkaldt efter Bedstefædrene, som da begge var i Live, men efter Oldefaderen Peder D. Kaae.

Peder Danielsen Kaae,
død i Skibby 1722.

Jens Herlovsen, død i Galten 1723.	Daniel P. Kaae, † 1741.	Chr. Pedersen Kaae. † 1758.
---------------------------------------	----------------------------	--------------------------------

Knud Jensen, g. m. Kirsten D. Kaae. † 1775.	Maren Christensd. g. m. Niels N. Leth, Skibby.
--	--

Ane Knudsdatter, g. 1772 m. født ca. 1751.	Peder Nielsen Kaae, f. 1740.
---	---------------------------------

Slaar vor Formodning til, bliver altsaa den unge Peder, født 1740 og Søn af Niels N. Leth i Skibby, identisk med den Peder Nielsen Kaae, som den 19. Juni 1772 vies til Pigen Ane Knudsdatter af Galten, »hvis højtidelige Bryllupsfest holdtes med mange Supra Vulgum« (o: fornemme Folk).

Peder Nielsen Kaae²⁾ bliver Gaardejer i Skibby

¹⁾ Skifte efter P. Dørup i Skanderborg—Aakiær Skiftepr. 22 Novbr. 1771.

²⁾ P. N. K. er Gaardm. i Skibby ved Folketællingen 1801 og er da 61 Aar gl.

og er ved Godsauktionen 1767 Gaardfælle med Hustruens Morbroder, Laurs Danielsen Kaae, og hver svarer af 5 Td. 3 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Hartkorn.

Af Ægteparrets tre Børn bliver Datteren Maren, født 1783, gift med Søren Brændstrup¹⁾ fra Skanderborg Ladegaard, og en Søn af disse er Peder Brændstrup, der i Tiden ca. 1860 ejede Gaarden Matr. Nr. 1 i Skibby.

2. Anders Nielsen Leth er født i Skibby 1718 og bliver 1738 gift med Ane Danielsdatter Kaae²⁾, født i Skibby 1721 og Datter af Daniel P. Kaae i denne By. Det unge Par har snart efter Giftermaalet overtaget en Gaard i Skibby; thi ved første Barns Fødsel er de Gaardmandsfolk her.

Ved Godsauktionen 1767 faar A. N. L. ligesom hans formentlige Brodersøn Peder N. Kaae Skøde paa en Gaard i Skibby og faar til Gaardfælle Niels Pedersen Borum, (se Side 116).

Alle seks Gaarde i Skibby er da af samme Størrelse, og af et gammelt endnu bevaret Skøde³⁾ ses, at Anders N. Leth betalte 450 Rdlr. 14²/₃ Sk. for sin Gaard.

Ane Danielsdatter Kaae døde i Skibby 1792, og Anders Nielsen Leth døde s. St. 1797. — Af Parrets syv Børn opnaar de fire voksen Alder:

- a. Niels Andersen Leth⁴⁾ er født i Skibby 1745.

Han bliver 1768 gift med Enken Helle Simonsdatter af Galten, Framlev H., og er derefter Gaardmand i denne By indtil ca. 1785, hvorefter han i nogle Aar overtager Forpagtningen af Herregaarden Dybvad i Gosmer S., Hads H.

I Tiden lige efter Aarhundredskiftet købte han Bjerager-Svejgaard for 4000 Rdlr. kur.; men sælger snart Gaarden og flytter ca. 1805 til Hal-kjær i Falling S., hvor han døde 1824.

¹⁾ Ligsten over S. B. paa Harlev Kirkegaard.

²⁾ Se Aarhus St. Aarbøger XIV, S. 70.

³⁾ Hos Gaardejer E. Due i Skibby.

⁴⁾ Opl. om N. A. L. og Søn findes i Hads-Ning Herreders Skøde- og Pantrepr. 1804, Fol. 136—229—291 og i Ning H.s Panteregister 1804—05—06 samt i Aakjær Skiftepr. for disse Aar.

Hans Søn, Jens Leth, født i Galten 1773, opholdt sig vist i Drengaaarene hos sine gamle Bedsteforældre i Skibby; thi ved Folketællingen 1787 opholder Anders N. Leths Sønnesøn Jens Nielsen, 15 Aar, sig i dennes Gaard.

Nævnte Jens (Nielsen) Leth var gift med Severine Christiane Hasselbalch, (f. 1775¹⁾), med hvem han vist havde stiftet Bekendtskab paa Herregaarden Clausholm. Han køber 1805 en Gaard i Falling Sogn og nævnes ved den Lejlighed som Forvalter paa Herregaarden Aakjær.

Efter hans Død 1712 flyttede Enken med sine fire Sønner til den gamle Svigerfader Niels A. Leth i Halkjær. To af J. N. L.s Sønner har talrig nulevende Efterslægt af Navnet Leth.

- a. Niels Leth er født i den saakaldte »røde Gaard« i Falling 1805 og døde i Damgaard, Falling S. 1877. Han blev 1827 gift med Sophie Bevense, († 1881²⁾), fra Vads Mølle og kom til at bo i Damgaard i Falling Sogn. Gaarden gik i Arv til Sønnen Sognefoged, Dbmd. Niels Peder Leth³⁾, som døde her 1923.
- β. Christian Leth, født i Falling 1810 og død i Halkjær 1887, var gift med Marie Bevense, (død 1845), en Søster til Broderens Hustru. Han overtog Bedstefaderens Gaard i Halkjær, der senere ejes af Sønnen Jens Carl Leth, (død 1904).
- b. Maren Andersdatter Leth, født i Skibby 1748 og ca. 1771 gift med Gaardmand Niels Pedersen Leth i Hørning, (se Tavle F.)
- c. Christen Andersen Leth, født i Skibby 1751. Han blev 1792 gift med Enken Ane Cathrine Pedersdatter i Blegind. Ved sin Død 1798 var han Gaardmand i Blegind; ingen efterlevende Børn.
- d. Peder Andersen Leth er født i Skibby 1755.

¹⁾ Datter af Viceraadmand og Vejer i Aarhus Joh. Hasselbalch.

²⁾ Datter af Møller J. D. Bevense i Vads Mølle, f. i Cossel i Slesvig 1774, død i Vads Mølle 1853.

³⁾ Søsteren Frederikke Leth døde i Damgaard 1927, 95 Aar gl., og efter hendes Død gik en Del Sølvtoj i Arv til yngre Slægt.

Den 10. April 1786 overtog han sin Fødegaard i Skibby, og af Skødet¹⁾, der er dateret 16. April 1788, ses, at han da har udbetalt Gaardens Købesum 700 Rdlr. til Faderen.

I Aaret 1790 bliver han gift med sin afdøde Fætters Enke, den 33-aarige Maren Sørensdatter Leth fra Blegind, (se Side 110), hvorved Gaardens Velstand øges betydeligt. En Del af Slægtens gamle Arvesølv maa med hende være kommet til Gaarden, dels som hendes og dels som hendes Sønners Arv, saaledes et Sølvbæger med N. N. L. B. — M. S. D. L. 1776 (fra hendes 1. Ægteskab, se Tavle E), et do. med M. A. D. D. (hendes Bedstemoder, se Side 106) og fire Sølvsker med S. S. L. — I. P. D. 1749 (hendes Forældre). — Af hendes to Sønner synes kun den yngste, Niels Nielsen Leth (f. 1789), at have fulgt Moderen; men begges Fædrearv, ialt 880 Rdlr., kommer indtil videre til at staa som 2. Prioritet i Stiffaderens Gaard i Skibby.

I dette Ægteskab fødtes tre Børn, af hvilke kun en Søn overlevede Moderen, (hendes Død ikke fundet i Kb.)

Efter sin første Hustrus Død bliver P. A. L. ca. 1798 gift med Pigen Kirsten Nielsdatter, født i Harlevholm 1765 og Datter af Gaardmand Niels Johansen²⁾ og Hustru Kirsten Sørensdatter.

P. A. L. er til sin Død 1826 Selvejergaardmand i Skibby og er i en Aarrække Sognefoged. — Efter hans Død styrer Enken Gaarden indtil 1829. Hvorvidt hun efter den Tid har boet i Gaarden er ikke oplyst; men ved Folketællingen 1834 »lever hun af sit Ophold« hos sin unge forældreløse Brodersøn, Niels Johansen, der trods sin unge Alder, (17 Aar), kaldes Ejer af sin Fødegaard i Harlevholm.

Søn af Peder Andersen Leths 1. Ægteskab er:
a. Anders Pedersen Leth, født i Skibby 1792,
død paa Christianslund ved Grenaa $\frac{5}{6}$ 1851.

¹⁾ Omtalt i gl. Papirer hos E. Due i Skibby.

²⁾ Se Aarhus St. Aarbøger XIV, S. 69.

Han betegnes ved Skiftet efter Faderen som »Ex. jur. og Forvalter paa Skjærsø« i Mols Herred, en Gaard, der paa den Tid ejedes af Staten, men som i et Par Aar havde været bortforpagtet til Kammerraad Lang paa Hessel, med hvis Datter Forvalter A. P. Leth var forlovet.

I Aaret 1825 ønskede Staten at sælge Gaarden, og mellem Forvalter Leth og den senere bekendte Landmand L. U. la Cour foregaar i den Anledning et formeligt Kapløb om at faa sidste Bud paa Gaarden. Men, trods Forvalter Leths forcerede 7 Mile-Ridt til Svigerfaderen paa Hessel for at faa dennes Samtykke til at lægge 200 Rdlr. til det tidligere givne Bud, bliver det dog la Cour, der gaar af med Sejren¹⁾.

Sønner af Peder Andersen Leths 2. Ægteskab er:
 β. Niels Pedersen Leth er født i Skibby 1801 og 1821 viet til Maren Pedersdatter Leth, født i Fregerslev 1799 og Datter af Gaardmand Peder Nielsen Leth og Hustru Ane Mikkelsdatter, (se Tavle E).

I Aaret 1829 overtager N. P. L. sin Fødegård mod at yde sin Moder »Ophold« samt betale til Broderen »2000 Rigsbanksdaler-Sedler«²⁾.

Ved Udstedelse af Skødet er Købesummen betalt, og alle Arvinger efter Peder Andersen Leth og dennes to Hustruer erklærer sig tilfredse.

Niels Pedersen Leth døde i Skibby 1831, og hans Enke bliver Aaret efter gift med Ungkarl Søren Nielsen, (død i Skibby 1887), hvis 2. Hustru Ane Kirstine Pedersen var fra Søballe, (f. 1812, † 1875).

Af Niels Pedersen Leth og Maren Pedersdatter Leths Børn kendes:

¹⁾ Se Morten Pontoppidan: En dansk Landmand, S. 59-65.

²⁾ Papirer hos E. Due i Skibby.

- x₁) Kirsten, f. 1822. Gift med Jakob Christensen af Illerup, (død 1904), som købte Gaarden Matr. Nr. 2 i Skibby af Søren Nielsen. — J. Chr. købte 1871 Bygninger og en Del af Jorden under Matr. Nr. 1 og flyttede over i denne Gaard, og de ældgamle Bygninger af Matr. Nr. 2 blev derefter nedrevne. Sønnen Niels Leth Jakobsen overtog senere Gaarden, men afhændede den. Han døde i Lystrup 1915; flere Børn.
- x₂) Ane, født 1824. Gift med Gaardmand Søren Jørgensen af Bjedstrup, Dover Sogn.
- x₃) Kirsten Marie, født 1828. Gift 1854 med Gaardmand J. Frederik Nielsen af Farre Hougaard.
- x₄) Peder Nielsen Leth, født 1829, død i Aarhus. I Søren Nielsen og Maren Pedersdatter Leths Ægteskab fødtes Datteren:
Nielsine Kirstine Sørensen, født 1833. Gift 1. Gang med Gaardmand Laurs Pedersen i Skibby og 2. Gang med Ungkarl Peder Nielsen Leth, født i Kvotrup 1829. (Se Tavle E. o. v.)
- γ. Christen Pedersen Leth er født i Skibby 1803. I meget ung Alder bliver han Ejer af Bodil Mølle, Hørning Sogn, og kort efter holder han i Aaret 1825 Bryllup med den 16-aarige Kirsten Marie Pedersdatter Leth, født i Fregerslev 1809 og Søster til hans Broders Hustru (se Side 127). — Efter et Par Aars Ægteskab døde Hustruen efterladende sig en Datter Petrea, der senere bliver gift med Slagter Zeigler i Aarhus.

Med sin 2. Hustru Johanne Marie Poulsen, (f. ca. 1787), havde han flere Børn:

- x₁) Signe, (?) født 1836; gift med Købmand M. Bang.
- x₂) Peder, født 1840.
- x₃) Niels Carl, født 1843, † 1914 i Aarhus.
- x₄) Christen, født 1846, † 1918 i Aalborg.

Fra de fire sidstnævnte nedstammer mange nulevende.

Ved Siden af Møllcriet drev Chr. P. L. Studehandel paa Husum. — Han døde i Bodil Mølle 1860.

3. Jens Nielsen Leth er født i Skibby 1721 og yngste Søn af Niels Nielsen Leth og Anne Andersdatter. Han blev i 20 Aars Alderen gift med Kirsten Jensdatter, født 1718, og overtog derefter Fæstet af hendes Fødegaard »Kirkegaard« i Framlev. Hustruens Forældre var Jens Jensen og Hustru Ane Mogensdatter, den Kvinde, som 1731 yppede Strid med Skoleholderens Kone fra Hørslev om Retten til øverste Plads i Kirkestolen¹⁾.

Kirsten Jensdatter døde 1754, og i Skiftet²⁾ efter hende nævnes to Sønner og to Døtre, som hver arver 66 Rdlr. 4 Sk. — Gaardens Besætning var da 12 Heste, 10 Køer, 10 Ungnød og Kalve, og her anføres, at »Stervboen ejer en Gaards Auling paa Aarhus Mark« vurderet til 100 Rdlr. og har Pant i »nogle Boeder bag Klosteret i Aarhus = 100 Rdlr.«

Med sin 2. Hustru, Dorte Pedersdatter, født 1725 i Aarslev, har Jens N. Leth fire Sønner og tre Døtre; men kun om to af disse kan her meddeles Oplysninger.

En anselig Gravsten over Ægteparret findes paa Sognets Kirkegaard. Her er angivet, at Jens N. Leth døde 1795 og Hustruen 1799.

- a. Mette Marie Jensdatter Leth, født i Framlev 1758. Hun blev gift med Gaardmand Peder Rasmussen i Snaastrup og er Moder til:

- a. Jens Pedersen Leth, født i Snaastrup 1790. Han blev 1815 gift med Pigen Birte Nielsdatter, f. ca. 1792, Datter af Gaardmand Niels Jensen i Framlev, og omtales samme Aar som Selvejergaardmand i »Bondegaard« i Framlev. Han døde 1844. Hustruen overlevede ham, men var i mange Aar svag og sengeliggende. Af deres Børn kendes:

- x₁) Peder Jensen Leth, født i Framlev

¹⁾ Se Aarhus St. Aarbøger XIV, S. 59.

²⁾ Skanderborg Rytterdistr. Skiftepr. 14. Okthr. 1755.

- 1819 og død i Aarhus i meget høj Alder; flere Børn.
- x₂) Niels Jensen Leth, født i Framlev 1821. Med sin Hustru Ane Marie Rasmusdatter, født 1833, Datter af Kroejer Holger Rasmussen i Taastrup, havde han ti Børn. — Ægteparret boede i Hustruens Fødegaard i Taastrup, hvor han døde 1886. En Søn, M. Leth, er Murermester i Aarhus. Talrig Efterslægt.
- b. Søren Jensen Leth, født i Kirkegaard i Framlev 1770, er yngste Søn af Jens N. Leth og Hustru. Ved sin Konfirmation i Harlev Kirke 1786 faar han Vidnesbyrdet »Skikkelig god i Kundskab«. — Han overtager siden Fæstet af sin Fødegaard og bliver gift med Ane Marie Nielsdatter, (vist født i Labing ca. 1777). Ved Folketællingen 1834 forsørges hans Enke i Gaarden, og hendes Alder angives da at være 57 Aar. Deres Børn er:
- α, Dorthe, født 1801. Gift 1819 med Ungkarl Søren Jensen af Framlev; vist ingen Børn.
- β. Ane Kirstine, født 1804. Gift med Gaardmand Søren Nielsen i Lyngby; mange Børn.
- γ. Jens Sørensen Leth, født 1806, konf. 1820 med »Fremmelig i Kundskab og anstændig i Forhold«. Ved Tællingen 1834 er han Fæster af Fødegaarden. Gift med Ane Marie Jensdatter; flere Børn.
- δ. Niels Sørensen Leth, født 1814. Gaardmand i Mundelstrup; flere Børn.
- ε. Anders Peter Leth, født 1816, død 1858. Baade han og Sønnen var Gaardejere i Yderup. En Sønesøn er Kommunalærer i Aarhus.

Fregerslevlinien. (Forts. fra Tavle A.)

16. Fra Fregerslev By.

Byen Fregerslev i Hørning Sogn omtales i Aaret 1330, idet Ridder Sti Andersen da skænker to Gaarde i denne By til Essenbæk Kloster¹⁾.

¹⁾ Becker: Ældste d. Arkivregstr.

Fregerlevlinien. (Forts. fra Tavle A.)

Niels Nielsen Læth,
f. i Skibby 1658, død i Fregerlev 1740.

I. Fregerlevslægten. II. Hørningslægten. III. Ladegaardeslægten.

Niels Nielsen Læth, Peder Nielsen Læth, Anne Nd. Læth,
f. 1700, † 1784. † 1757. f. ca. 1711.
g. m. Maren Danielsdatter Kaae. Se Tavle F. Se Tavle G.

Niels N. Leth,
i Blegind, g. m. Maren S. Leth.
Se Tavle B.

Chr. N. Leth,
i Stilling.

Peder N. Leth.
† 1838.
g. m. Ane Mikkelsdatter.

Søren N. Leth, Niels N. Leth,
† i Kvotrup 1864.

Niels Chr. Leth.
i Stilling.

Maren P. L., Kirsten Marie P. L.
i Skibby. i Bodil Mølle.

Peder N. L. Jens P. N. L. Laurs N. L.
i Skørring. i Tilst. i Kbh.

Espen Nielsen,
f. 1819.

Nielsine Kirst.,
g. m. P. N. Leth.

Blandt Efterkommere:

{
Billedhugger
N. P. Leth, Kbh.

{
Gardejejer N. Leth,
Tilst.

{
Læge E. Leth,
Løsning.

{
Slægten
Leth-Espensen.

{
Billedhugger
N. P. Leth, Kbh.

Efter Reformationen har Kronen Ejendom i Byen, og 1554 forlenes Peder Bertelsen¹⁾, tidligere Slotsskriver i Skanderborg, med en Kronens Gaard i Byen. Efter at Gaarden senere var brændt, faar Peder Bertelsen 1565 nyt Livsbrev paa denne. Det er sandsynligvis denne Mand, der 1560 under Navnet Peder Skriver af Fregerslev faar kgl. Brev paa Tienden af Koldt Sogn, og som 1573 fritages for Afgift af den Gaard, han har fæstet i Fregerslev, saa længe han bruges som Herredsskriver og Delefoged.

1578 faar Jens Matzen²⁾, Foged paa Skanderborg, Livsbrev paa den Gaard i Fregerslev, som han har fæstet, og bliver fritaget for at svare Landgilde m. m. saa længe han er Foged paa Slottet. Han omtales ogsaa 1579 og 1581, og til Gaarden hører da et Stykke Ene-mærkejord kaldet »Holm«.

Efter dette ser det ud til, at Fogedhverv i en Aar-række har været knyttet til en af Byens Gaarde, og muligvis vedbliver dette Forhold, efter at Navnet Peder Andersen 1610³⁾ er knyttet til Byen, der vist indtil da har bestaaet af to eller tre store Fællesgaarde.

Inden 1661 er Byen lagt under Ryttergodset, og en Deling af Gaarden synes da at have fundet Sted, men saaledes, at tre af Gaardene endnu huser to Fæstere hver, og fra den Tid og indtil 1681 bor Herredsfogden over Hjlemslev Herred, Oluf Pedersen (Fregerslev) og Hustru Kirsten Madsdatter, i Byen. Epitafium over dette Par findes i Hørning Kirke.

I Aaret 1688 er Rasmus Espensen og Rasmus Pedersen (Nørgaard) Fæstere af en af Byens Fællesgaarde, ca. 7 Td. Hartk. — R. P. (N.) døde 1714, 84 Aar gl., og Hustruen døde 1702, 72 Aar gl.

Flere af Parrets Børn er tidligere omtalt, (se Side 93, 114 og 115). Om en Datter og hendes Mand i det følgende:

17. Niels Nielsen Læth.

Det er i Tiden omkring 1700, at denne Mand, født i Skibby 1658, (se Tavle A og Side 92 o. flg.), bliver gift med

¹⁾ og ²⁾ Kanc. Brevh.

³⁾ Skatte-Mandtaller over Skanderborg Len og Hofman: Fundatser, II T., S. 126.

Sidsel Rasmusdatter, født i Fregerslev 1670, og derefter overtager Fæstet af Svigerfaderen Rasmus Peder- sen (Nørgaard)s Gaard i Fregerslev.

I Matr. af 1688 er Gaarden opgjort samlet; men i Krigsjørdebogen af 1718 angives Hartkornet af Niels Nielsen (Læth)s Gaard til 3 Td. 5 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Da Sognets Kirkebog ingen Oplysninger giver i Tiden 1686—1701 og 1722—38, vides kun. at Ægteparret har haft mindst seks Børn, og af disse er kun tre anførte med Navn. Ved Børnenes Daab er Forældrenes Slægtninge fra Skibby og Borum talrig til Stade.

Niels N. Læth døde i Fregerslev 1740, 82 Aar gl., og Hustruen døde samme Sted 1758, 88 Aar gl., og fra dette Par nedstammer Fregerslev—Hørning og Ladegaardeslægterne, af hvilke først Fregerslevslægten her vil blive omtalt.

I. Fregerslevslægten. (Forts. fra Tavle E).

18. Niels Nielsen Læth.

Som Sønesøn af Niels P. Læth i Skibby er han vel opkaldt efter denne, se Tavle A. — Hans Fødsel er ikke anført i Kirkebogen; men efter Angivelse ved hans Dødsfald kan hans Fødselsaar sættes til Aar 1700.

Niels P. Læth,
i Skibby, † ca. 1667.

Rasmus P. (Nørgaard),
i Fregerslev.

N. N. Læth, g. m.
f. 1658, † 1740,
i Fregerslev.

Sidsel Rasmusd.,
f. 1670, † 1758.

Anne Rasmusd.,
g. m. P. D. Kaae¹⁾,
f. 1656, † 1722.

Niels Nielsen Leth,
f. 1700, † 1784,
g. m. Maren Danielsd. Kaae.

Daniel P. Kaae
i Skibby, † 1741.

Maren D. Kaae,
f. 1728.

Først fem Aar efter Faderens Død bliver den da 45-aarige N. N. L. gift og er da Gaardmand i Fregerslev.

¹⁾ Se Aarhus St. Aarbøger XIV, S. 69.

Hustruen er den unge næppe 18-aarige Maren Danielsdatter Kaae, født 1728, og Datter af hans Fætter Daniel Pedersen Kaae i Skibby.

Da Niels Nielsen Læth og hans trolovede var beslægtede i »forbudne Led«, finder deres Bryllup Sted 1745 (44?) efter forud indhentet kgl. Tilladelse. N. N. L. døde i Fregerslev 1784, 84 Aar gl. Af Parrets seks Børn vil her kun tre blive omtalt:

1. Niels Nielsen Leth, født i Fregerslev 1748, er vist den ældste af ovennævnte Ægtepars fire Sønner.

Ved sit Giftermaal 1776 med sin fjerne Slægtning, Maren Sørensdatter Leth, født i Blegind 1757 (af Harlevholmslægten — se Side 110), overtager han Hustruens Fødegaard i Blegind og bliver dermed Selvejer af Gaarden Matr. Nr. 3, Hartk. 6 Td. 3 Skp. 2 Fdk. 2 Alb., i Blegind.

Af Parrets seks Børn er kun to Sønner i Live, da Skifte¹⁾ holdes efter Faderen, og den yngste af disse — (den femte Niels (Nielsen) Læth i Rækken) — er da kun ti Uger gl. og er født efter Faderens Død.

I Skiftet opgives Gaardens Besætning at være 11 Heste, 11 Køer, 4 Stude, 4 Ungnød, 16 Faar, 13 Lam og 7 Svin; altsaa noget større end i Svigerfaderens Tid, (se Side 109). En Del Sølvtøj nævnes, (se Side 126), og Boets samlede Formue er 1296 Rdlr. 4 Mk. 3 Sk. Hver af Sønnerne tilskrives 400 Rdlr. samt en Seng 40 Rdlr. i Arv efter Faderen, som døde i Blegind 1789.

Aaret efter bliver Enken gift med Ungkarl og Selvejergaardmand i Skibby Peder Andersen Leth, (af Skibbylinien II — se Side 126), og hun bliver herved for anden Gang den, der knytter Forbindelse mellem Grene af det gamle Stamtræ. — De i Skiftet omtalte to Sønner er:

a. Søren Nielsen Leth er født i Blegind ca. 1781 og kom vist som Barn i Huset hos Gaardmand Hans Chr. Basse, gift med Barnets Moster Karen, i Blegind. — Ved Folketællingen 1801 hedder det, at han »tjener« denne Mand, og i

¹⁾ Skanderborg—Aakiær Amters Skiftepr. 5. Juli 1789.

dette Aar udbetaler Stiffaderen i Skibby hans Arv, ialt 765 Rdlr.¹⁾

- b. Niels Nielsen Leth er født d. 13. Juni 1789 i Blegind og fulgte Aaret efter Moderen til Skibby, hvor han opholder sig i Stiffaderens Gaard, da han 1804 konfirmeres i Framlev Kirke.

I Aaret 1808 faar han sin Arv udbetalt²⁾, og nogle Aar efter er han Gaardejer og Sognefoged i Kvotrup, Faarup Sogn, hvor han døde 1864. Eftersom Faderen allerede laa under Mulde, da Sønnen blev født, faar denne efter gamle Regler for Navngivning sin afdøde Faders Navn. Og da han er det eneste af sine Forældres Børn, hvis Afkom er kendt, og blandt hvilket det gamle Slægtsnavn Mand efter Mand fra Niels Lett i Skibby 1602 er bevaret op til vore Dage, tør det gamle Edda-Vers vel her finde Anvendelse:

»Heller en Søn,
selv om han sent
fødtes efter Faderens Død;
ved Vejen staar
Sten ej, om ej
Frænde har sat den for Frænde«.

Niels N. Leth var vist to Gange gift. Hans 2. Hustru bliver i saa Tilfælde Ane Marie Laursdatter, med hvem han holder Bryllup 1824.

Blandt flere Børn nævnes her kun:

- a. Peder Nielsen Leth, født i Kvotrup 1829. Gift 1859 med Enken Nielsine Kirst. Sørensen, født i Skibby 1836, (se Side 128). — De ejede først en Gaard i Skibby, men blev senere Gaardfolk i Skørring. Han var med i Krigen 1864, men kom syg hjem (Tyfus), og baade han og Hustruen døde i dette Aar.
- β. Jens Peter Leth, født i Kvotrup 1833. Gift med Ane Jensdatter, født i Geding 1844.

Blandt deres Børn kan nævnes Niels Jensen Leth i Tilst.

- γ. Laurs Leth, født i Kvotrup 1836. Gift med

¹⁾ og ²⁾ Se gl. Papirer hos E. Due i Skibby.

- Johanne Frederiksen; bocde en Tid i Aarhus. Af deres Børn kan nævnes: Pastor M. Leth i Lumby, Fyn og Læge E. Leth i Løsning.
2. Christen Nielsen Leth er født i Fregerslev 1755 og opholder sig endnu i denne By, da han 1789 beskikkes til Formynder for sin afdøde Broders ældste Søn Søren Nielsen Leth i Blegind, (se Side 134). I December 1793 vies han efter Kongebrev af 22. Novbr. s. A. til Pigen Anne Michelsdatter af Stilling, Hjelmlev H. og er efter den Tid kendt som Gaardmand i denne By. — Seks Børn: kun et kendt:
- a. Niels Christensen Leth, født i Stilling 1794. I Aaret 1816 er han Gaardmand i Stilling og bliver i dette Aar gift med Ane Johanne Espensdatter fra Hørning, 24 Aar gl.
N. C. L. døde 21. Marts 1821 af Nervefeber. En Datter, Maren, døde kort efter Fødselen; en Søn er:
- a. Espen Nielsen, født i Stilling 1819.
Naar Espen Nielsen ikke faar Slægtsnavnet, skyldes dette muligvis forskellige mere tilfældige Omstændigheder; maaske kun en Skødesløshed ved Navnets Indførelse i Kirkebogen eller maaske Faderens Sygdom. At han har sat Pris paa, at det gamle Slægtsnavn bevarede i hans Efterslægt, viser han ved at give sine Børn det som Mellemnavn. — Mærkeligt nok, at Slægtsnavnet i de udprægede Mandslinier fra Kvotrup og Stilling har været nær ved at forsvinde.
Ved sin Konfirmation faar Espen Nielsen det fine Vidnesbyrd: »Meget vel oplyst og sædelig«, hvilket ogsaa kun kan tale til Gunst for Moderen og Stiffaderen, (viiede 1812), Søren Thomsen fra Skanderborg Ladegaard, hvis Navn 1827 er knyttet til Stillinggaard.
Espen Nielsen holder 1847 Bryllup med Mette Pedersdatter fra Boes i Dover Sogn, (vist Datter af hans Stiffaders Broder, og Søster til afdøde Folketingsmand P. Th. Nielsens

- Fader). E. N. bor da i Stautrup, men 1851 er han Gaardmd. i Boes. Fra dette Par nedstammer den store, kendte Leth-Espensenske Slægt.
3. Peder Nielsen Leth, født i Fregerslev 1759. Han bliver 1797 gift med Ane Mikkelzdatter fra Fregerslev og nævnes da som Gaardmand i denne By. Hustruen døde 1834, 57 Aar gl. P. N. L. døde 1838 og kaldes da Opholdsmand hos Svigersønnen Peder Møller i Fregerslev. — Denne sidste stifter den 18. Oktober 1838 sammen med en Svoger, Søren Nielsen i Skibby, (se Side 127), et Legat (150 Rdlr.) for fattige i Hørning Sogn, og Legatet kommer til at hedde: »Peder Nielsen Leths Legat¹⁾«. Af P. N. L.s Børn kendes:
- a. Maren Pedersdatter Leth, født i Fregerslev 1799. Gift 1821 med Niels Pedersen Leth i Skibby, (se Side 127), og siden med Søren Nielsen, (se ovennævnte Sted).
 - b. Kirsten Pedersdatter Leth, født 1802. Gift 1824 med Peder Christiansen (?) Møller, som overtager Hustruens Fødegård; flere Børn.
 - c. Kirsten Marie Pedersdatter Leth, født 1809, † 1827. Gift 1825 med Christen Pedersen Leth, Møller i Bodil Mølle, (se Side 128).

II. Hørningslægten. (Forts. fra Tavle E.)

19. Peder Nielsen Læth.

Som Søn af Bonden Niels Nielsen Læth og Hustru Sidsel Rasmusdatter i Fregerslev er han sandsynligvis født i denne By 1714 og vist den yngste af mindst syv Søskende; (den slet førte Kirkebog har intet Navn til flere af disse).

Hans Hustru Appellone Frandsdatter er Datter af Bonden Frands Jensen²⁾ og Hustru Karen Sørensdatter i Hørning, og baade P. N. L. og Hustru har begge været ganske unge, da de holdt Bryllup, ligesom de

¹⁾ Hiort-Lorenzen og Salicath: Repertorium over Legater, IV.

²⁾ Skifte efter Fr. J. og H. i Skanderborg Rytterdistr Skiftepr. 22. April 1740.

Tavle F.

II. Hørningslægten. (Forts. fra Tavle E.)

Peder Nielsen Læth, † 1757.

Niels P. Leth, død i Hørning 1787, g. 1. m. Mette S. Leth, g. 2. m. Maren A. Leth. (Side 112.)	Anne Kirstine, i Mesing. g. m. Ane J. Pedersd. - Som Enke g. m. J. Mikkelsen.	Karen, i Mesing. g. m. Ane Rasmusd.	Sidsel, i Oustrup. g. m. Ane Rasmusd.	Kirsten, i Virring(?). g. m. Abelone Rasmusd.	Frands, i Mesing.	Rasmus, i Stjær.
---	--	---	---	---	----------------------	---------------------

Peder N. Leth, Anders N. L.,
g. m. Ane J. Pedersd. - Som Enke
g. m. J. Mikkelsen.

Michel P.
g. m.
Abelone Frandsd.

Peder L. (Leth), Anders L. Abelone. Abelone, Ane.
g. m. Ane Rasmusd. g. m.
Abelone Rasmusd.

Abelone A. Johanne. Peder. Anders J. Leth. Frands M.
g. m.
Dorthea Andersd.

Dorthea Rasmus. Dorthea. Karen. Rasmus.
g. m.
Dorthea Pedersd.

Blandt Efterkommere:

Pastor N. Møller i Vadum.
Grd. Nis Leth Nissen, Herskind.

Grd. J. Skjerning Leth, Mejls
ved Vardé.

A. Chr. H. Leth
ved Jernbaneetaten.
Cand. polyt. F. H. Leth,
tidl. i Maribo.

Læge F. Leth, Aarhus.
(Ogsaa af Harlevholmst.).

Efterkommere i Stjær.

Grd. Nielsen, Vorgaard
i Framlev.

Grd. Th. Leth, Mesing,
død i Galten.

ogsaa begge døde i en ung Alder og omtrent samtidig i Aaret 1757.

Af Skiftet efter dem ses, at de har beboet en Gaard i Hørning, (maaske Hustruens Fødegaard¹).

Paa Gaarden holdes da 10 Heste, 10 Køer, 5 Kalve, 13 Faar, 7 Svin og 4 Grise, og i det store Skifte nævnes bl. m. a. ogsaa 7 Bistader, 1 Td. Mjød samt en Del Sølvtoj, f. Eks.: en Sølvkande med P. N. S. L. — A. Fr. D. og N. N. S. — C. R. D. F. 1724, (hans Forældres Navne), m. m., en do. med F. I. S. — K. S. D. 1714 (hendes Forældre). 2 gl. Bægere med F. I. S. — K. S. D. 1701 og F. P. S. — M. M. D.

Boet har Part i Jord i Aarhus, vurderet til 150 Rdlr., og det samlede Bo er opgjort til 1166 Rdlr.

Hver af de tre Sønner bliver tilskrevet 188 Rdlr., og hver af de fire Døtre, af hvilke to er gifte, faar 94 Rdlr. Skiftet giver gode Oplysninger om Børn og Slægtninge², og det ses, at Gaarden var en Selvejergaard. Børnene er:

1. Niels Pedersen Leth, født i Hørning 1734.

I Aaret 1758 bliver han gift med den 18-aarige Mette Sørensdatter Leth fra Oustrupgaard (Harlevholmlinien, (se Side 112), og da hendes Broder Peder i Oustrup samme Aar holder Bryllup med N. P. L.s Søster, og der i begge Tilfælde er mange Søskende, kan det ikke undre, at mange Leth^{er} møder op ved de talrige Barnedaabsgilder hos N. P. Leth og Hustru i Hørning, og dette Forhold vedvarer efter Mette Sørensdatters Død 1770, idet N. P. Leth derefter gifter sig med Pigen Maren Andersdatter Leth, født i Skibby 1748, (se Side 125)

Med sin 1. Hustru havde N. P. L. ni og med sin 2. Hustru ti Børn; men kun tre af denne store Flok er i Live ved Afslutning af Skiftet efter Faderen. — Efter hans Død 1787 gifter Hustruen sig s. A. med Espen Pedersen af Hørning, (f. 1764,

¹) Skifte efter P. N. L. og H. i Skandb. Rytterdistr. Skiftepr. (Pag. 288), 1740.

²) En Søster til P. N. L.s Hustru hed Maren Frandsdatter og var gift med Chr. M. Black i Sminge. Skifte efter hende i Skandb. Rytterdistr. Skpr. Oktbr. 1732.

† 1814). Hun døde 1826 som »Opholdskone i Hørning«, 77 $\frac{1}{2}$ Aar gl.

I Skifte af 11. Decbr. 1770 over N. P. L.s 1. Hustru omtales den ved Skiftet efter hans Forældre omtalte store Sølvkande, vog 53 Lod 28 Rdlr., samt det ene Bæger, og hendes to i Live værende Sønner tilskrives hver 300 Rdlr. samt 1 Seng 32 Rdlr. i Mødrenearv. I Skifte af 1787¹⁾ efter N. P. L. ses, at han har været Selvejergaardmand i Hørning samt Sognefoged og Lægdsmand. Hans Gaard er købt paa Godsauktionen i Skanderborg 1767 og havde da 5 Td. » Skp. 1 Fdk. 2 Alb. Hartk., men et Stykke Jord er frasolgt, og den er nu paa 4 Td. 1 Skp. 3 Fdk. 1 $\frac{1}{2}$ Alb. Hartk. og er vurderet til 342 Rdlr. Boets Formue er 1432 Rdl., og til Deling mellem Enken og tre Sønner bliver 929 Rdlr. — Tilstede ved Skiftet er bl. a. Børnenes Farbroder Rasmus Leth af Stjær og de yngste Sønners Morbroder Forpagter N. Leth af Dybvad, (se Side 124), og Peder Andersen Leth af Skibby, (se Side 126). Barn af N. P. L.s 1. Ægteskab er:

- a. Peder Nielsen Leth, født i Hørning 1763. Gift 1787 med Pigen Anne Johanne Nielsdatter fra Hørning, (blev 93 Aar gl.). Han ejer ved Skiftet efter Faderen »Gaard og Grund« i Hørning. Af Parrets syv Børn døde to Sønner som Børn, og af fem Døtre nævnes her:
 - a. Mette Kirstine Pedersdatter Leth, født 1788. Gift 1814 med Gaardbruger Niels Christensen, 28 Aar gl., fra Ingerslev.
 - β. (Ane) Johanne Pedersdatter Leth, født 1791. Gift 1820 med Distriktsdyrlæge Jens Laursen Schierning, 26 Aar. af Hørning. En Søn af disse, Niels Jensen Skjerning, er født i Hørning 1832, og en Sønnesøn er Gaardejer J. Skjerning Leth i Mejls ved Varde.
 - γ. Abelone Pedersdatter Leth, født 1794, død 1844. Gift 1817 med Nis (Thomsen) Jensen, født 1796, død 1843. Gaardfolk i Hørning; fire Børn:

¹⁾ Skanderborg—Aakiær Amters Skiftepr. 5. Juni 1787.

- x₁) Ane Johanne, født ca. 1821. Gift 1842 med Peter Olesen Kaee, 21 Aar, af Blegind (Sønnesøn af Jørgen Olesen Kaee i Blegind, — Slægtninge i Graa Mølle).
- x₂) Peder Leth Nissen, født 1823, død 1876. Gift med Ane Jensdatter, født 1823, død 1912, (Datterdatter af Gaardmand Chr. Dam i Bjertrup). De ejede Gaarden Lethsminde i Hørning. Ni Børn; alle bærer Navnet Leth Nissen. Meget stor Efterslægt.
- x₃) Marie Nielsdatter, født 1817. Gift med Hans Olsen.
- x₄) Jensine Nielsdatter, født 1829. Gift med Søren Sørensen. Blandt deres ni Børn: Peder Leth Sørensen i Amerika.

Barn af N. P. L.s 2. Ægteskab er:

- b. Anders Nielsen Leth, født i Hørning 1774. Gift 1797 med Pigen Ane Johanne Pedersdatter, Datter af Husmand Peder Sørensen af Fregerslev Mark, og samme Aar faar han af Selvejer Jens Rasmussen af Harlevholm Skøde paa en Gaard i Hørning med Hartk. 6 Td. 5 Skp. og betaler for denne 1500 Rdlr. dansk Curant¹⁾.

I Skifte af 9. April 1804²⁾ efter A. N. L. nævnes Sønnen Peder Andersen, (f. 1800), som tilskrives 838 Rdlr., og Datteren Maren Andersdatter, (f. 1803), som faar 419 Rdlr. i Arvepart.

I Enkens efterfølgende Ægteskab med Jens Mikkelsen fra Skovby, (f. ca. 1777), fødes 1806 en Søn, der opkaldes efter hendes 1. Mand og faar Navnet Anders Jensen Leth. Denne Mand bliver 1831 gift med Kirsten Pedersdatter af Fregerslev og kaldes siden Husmand af Hørning Mark.

Alle dette Pars otte Børn er døbt med Navnet Leth. En Sønnesøn, A. Chr. H. Leth, var 1917 Trafikassistent i Randers.

2. Anne Kirstine Pedersdatter Leth, født i Hørning ca. 1736 og død i Mesing 1794. Gift 1757 med Enkemand og Sognefoged Peder Christensen i Mesing, død 1799, 79 Aar gl.

¹⁾ og ²⁾ Hjelmslev—Gjern H. Skiftepr. 9. April 1804.

Blandt deres syv Børn: Michel Pedersen, født 1768 og siden gift med sit Sødskendebarn Abelone Frandsdatter, født i Mesing 1780, Datter af Frands P. Leth efter hvem Sønnen Frands Michelsen opkaldes.

Frands Michelsen (Leth), født i Mesing 1804, bliver gift med sit Næstsøskendebarn Dorthea Andersdatter, født i Mesing 1803 og Datter af Anders Laursen og Hustru Abelone Rasmusdatter Leth. — F. M. L. overtager 1832 en Gaard i Aabo.

En Søn af sidstnævnte Ægtepar lik i Daaben Navnet Lars Frandsen Leth; født i Aabo 1838. Han overtog Gaarden i Aabo efter Faderen.

Hans Hustru var Ane Cathrine Leth, født i Blegingd 1837, Datter af Niels P. Leth og Hustru Margrethe Edslev, (se Side 112). — En Søn af L. F. L. bor i Fødegaarden i Aabo, en Søn er Gaardejer i Koldt, og en tredje Søn er Læge i Aarhus.

3. Karen Pedersdatter Leth, født i Hørning ca. 1739. Gift 1757 med Gaardmand Peder Michelsen fra Mesing, som døde 1763, 37 Aar gl.¹⁾ — To Sønner af dette Ægteskab, Michel, f. 1758 og Niels, f. 1760, bliver Gaardmænd i Hørning, og en Datter, Apellone, f. 1762, bliver gift 1785 med Gaardmand Rasmus Rasmussen i Mesing.

Enken Karen P. Leth bliver i December 1763 gift med Gaardmand Laurs Andersen i Mesing (fra Haarby), efter hvem Skifte holdes 1790²⁾. Flere Børn: kun to Sønner omtales her:

- a. Peder Laursen, (alm. kaldet Peder Leth, fortæller en Dattersøn), er født i Mesing 1767. Gift med sit Søkendebarn Ane Rasmusdatter Leth, født i Stjær 1777 og Datter af Rasmus P. Leth og Hustru. — P. L. og Hustru lever begge og er Gaardfolk i Stjær ved Folketællingen 1834. Af Børnene kendes:

- a. Laurs Pedersen Leth, født i Stjær 1801.
Gift med Maren Jensdatter fra Dallerup, Gjern

¹⁾ Skifte efter P. M. i Skandb. Rytterdistr. Skiftepr. 28. Septbr. 1765.

²⁾ Skanderborg—Aakiær Amters Skiftepr. 21. Decbr. 1790.

- H., Gaardfolk i Dallerup; flere Børn og Børnebørn.
- β. Dorthea Pedersdatter Leth, født i Stjær 1805. Hun var — efter en Søns Meddelelse — Enke efter Th. Thomsen i Skovby, da hun blev gift med Rasmus Andersen Leth i Mesing, (se nedenfor).
- γ. Rasmus Pedersen Leth, født i Stjær 1808. Gaardmand i Stjær. — En Datter, Ane Rasmussen Leth, født 1847, blev 1875 gift med Gaardmand Kresten Pedersen i Stjær; flere Børn¹⁾.
- b. Anders Laursen, født i Mesing 1769. Gift med Abelone Rasmusdatter Leth, født i Stjær 1775 og Søster til hans førnævnte Broders Hustru. De boede — efter Slægtens Meddelelse — i hans Fødegaard i Mesing. — Børn:
- a. Laurs Andersen, født i Mesing 1801. Overtog sin Fødegaard, som han siden solgte.
- β. Dorthea Andersdatter Leth, født i Mesing 1803. Gift med Gaardejer Frands Michelsen i Aabo, (se Side 142).
- γ. Karen Andersdatter Leth, født i Mesing 1807. Gift med Gaardejer Niels Jensen i Vorgaard i Framlev Sogn.
- δ. Rasmus Andersen Leth, født i Mesing 1811. Gift med Dorthea Pedersdatter Leth, født i Stjær 1804, (se ovenfor). — Han købte sin Fødegaard i Mesing af Broderen og efterlod siden Gaarden til Sønnen Thomas Leth, der paa sine gamle Dage boede i Galten.
- c. Ane Catrine Laursdatter, født i Mesing 1774. Gift med Gaardmand Peder Danielsen i Forlev. Skifte efter hende 1804²⁾.
4. Sidsel Pedersdatter Leth, født i Hørning 1741. Hun blev konfirmeret 1758 og samme Aar gift med Gaardmand Peder Sørensen Leth af Oustrupgaard (se Siderne 112 og 139); vist ingen Børn.
Efter P. S. L.s Død blev Enken gift med Jens Kjeldsen i Oustrup; flere Børn.

¹⁾ Se R. P. Møller: Jens Nielsen fra Søballe og Eftsl., Side 71.

²⁾ Hjelmlev—Gjern H. Skiftepr.

5. Kirsten Pedersdatter Leth, født i Hørning 1744; er vist senere gift og boende i Virring.
6. Frands Pedersen Leth, født i Hørning 1746. Gift 1771 med Margrethe Christiansdatter. Enke efter Jens Freslev i Mesing, og nævnes derefter som Gaardmand i denne By. Af deres Børn kan nævnes:
 - a. Abelone Frandsdatter, født i Mesing 1780. Gift med Gaardmand Michel Pedersen i Mesing, (se Side 142).
 - b. Ane Frandsdatter, født i Mesing 1783. Gift 1805 med Casper Nelleblad af Koldens Mølle, Adslev Sogn.
7. Rasmus Pedersen Leth, født i Hørning 1748. Gift 1772 med Dorthe Rasmusdatter, som døde 1785, 30 Aar gl.; Gaardfolk i Stjær. Deres Børn er:
 - a. Abelone Rasmusdatter Leth, født i Stjær 1775. Gift med Gaardmand Anders Laursen i Mesing, (se Side 143).
 - b. Ane Rasmusdatter Leth, født i Stjær 1777. Gift med Gaardmand Peder Laursen (Leth) i Stjær, (se Side 142).
 - c. Peder Rasmussen Leth, født i Stjær 1780.

III. Skanderborg-Ladegaardsl. (Forts. f. Tavle E.)

20. Skanderborg-Ladegaarde i Ryttergodstiden.

Byen Skanderborg-Ladegaarde er kort efter Krigen 1643—45 opstaaet ved Deling af den under Skanderborg Slot hørende Ladegaards Jorder, og 1662 bor Rasmus Nielsen, Mouritz Christensen og Peder Jensen her, og hver svarer af 12 Td. Hartkorn.

Allerede 1688 er der sket Forandring i Fæsteforholdene, og Regimentsskriveren bebor kort efter en Gaard i Byen. Byens andre Gaarde er da fæstet af Chr. Rasmussen, Ove Sørensen, Niels Pedersen og Jens Pedersen. I 1719 er Ove Sørensen afløst af Søren Rasmussen (Dons) og Jens Pedersen af Sønnen Niels Jensen, hvis Hustru er Clara Ovesdatter.

1694—1732 er Krigsraad Chr. P. Gyberg Regimentsskriver og bor i Byen og afløses i sidstnævnte Aar af sin mangleaarige, (fra 1716), Fuldmægtig Niels

Tavle G.

III. Skanderborg-Ladegaardslægten. (Forts. fra Tavle E).

Rasmus Nielsen,
Gaardm. i Skdb. Ladegd. 1662.

Christen Rasmussen, g. m. Johanne Pedersdatter.

Anne Nielsdatter Læth , f. i Fregerslev 1711(?)	g. m. Rasmus Christensen. Gaardm. i Ladegd. † 1769.	Peder Christensen. Gaardm. i Blegind.	Anne Marg. Chrd. g. m. Poul N. Leegaard i Skdb. Ladegaard.
Christen Rasmussen Leth, f. 1737, † 1819. Stifsøn.	Niels Rasmussen Leth. f. 1740, † i Ladegd. 1795.	Johanne Pedersdatter. g. m. Gaardm. Søren S. Leth. (Se Side 109.)	Chr. P. Leegaard. † 1762.
Anders A. Vinter.	Anne Marie, g. m. Ebbe Jensen.	Peder Nielsen Leth, f. 1777.	Bodil Johanne. g. m. And. A. Vinter.
	Niels Leth, Mette Joh. Catr. Leth. f. 1798.	Niels Leth. f. 1798.	P. Chr. Leegaard. f. 1753, † 1813. (Leegaardslyst.)
		g. m. M. C. Kjeldsen, Ejer af Hevringholm.	

Moldrup, der 1733 bliver gift med gamle Chr. P. Gybergs Datterdatter Jomfru Charlotte Amalie Harlef¹⁾ (af Slægten fra Harlev Præstegaard).

Gennem en lang Aarrække husede Byen, foruden den rige Regimentsskriver Moldrup og flere velstillede og stærkt sammenslægtede Bondefamilier, tillige en Del yngre Mennesker af begge Køn: Skrivere eller Skriverkarle (alm. kaldet Mousieurs) knyttede til Regimentsskriverens Kontor og unge Kvinder (Jomfruer) til Hjælp i dennes Hjem, og ofte er denne Ungdom Gæster i Byens Bondehjem.

Fremmende for Bevarelsen af gammel Sæd og Skik i Byen har denne skiftende Flok af unge næppe virket, ligesom den stadige Indrykning af Folk ude fra det store Rytterdistrikt, for hvem Regimentsskriverkontoret var et administrativt Centrum, næppe har været til Gavn for Byen. Men endnu mere nedbrydende for Sæder og Moral i Byen synes Rytterindkvarteringen og de mange Brændevinsknejper i det nærliggende Skanderborg at have været. Adskillige Gange er Kirkebogens »publice absolveret« knyttet til Navne fra Ladegaardene.

En gift Bonde overtræder grovelig to Gange det 6. Bud, men — betegnende nok for Byens Moral — regnes han dog derefter for lige god Grande i Laget og svigtes ved festlige Lejligheder ikke af tidligere Omgangsfæller.

Heller ikke for Folk af den Slægt her omtales synes Luften i Ladegaarden at have været god. For første Gang inden for denne Slægt er en af dens unge, ugifte Mænd truffet udlagt som Barnefader, og naar Kirkebogen og andre paalidelige Kilder melder om en Datters Flugt fra Hjemmet, om en ung Moders Bort-

¹⁾ Hun døde i Ladegd. 1736. Hendes tre Børn er:

1. Cathrine Elisabeth, f. 1734 og gift 1756 med Sten Stensen til Aunsbjerg.
2. Edel Helene Margrethe, f. 1735 og gift 1758 med Landsdommer Schinkel til Hald.
3. Christian Gyberg, f. 1736.

En anden af Chr. P. Gybergs Datterdøtre bliver 1734 gift med Præsten Fr. Hansen i Sønder-Vissing.

rejse fra Mand og Børn eller om en ung Ladegaardsbondes Død i Fruerstuekæret, synes dette at bekræfte den Formodning, der ovenfor er fremsat.

Peder Jensen,
i Ladegd. 1662.

Jens Pedersen,
i Ladegd. 1688.

Niels Pedersen, Oluf Pedersen.
f. ca. 1662, †1734. i Mesing.

N. Jensen, Margr. J.d.
druknet 1734. g. m. Jak.
g.m.ClaraOvesd. Bertelsen,
†1740 i Forlev.

Bodil Nd., Kirsten Nd.
g. m. S. R. Dons, g. m. J. Dons,
† 1756 i Ladeg. (pub. absolv. 1758).

J. Jakobsen, Anne, Marie, A.Catr. Charl.Amalie.
g. m. Anne Sd. L. g. m. g. m. g. 1. m. g.1.m.A.J.Vinter,
Oustrupgaard. J.S.Leth,A.Pedersen,P.D.Kaae, g.2.m. C.R.Leth
Rindelevg. Kalbyg. g. 2. m. i Ladeg.
N. R. Leth
i Ladeg.

At Regimentsskriver Moldrup, hvis Døtre bliver gifte med Herremænd, har søgt sin Omgangskreds uden for Bondestanden, fremgaar tydeligt nok af Kirkebogens Optegnelser. Men adskilligt tyder paa, at Moldrup ikke har glemt sine Byfæller og heller ikke Folk af Slægten Leth, naar gode Gaarde skulde bortfæstes, og mange er de Traade, der binder denne Slægts forskellige Grene fra Fregerslev, Oustrup, Rindelev, Blegind og Skibby til Slægter i Ladegaarde i Moldrups »Regeringstid«.

Vel er det ikke lykkedes at finde Slægtskab mellem Regimentsskriveren og Slægten Leth; men naar Moldrup i Skiftet efter S. Leths Enke i Oustrup, (se Side 107), giver Afkald paa »sin Tilkommende (Gebyr) af Venskab til deris (Børnenes) afdøde Moder«, og naar Cornet Moldrup, (vist Johan M. fra Vestervig Kloster, født 1710, adlet 1731 og Brodersøn af ovennævnte Enkes Moder Mette Nd. Moldrup), er Fadder i Ladegaarde 1735, ligger det nær at formode, at Hr. Regimentsskriveren i ovennævnte Skifte meget vel kunde brugt Ordet Slægtskab i Stedet for »Venskab«.

III. Skdb. Ladegaardsslægten. (Forts. fra Tavle E.¹⁾)**21. Anne Nielsdatter Læth.**

Denne Kvinde er Datter af Bonden Niels Nielsen Læth og Hustru Sidsel Rasmusdatter i Fregerslev, og hendes Fødselsaar tør antages at være 1711, (se Side 133).

Om hendes Bryllup, der falder paa en Tid, da Blegind—Hørning Kirkebog tier, findes en Optegnelse i det Leegaardske Manuskript i Statsbiblioteket i Aarhus:

»1735 d. 13. Decbr. havde Rasmus Christensen i Ladegaard Brølop i Frersløf og den 26. ditto kom han til Ladegaard (Steffensdag)«.

Rasmus Christensen, født i Ladegaarde ca. 1690, og Hustru kommer til at bo i den Gaard, hans Fader Chr. Rasmussen (kaldet Chr. Rask, f. ca. 1655, † 1724) havde beboet, og som hans Moder Johanne Pedersdatter, (f. ca. 1659, † 1739), endnu styrede.

Hvorvidt de forandrede Forhold fra Livet i det stille Fregerslev til det pulserende Liv blandt de stedfaste og stærkt sammenslægtede Familier i Ladegaardene har tiltalt den ældre Rasmus Christensens unge Hustru faar staa hen; men Kirkebogens Optegnelse tyder ikke paa, at hun er kommet meget uden for Hjemmet. Ved sine Sønner og Sønnesønner, der har optaget hendes Slægtsnavn, kommer hun dog paa en Maade til at præge Byen indtil Aarhundredets Slutning.

Aaret efter sit Bryllup faar Rasmus Christensen paa Ryttersessionen 1736 Fæstebrev paa Faderens Gaard, der da — som i Faderens Tid — havde 6 Td. 3 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Hartkorn. — Paa Gaarden holdes 6 Bæster, 6 Køer, 2 Stude, 4 Ungnød og 6 Faar, og den har 30 Fag Hus. Gaarden er Fællesgaard, og Medfæsteren er Søren Rasmussen (Dons).

Rasmus Christensen døde i Ladegaarde 1769, 79 Aar gl. Hustruens Død er ikke fundet anført i Kirkebogen. Deres Børn:

1. Sidsel, født i Ladegaard 1636.

¹⁾ Yderligere Oplysninger om Slægten kan søges i Aarhus St. Aarbøger XVIII, Side 122 o. flg.

2. Christen Rasmussen Leth, født i Ladegaarde 1737. Hans Hustru Charlotte Amalie Jørgensdatter Dons er født i Ladegaarde 1731 og Datter af Jørgen R. Dons, († 1762, — se Side 147). Hun var Enke efter Selvejer Anders Jensen Vinter i Boerup, og to Sønner, Laurs og Anders, af dette Ægteskab har fulgt Moderen til Ladegaarde. — I hendes og Chr. R. Leths Ægteskab fødes ingen Børn.

Efter Auktionen 1767 ejer Ægteparret en Gaard paa 6 Td. 2 Skp. Hartkorn, (vist tidligere S. R. Dons' Gaard), i Ladegaarde. Gaarden ejes fra 1795 af Chr. R. L.s Stifsøn Anders J. Vinter (ogsaa kaldet Anders Leth), og Forældrene bliver Opholdsfolk i Gaarden, hvor Moderen døde 1796 og Chr. R. Leth 1819.

3. Niels Rasmussen Leth er født i Ladegaarde 1740 og har sandsynligvis i sin Ungdomstid givet sig af med Heste- eller Kvæghandel. Hans Liv i de unge Aar var i sædelig Henseende ikke uden Pletter; men siden synes det dog, at han har været en agtet Mand i sin By, og flere Gange faar han betroede Hverv inden for sine Slægtinges Kreds.

Han bliver 1773 gift med sit omtrent jævnaldrede Bysbarn Anne Cathrine Sørensdatter Dons, født 1739 og Datter af Søren R. Dons og Hustru, (se Side 147). Hun var da Enke efter afdøde Gaardejer Peder Danielsen Kaae¹⁾ (født i Skibby ca. 1730 og død i Ladegaarde 1773); tre af deres syv Børn overlever Faderen, og Sønnen Søren P. Kaae, født 1759, bliver senere Gaardejer i Vrold.

Ved Giftermaalet med den rige Selvejerenke, hvis Gaard N. R. L. overtager, bliver han en »holden Mand« og Velstanden synes bevaret i Ægteparrets Levetid. — Gaardens Hartkorn: 6 Td. 7 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. + et Skovstykke.

Niels R. Leth døde i Ladegaarde 1795, og Hustruen døde s. St. 1797. Af deres Børn kendes:

a. Anne Marie Nielsdatter Leth, født i Lade-

¹⁾ Skifte efter P. D. K. i Skanderborg-Aakiær Skiftepr. 11. Febr. 1773.

I Aarhus St. Aarbøger XIV, S. 70 er hans Bopæl fejlagtig opgivet at være Skibby.

gaarde 1773 og død i Vrold 1814. — Det er hende, om hvem en Slægtning (P. Chr. Leegaard, født 1753, † 1813) beretter: »1793 om Morgenens Kl. 6 slet imellem den 5. og 6. Marts blev Niels Leths Datter i Skanderborg Ladegaard bortstollet af hans Hus og viet af Sogne-Præsten Fabricius i Skanderborg til een Persugn i Jens Ustrups Huus, og deraf havde Præsten ingen ære men skam . . . « (her er et Par Ord ulæselige).

Vielsen foretages i Henh. t. Kongebrev af 22. Febr. 1793, og den unge Mand, der paa saa romantisk Vis holder Bryllup, er Ungkarl Ebbe Jensen af Skaarup, Fruering S., hvis forvovne Handling dog snart efter synes tilgivet af Svigerforældrene.

Ebbe Jensen bliver senere Gaardejer i Vrold og havde med Hustruen syv Børn, — alle med Moderens Slægtsnavn; men om disses senere Skæbne kan her intet oplyses.

- b. Peder Nielsen Leth, født i Ladegaarde 1777. fik kort efter Faderens Død Skøde paa sin Fødegård og holder 21. Marts 1797 Bryllup med den unge, 20-aarige Margrethe Faurschou, Datter af Hestehandler Chr. S. Faurschou i Aarhus.

Ægteskabet blev ikke lykkeligt, og 6. Maj 1800 forlader Hustruen Hjemmet i Ladegaarde og vender ikke senere tilbage.

Et Par Maaneder efter sælger P. N. Leth sin Gaard og tager Ophold i Horsens, hvor flere af Faderens Slægt drev Handel, og i denne By løser han 15. Maj 1809 Borgerkab som »Handelsmand«.

Hans fraskilte Hustru bliver senere gift med Skibskaptajn J. Olsen, som 1822 forliste og druknede ved Norges Kyst.

Af ovenstaaende fremgaar, at P. N. Leths Skæbne er faldet uden for de Retningslinier, der har været fulgt af Slægtens tidligere Led, og næsten tragisk virker det, naar man ser, at den forhenværende unge Selvejrbonde »Seigneur« P. N. Leth af Ladegaarde i Aaret 1814 betegnes

som »Handelsbetjent fra Horsens«, og om hvem det hedder, at han døde paa et Hospital i denne By.

I hans Ægteskab med Margrethe Faurschou fødtes to Børn:

a. Niels Leth, født i Ladegaarde 12. Jan. 1798; død før Forældrenes Separation.

β. Mette Johanne Cathrine Leth, født i Ladegaarde d. 12. Septbr. 1799, død i Aarhus 1876. Gift med M. C. Kjeldsen af den kendte Storbondeslægt fra Gundestrup, Glenstrup Sogn, født 1792 og død i Aarhus 1871.

M. C. Kjeldsen ejede i Tiden 1828—62 Herregaarden Hevringholm, og Mette Joh. Cathr. Leth er altsaa den anden Kvinde af Slægten Leth fra Skibby, der beklæder Stillingen som Husfrue paa det gamle Herresæde, (se Side 115). (Om Ægteparrets Børn se: Jydske Saml. II R., 2 Bd.)

c. Bodil Johanne Nielsdatter Leth, født i Ladegaarde 1779. — Allerede før Faderens Død har den 15-aarige, unge Pige Ophold i Blegind Præstegaard 1794, hvorfra hun Aaret efter — en Maanedstid efter Faderens Død — som »tjenende i Blegind Præstegaard« bliver gift med sin Farbroders Stifsøn »Anders Andersen Leth« (c: A. A. Vinter), og det unge Par overtager derefter Chr. R. Leths Gaard i Ladegaarde, (se Side 149). Hun døde i ung Alder efter at have født en Søn og en Datter, og A. A. V. døde som Bolsmand paa Vitved Mark. — Deres Børn:

a. Niels Leth, født 27. September 1798.

β. Charlotte Cathrine, født 30. April 1800.

Efter den for Slægten Leth i Ladegaarde begivenhedssvangre Tid omkring Aar 1800 synes den 1819 afdøde gamle, 82-aarige Christen Rasmussen Leth at have været Slægtsnavnets sidste Bærer i denne By.

»Ok lykr þar nú søgunni«.

Til Slægtens nulevende.

I havde vented', jeg skulde prænted' for længe siden om Fædres Id; men ej jeg vandred' ad banet Sti, først nu er Vandringens Tid forbi.	Og hvad jeg samled' vel ej blev stort; dog nu paa Gavl staar før lukket Port, og bag den øjnes en Skare stor af dem, der skænked os Liv paa Jord.
--	--

Til alle Ymper
af Stammens Rod:
Agt aldrig ringe
den Lærdom god:
»Ær Fædres Minde,
lyd Moders Ord,
og Lykke følger
dit Liv paa Jord«.

For den Støtte, som den Hjelmstjerne-Rosencroneske
Stiftelse har ydet mig til Arkivstudier, bringer jeg her
min Tak.

INDHOLDSFORTEGNELSE.

	Side
Indledning	75
1. Navnet Leth i Middelalderen	76
2. Fra Reformationsaarhundredet	78
3. Slægtsnavnets tidligst kendte Forekomst i Harlev S....	83
<i>Oversigt over Slægtens Hovedgrene</i>	<i>Tavle A.</i> 86
4. Slægtens Stamfader Niels Lett i Skibby	85
5. Peder Nielsen Lett	88
6. Slægtsgaarden deles og lægges under Ryttergodset	92
<i>Harlevholmslægten</i>	<i>Tavle B.</i> 94
7. Harlevholm	95
8. Søren Pedersen Lett	97
9. Rodegaard	101
10. Anne Sørensdatte Lett (g. m. J. Albertsen)	103
11. Oustrupgaard	104
12. Søren Jensen Lett (med Efterslægt)	105
<i>Skibbylinie I.</i>	<i>Tavle C.</i> 113
13. Peder Nielsen Læth (med Efterslægt)	112
<i>Skibbylinie II.</i>	<i>Tavle D.</i> 120
14. Maren Nielsdatte Læth (g. m. N. Mogensen) ..	119
15. Niels Nielsen Læth (med Efterslægt)	121
<i>Fregerslevlinien</i>	<i>Tavle E.</i> 131
16. Fra Fregerslev By	130
17. Niels Nielsen Læth	132
<i>I. Fregerslevslægten</i>	<i>Tavle E.</i> 131
18. Niels Nielsen Læth (med Efterslægt)	133
<i>II. Hørningslægten</i>	<i>Tavle F.</i> 138
19. Peder Nielsen Læth (med Efterslægt)	137
<i>III. Skanderborg-Ladegaardslægten</i>	<i>Tavle G.</i> 145
20. Fra Skanderborg Ladegaarde i Ryttergodstiden	144
21. Anne Nielsdatte Læth (med Efterslægt)	148
22. Til Slægtens nulevende	152

Sagn og Tro om Sten i Aarhus Amt.

Af AUGUST F. SCHMIDT.

Naar vi mener at kunne tillægge Nutidsmeddelelser om Almuens Tro og Skik et ikke ringe historisk Værd, er det ud fra den Erfaring, at Landalmuen i det hele har hængt stærkt ved nedarvede Skikke og Forestillinger, saaledes at meget nu kendt og brugt kan have Aarhundreders Hævd.

I den Sagngruppe, afgrænset til Aarhus Amt, som vi i det følgende skal beskæftige os med, vil det da ogsaa vise sig, at vi staar over for Forestillinger, der har deres Udspring langt tilbage i Tiderne. Den til Grund liggende Tanke for de følgende Sagn, knyttet til store Sten, er den naturforklarende Bevæggrund. Almuen har villet forklare, hvorledes denne eller hin store Sten nu netop er kommet til at ligge, hvor den ligger. Da Almuen før i Tiden ikke kendte til Geologi og ikke vidste, at de store Sten var ført med Isen i Istiden hertil fra den skandinaviske Halvø, var den nødt til at klare Spørgsmaalet paa en anden Maade, og hvad var da naturligere at mene, end at Stenblokkene var kastede til deres Pladser af Skabninger, der havde større Kræfter end Menneskene, og disse stærke Væsener blev da Jætter, Trolde og Kæmper, undertiden Fanden selv. Det var tiest efter Kirkerne Stenene kastedes (6, 7, 8, 11, 13, 16, 17, 18, 24, 25, 27, 29, 30, 31, 33, 34), hvilket synes at vise, at denne Sagtype maa stamme fra en Tid, da Hedenskab og Kristendom kæmpede om Magten her i Landet. De hedenske Trolde, Kæmper eller Jætter har ikke kunnet taale at se Kirkerne, endsiges høre Kirkeklokkeklangen, og derfor har de, ifølge Folketroen, taget de for Menneskene saa store Sten og kastet efter de kristne Kirker.

Undertiden slaas Kæmperne indbyrdes (1, 2, 3, 17), en Sagntype, der maaske kan sidestilles med de fra den græske Oldtid kendte Sagn om Kykloper, der kastede Sten efter hinanden, baade i Alvor og Spøg. Nr. 28 er kastet af en Nisse(!) efter en Nisse; et enestaaende Tilfælde, og sikkert ganske ungt. Man kan vistnok gaa ud fra, at Nisserne ikke spillede Kort. Tit kastede Kæmperne med Sten for blot at vise deres Kræfter (6, 8).

Et Bevis for, at Stenene var kastede af Kæmper, fandt Almuen i nogle fingerlignende Mærker eller Fordybninger, der ofte fandtes (og findes) i store Sten, hvortil der knyttes Sagn (se 7, 16, 17, 28, 29, 33, 34). »Kæmpefingrene« er vel enten naturlige Fordybninger eller ogsaa Vidnesbyrd om Forsøg paa at kløve Stenen. Hvor vi derimod staar overfor andre Fordybninger i Sten, saasom en Barnefod (9), Hundefødder (10), en Haand (18, 30, 33) eller Hulhed (4), bliver en Forklaring vanskeligere at finde. En Haand eller en Fod indhugget i en Sten menes at være et Udtryk for en begyndende religiøs Fremstillingskunst. »Gudens Fodspor« i Sten kendes forøvrigt i hele Europa og indtil Indien, ligesom det forekommer i Amerika og Afrika. Fodsporet findes især mellem Bronzealderens Helleristninger i Sverig og Norge, hvorfor det i Danmark vel ogsaa maa være fra denne Tid. Fodsporet var baade et oldkristeligt og et buddhistisk Symbol, der gengav det af Guddommen efterladte Fodspor. Dette kunde da ogsaa være udtrykt ved Fodsporene fra Bronzealderen, der vel næppe har ligget fjærnt fra den Tid, da Guddommen endnu ikke fremstilledes billedligt, men dog vel tænktes at have menneskelig Skikkelse. Senere blev Fodsporene et almindeligt helligt Tegn, der kunde gentages i Mængde, som det ses i Helleristningerne¹⁾. Haandaftryk i Sten har sikkert samme Oprindelse og Betydning som den, man mener at kunne tillægge Fodsporet.

Hundefødder i Sten (10) maa vel ogsaa have en oprindelig religiøs Betydning, selvom Sagnet har en

¹⁾ Sophus Müller i Aarb. f. nord. Oldk. 1920, 126 ff.

anden Forklaring. Hulheden i Nr. 4 er maaske et Vidnesbyrd om, at Stenen har været brugt som Kværn i Oldtiden, som Slibesten — eller er Hulheden maaske en ganske naturlig Fordybning?

Langagtige naturlige Fordybninger eller Skurer i store Sten forklares som fremkomne ved, at en Jættekvinde havde kastet Stenen i sit Haarbaand (25) eller Strømpebaand.

Undertiden kan man paa store Sten se Riller eller lignende smaa Fordybninger; enten naturlige eller fremkomne ved ydre Tryk eller Hug; men saadanne Mærker forklarede Almuen oftest som »Læsning«, Runer (1, 26).

Enkelte store Sten har man tit haft Lyst til at forklare udfra det umiddelbare Indtryk Stenen gjorde paa Sindene, saaledes som vi ser Eksempler paa det Nr. 12 og 14.

Sagn om Kongeløsen knyttes til to Sten i Aarhus Amt: Nr. 1, 20, 22. Et Kongeløsen er en stor nedgravet Skat, saa stor, at en Konge kan løses derved; »saa-meget Sølv og Guld, at det kan ligge op over Kongens Hoved, naar han sidder paa en Stol«; eller naar han ligger paa Knæ.

Til store Sten knyttes hyppigt Sagn, f. Eks. om Lighunde (afledte af Hundefødderne i Stenen), (10), om Mord (21) og om Brand; thi flyttes Stenen, brænder Gaarden, hvilket skete, da Sten Nr. 19 bortfjærnedes. Sidstnævnte Sagn er en Variant til den især i det sydlige Parti af den jyske Halvø udbredte Tro om Gaarden, der brænder, hvis dette eller hint bestemte Træ fældes. Folkevittigheden er ogsaa sat i Forbindelse med de tavse Sten: naar en bestemt Sten kan lugte, at der f. Eks. bages Brød i den nærmestliggende Gaard, vender Stenen sig (her Nr. 15, 23); men da en Sten ikke kan lugte, vender den sig aldrig!

En Del af Sagnstenene har Navne, der dog tiest er kendte af Sagnet, der knyttes til Stenen; af Stenens Udseende og Farve, Størrelse o. s. fr. (se Nr. 10, 11, 15, 17, 25, 29, 30, 32, 34), og undertiden henlagdes et eller andet Træk af historisk Art om Drab el. lign. til flere af de store Sten (se. f. Eks. 32).

Vi skal nu i det følgende høre, hvad Sagn og Folketro fortæller om 34 Sten i Aarhus Amt. Disse Meddelelser kan maaske suppleres og berigtiges af stedkendte Folk. Saadanne korrigerende Oplysninger bedes sendt til Dansk Folkemindesamling, Kgl. Bibliotek, København K.

Stenene nævnes i samme Rækkefølge som Sognene i Traps Danmark.

1. Sten (Silkeborg) i Dybdal mellem Torsøbakker og Vesterskov Bakker, »med Læsning paa«, er kastet af en Kæmpe paa Haborhøj efter ham i Vesterskov. Stenen er »kun set tre Gange«. Den er kløvet og brugt til Slusen ved Silkeborg¹⁾. Under Stenen er et Kongeløsen, en Hund sidder Vagt paa Stenen²⁾.
2. Sten (Silkeborg) paa Haborhøj, er kastet af Kæmpen i Vesterskov ved Silkeborg efter ham i Haborhøj³⁾.
3. Sten (Silkeborg) paa Bavnsbakker, er kastet af Kæmpen i Vesterskov efter ham paa Bavnsbakker; Sagnet er dog ikke meget sikker⁴⁾.
4. Sten (Sabro Herred, Vitten Sogn) i Præstegaardshaven nær Dagmars Kilde. Dronning Dagmar sad paa Stenen, mens hun drak af den nærliggende Dagmars Kilde. I en Hulhed i Stenen var hendes Siddeplads. Er Hulheden en nøjagtig Gengivelse, har hun været temmelig svær, bemærker Kildens Undersøger J. V. Nissen-Ramten i sin Beskrivelse af Helligkilden⁵⁾.
5. Damsstenen (Sabro Herred, Foldby Sogn) i Tinning Skov, blev i 1842 paa en Blokvogn kørt til Skanderborg, hvor den blev benyttet til Frederik VI.s Mindesmærke. Folkesagn er ikke hørt i Forbindelse med denne Sten⁶⁾.

¹⁾ Svend Grundtvig: Gamle danske Minder I. 42.³⁷, 60.⁶¹.

²⁾ Evald Tang Kristensen: Jyske Folkeminder VI, 33.⁴⁶.

³⁾ Gl. d. M. I, 42.³⁷.

⁴⁾ Gl. d. M. I, 42.³⁷.

⁵⁾ N. R. 100; jfr. Aarb. St. Aarb. 1926, 3.

⁶⁾ D. F. S. 1906/31 b (o: Dansk Folkemindesamling). Aarb. St. Aarb. I, 1908, S. 62 ff.

6. Sten (Framlev Herred, Skovby Sogn) paa Skovby Mark, er kastet efter Spiret paa Storning Kirke af en Kæmpe, der stod paa Borum Æshøj og prøvede Kræfter med en anden Kæmpe (Nr. 8)¹⁾.
7. Sten (Framlev Herred, Stjær Sogn) ved Rammel-Aas, er kastet efter Mjesing Kirketaarn af den Kæmpe, der byggede Storning Kirke, fordi han var vred paa ham, der byggede Mjesing Kirke. I Stenen er Mærke af 5 Fingre. Nu er Stenen »kommen væk, der var flere hundrede læs i den, ... a har set Stenen flere Gange« meddeler Niels Pedersen i Stjær til E. Tang Kristensen²⁾.
8. Sten (Ning Herred, Koldt Sogn) Sydøst for Koldt Kirke, er kastet efter Spiret paa Koldt Kirke af den Kæmpe, der prøvede Kræfter med ham, som kastede Stenen efter Storning Kirke (Nr. 6). »Der var mange læs i den«³⁾. Stenen blev sprængt 1879. I en Variant fortælles, at Stenen er kastet efter Kirken af en Trolde ved Odde⁴⁾.
9. Sten (Koldt Sogn) i Stenbroen til Clemens Thomsens Hus paa Katstrup Mark. I den store, flade Sten er Aftryk af en Barnefod. Der er intet Sagn optegnet om Stenen, der brugtes til Grundsten 1880⁵⁾.
10. Hundestenen (Ning Herred, Tranbjerg Sogn) i Skellet mellem Tranbjerg Mark og Gundestrup Mark; forhen ude paa Marken. En Mand raabte (efter indgaaet Væddemaal) en Nat Hurra foran Tranbjerg Kirkedør, men saa kom to Hunde, maaske »af dem, vi kalder Lighunde«, efter ham; han slæbte dem med til Stenen, hvor de satte Forbenene imod, men de maatte slippe, da han bad Vorherre om Hjælp. I Stenen er Mærker af fire Hundefodder⁶⁾.
11. Sten (Hads Herred, Saksild Sogn) »en halv Mil

¹⁾ Evald Tang Kristensen: Danske Sagn III, Nr. 187.

²⁾ Danske Sagn III, Nr. 188.

³⁾ Danske Sagn III, Nr. 187.

⁴⁾ Jyske Folkm. VIII, 74.¹⁴¹

⁵⁾ D. F. S. 1906/31 b: 2113.

⁶⁾ E. T. K.s utr. Saml. i D. F. S. D. S. III 2, A. 12: 2115.

- foran Saksild Kirke«, er kastet af en Bjærgmand paa Malling Bjærg efter Kirken¹⁾.
12. Den røde Hest (Hads Herred, Bjerager Sogn) ved Dyrngby Strand. En Hest, som var solgt af en Mand i Dyrngby til en Mand paa Samsø, svømmede tilbage og døde her af Udmattelse. Stenen »menes at være Hesten, som er forstenet«²⁾.
 13. Sten (Hads Herred, Odder Sogn) udenfor Kirkegaardsmuren, er kastet af en Trolde i Randlev efter Odder Kirke³⁾.
 14. Stenrose (Hads Herred, Alrø Sogn), tre Sten i Havet Vest for Alrø, er kun synlige i stærk Lavvande. Man troede, det var tre Trolde, der stak Hovedet op af Havet, og saa blev der Uvejre⁴⁾.
 15. Skjoldeskovstenen (Hjelmslev Herred, Blegind Sogn) paa Skjoldeskovagrene, er en stor Sten, der vendte sig, »hver Gang den lugtede frisk bagt Brød fra Mortens Gaard«⁵⁾.
 16. Sten (Hjelmslev Herred, Adslev Sogn) i Jeksen Dalen paa Gaardejer Hans Skous Mark, er kastet af tre Kæmper ved Storning Kirke efter Spiret paa Mjesing Kirke, men den faldt allerede i Jeksen Dalen. Det var »en grumme stor sten« med fem Fingermærker i⁶⁾. Den erindredes i 1909 ikke længere af Beboerne i Omegnen. Det siges ogsaa, at Stenen laa dybt nede i Jorden, og at der var sprængt en Del af den⁷⁾.
 17. Bukkestenen [»en stor boksten«¹⁾,?] (Hjelmslev Herred, Mjesing Sogn) paa Skellet mellem Mjesing Sogn og Haarby i Venge Sogn, er kastet hertil af en Kæmpe, som stod paa Balraven, en Høj, der ligger i en Eng, omtrent i Skellet mellem Mjesing og Skanderborg Ladegaard. En Kæmpe, Balraven, ligger begravet i Højen. »Da

¹⁾ D. F. S. 1906/31 b: 2131.

²⁾ D. F. S. 1906/31 b: 2134.

³⁾ D. F. S. 1906/31 b: 2135.

⁴⁾ D. F. S. 1906/31 b: 2145.

⁵⁾ Fra Dansk Folkemindesamling 1908, 85.

⁶⁾ Danske Sagn III, Nr. 189.

⁷⁾ D. F. S. 1906/31 b: 2157.

- Kæmpen stod paa højen med Stenen, sagde han, at den enten skulde træffe Mjesing kirke eller Skjellet mellem Haarby og Mjesing. Han ønskede dog helst det første«. I Stenen er fem Fingre¹⁾.
 Varianter: Kastet af en Troid i Mjesing efter en Troid i Venge. Stenen kom dog kun en Tredjedel af Vejen. Det var »en vældig Sten...., der blev næsten et helt Hus ud af den«²⁾. — Kastet af en Troid, som stod ved Skanderborg og vilde slaa Venge Kirke ned med den. »Den var saa stor, at der maatte 6 Heste til at trække den«³⁾.
18. Sten (Hjelmslev Herred, Dover Sogn) i Svejstrup, er kastet af en Troid paa Boes Mark efter Dover Kirkeklokke, fordi han tykte, den klingrede vel højt. I Stenen er Mærke af en Haand⁴⁾.
19. Sten (Gjern Herred, Linaa Sogn) paa en Gaards Mark. Denne store Sten maatte ikke føres bort. Den blev dog et Foraar ført bort, men samme Sommer brændte Mandens Gaard⁵⁾.
20. Sten (Gjern Herred, Linaa Sogn) paa Grøndalskol (den sidste, i den Bakkerække, der fra Silkeborg Nordskov gaar langs Aarhusvejen, med Skov paa) med en Kløv i, hvoraf en Tjørn voksede ud i Skyggen af en Eg. Et Kongeløsen findes under Stenen. En Holstener forsøgte paa Skattegravning under den⁶⁾.
21. Sten (Gjern Herred, Voel Sogn) i Havredal. I en Gaard i Sminge skal en Mand have myrdet en Pige i Havredal, »og man siger, at i den dal findes den dag i dag [o. 1885] en sten, hvorpaa man kan se blodspor«⁷⁾.
22. Sten (Gjern Herred, Tvillum Sogn) ved Klovnhøj paa Voel Hede. Under Stenen, der aldrig ses ved Dag, er et Kongeløsen⁸⁾.

¹⁾ Danske Sagn III, Nr. 148.

²⁾ E. T. Kr.s utr Saml. i D. F. S.

³⁾ D. F. S. 1906/31 b: 2158.

⁴⁾ Danske Sagn III, Nr. 222.

⁵⁾ D. F. S. 1906/31 b: 2172 [vedføjet: tvivlsom Ægthed].

⁶⁾ Gl. d. M. I 66.⁸⁸.

⁷⁾ Jyske Flkm. VIII, Nr. 367.

⁸⁾ Jyske Flkm. VI, Nr. 44.

23. Sten (Gjern Herred, Dallerup Sogn) »paa vor Udmark« i Sorring, vender sig, hver Gang den lugter nyt Brød. Nu er Stenen forsvunden¹⁾.
24. Sten (Tyrsting Herred, Græstrup Sogn) ved Halle Sø, er kastet i en Snor efter Græstrup Kirke af Bygmesteren af Nørre Snede Kirke, fordi Græstrup Kirke blev først færdig²⁾. Stenen findes vist endnu paa sin Plads; er blevet nævnt som et hedensk Offeralter³⁾.
25. Kæmpestenen (Tyrsting Herred, Træden Sogn) paa Træden Nygaards Mark nedenfor den sydvestre Ende af Træden Skov, er kastet i et Haarbaand af en Kæmpe(kone) i Underup efter Træden Kirkespir. Stenen var i en »saadan Drift, at den ikke alene slog Taarnet ned, men endog kom en halv Fjærdingvej længere hen.... Der siges ogsaa om en anden Kæmpe, der slog en Sten lige den modsatte Vej, men hans naaede helt op til Norge«. Om Stenen ved Træden Skov var Mærke af et Baand, »der kunde passe som til en Dækkengjord«. »Der var 30—40 Læs Sten i den«. Mølleren i Bredvad Mølle lod den skyde i Stykker og anvende til Bygning af Møllen⁴⁾.
26. Sten (Vrads Herred, Tem Sogn) i Sønderskov ved Silkeborg nær ved den gamle Bøg »Maren Krokone«, med »Læsning« paa, var bred og flad og »har siden aldrig kunnet findes«⁵⁾.
27. Sten (Tem Sogn) paa Asklev Hede, er kastet efter Tem Kirketaarn af en Kæmpe paa Haarby Høj. Stenen kom ikke langt nok⁶⁾.
28. Sten (Vrads Herred, Ejstrup Sogn) i Ejstrup Bæk »tæt ved Krattet«, er en »forfærdelig stor Kampesten« kastet af Nissen i Torup efter ham paa Nørgaard ved Ejstrup. De var komne i Trætte ved Kortspil(!). I Stenen er Mærker af fem Fingre⁷⁾.

¹⁾ D. F. S. 1906/31 b: 2184.

²⁾ Skattegraveren IV, 182.⁵⁴⁵.

³⁾ D. F. S. 1906/31 b: 2196.

⁴⁾ E. T. Kr.s utr. Saml. i D. F. S. D. S. III² A 7, 9.

⁵⁾ Gl. d. M. I, 71.⁷⁵.

⁶⁾ E. T. Kr.s utr. Saml. D. S. III² A. 9: 2211.

⁷⁾ D. F. S. 1906/31 b; jfr. Skivebogen 1924, 61.

29. Kræmmerstenen (Ejstrup Sogn) i Dalen nedenfor Gludsted Brink, er kastet af en Kæmpe i Nr. Snede efter Ikast Kirke. Der er Fingermærker i den som »paa en snebold, naar en kryster den i haanden«. Da Kæmpen havde kastet Stenen, tørnede den imod Gludsted Brink og rullede ned i Dalen, hvor den knuste en Kræmmer. Der er »nok over tyve læs sten i den«. De »meget fornuftige« siger, at den er en Vildtbanesten¹⁾.
30. Kæmpestenen (Vrads Herred, Nr. Snede Sogn) paa Hampen Hede, er kastet af en Kæmpe paa Isenbjerg efter Nr. Snede Kirke. Afstanden er en 1½ Mil, og Stenen naaede kun halvvejs. Ovenpaa Stenen var Mærke af Kæmpens Haand. Stenen, der var omtrent 6 Fod paa de forskellige Led, blev for en Del Aar siden brugt til Broen over Vandløbet ved Smedebæk Mølle²⁾.
31. Sten (Vor Herred, Østbirk Sogn) i Sattrup Mose, er kastet af en Jætte fra Tamdrup Kirke efter Ousted Kirke³⁾.
32. Polakstenen eller Polakkerstenen (Vor Herred, Ousted Sogn) i Elling Skov ikke langt fra Ejers Bavnehøj i en dyb Dal. Under Stenen siges flere polske Krigere, som Befolkningen har slaaet ihjæl, at ligge begravede. En Variant fortæller, at nogle Polakker blev dræbt her, eller en Polak kastede Stenen efter en Gaard i Elling⁴⁾.
33. Sten (Nim Herred, Tamdrup Sogn) paa Vintengaards Mark, er kastet efter Tamdrup Kirke fra det Sted, hvor nu Ousted Kirke ligger, af Jættekvinden i Ejers Bavnehøj, da Kirken lige var bygget. Stenen var »omtrent fem alen lang, tre alen bred og et par alen høj. Den er senere slaaet i stykker til bygningsbrug⁵⁾. Stenen fortælles ogsaa at have været Overligger til en Jynovn og underneden var et stensat Rum, som

¹⁾ Jyske Folkem. III, Nr. 80.

²⁾ E. T. Kr.s utr. Saml. D. S. III² A. 11.

³⁾ D. F. S. 1906/31 b: 2221.

⁴⁾ D. F. S. 1906/31 b: 2223.

⁵⁾ Danske Sagn III, Nr. 166.

- Hjordedrengene krøb ind i. Af Kæmpens Haand fandtes Aftryk, »baade af Balden og de fem Fingerender«¹⁾.
34. Havrum Søsten (Nim Herred, Hornborg Sogn) ved den nu udtørrede Havrum Sø imellem Bøgballe og Kollerup, er kastet af en Jættekvinde i hendes Haarbaand fra det Sted, hvor Tamdrup Kirke ligger efter Sindbjærg Kirke. Haarbaandet gik itu, og Stenen faldt for tidlig. »Skjønt stenen endnu rager et godt stykke op over jorden, arbejder den sig dog stadig ned ad, og gamle folk ved at fortælle om, hvorledes de som børn har kjørt ned ad den med skudtørv«²⁾. Varianter: Kastet i Strømpebaand efter Tamdrup Kirke af Jættekvinde, eller efter Sindbjærg Kirke fra Tamdrup Kirke³⁾. — Kastet af Kæmpe ved Sindbjærg efter Tamdrup Kirke, fordi han hørte Kirkeklokken ringe⁴⁾. — »Gamle Morten Bi i Hedensted fortæller, — efter gammel læsning — at dronning Thyra havde krig med en konge, der havde sin bolig ved Hvirring kirke. Hendes kjæmpekvinde tog da en sten i slyngen og kastede derned fra Langeskov kirke og efter Hvirring kirke, men slyngen og stenen, der var saa stor som et Hus, faldt i Havrum sø«⁵⁾. Stenen er »omtrent 4 Alen høj«. »Da den faldt, sprængtes der mange smaa Stykker af den, som endnu ligger strøet omkring den store Sten. Man paastaar, at man endnu kan se Heksens Fingeraftryk paa Stenen«⁶⁾. Et Kvindemenneske (eller en ung Pige) reddede sit Liv paa denne Sten, idet hun krøb op paa den for at undgaa en mandvolm Tyr⁷⁾.

¹⁾ E. T. Kr.s utr. Saml. D. F. S. III^a A 11: 2241.

²⁾ Jyske Folkem. VIII (1886), Nr. 136.

³⁾ Danske Sagn III, Nr. 168.

⁴⁾ Danske Sagn III, Nr. 224.

⁵⁾ Danske Sagn III, Nr. 167.

⁶⁾ D. F. S. 1906/31 b.

⁷⁾ Danske Sagn III, Nr. 168; D. F. S. 1906/31 b: 2245; jfr. Skivebogen 1924, 68.

Af Degnen

Herlov Dalhoffs Optegnelser

(1769—1791).

Ved SIGURD ELKJÆR.

Den landskendte Filantrop, Pastor N. C. Dalhoff, har i sit anselige Værk »Jørgen Balthazar Dalhoff, et Liv i Arbejde« (et Værk, der er af overordentlig Betydning for Studiet af dansk Haandværks Historie, og som giver interessante Bidrag til Belysning af Bertel Thorvaldsens Personlighed) tegnet et levende Billede af sin Oldefader, Degnen Herlov Dalhoff til Hvirring og Hornborg Sogne ved Horsens.

Herlov Dalhoff er født i Horsens ^{29/1}, 1725, hvor hans Fader, Peder Dalhoff, var Præst ved Hospitalskirken. 1729 blev Peder Dalhoff forflyttet til Slangerup paa Sjælland, hvor han døde allerede 1732. Herlov D. blev sat i Frederiksborg Skole, hvorfra han dimitteredes 1745. I Evner kunde han maale sig med de bedste; men den Omstændighed, at han ubesindigt forlod Universitetet, seks Uger før han skulde tage theologisk Embeds-eksamen, blev bestemmende for hans Liv. Han giftede sig med Degnedatteren Ane Margrethe Brangstrup i Hvirring og overtog hendes afdøde Faders Embede, hvor han forblev fra 1749 til sin Død 1792.

Med Tiden gik det forfejlede i hans Livsbane bittert op for ham, og han maatte søge Afløb for sine rige Evner i Arbejde, der til Dels laa uden for Degnetjenesten. Først og fremmest blev Pennen hans Trøst. I flere anselige Kvarthind, nu mer eller mindre fuldstændige, har han baade i Poesi og Prosa nedlagt et Arbejde, der vidner om hans Belæstthed, hans vaagne Interesse for stort og smaat i Tiden, hans friske Omdømme og sunde Selyhævdelse, hans for sin Tid ualmindelige Selvstændighed i Tanker og Udtryksmaade, hans Trofasthed mod sine Venner fra Ungdommen. Han er en levende Modsætning til den holbergske Per Degn, der ellers staar som Typen paa Fortidens Degne.

I det følgende skal meddeles nogle Udpluk af et Kvarthind paa 313 tætskrevne Sider, der ligesom hans andre Manuskripter tilhører hans Sønnens Søn, ovennævnte Pastor Dalhoff, som med stor Beredvillighed har udlaant det til mig. Herlov Dalhoff kalder denne Bog »Qvodlibeticum« (- til hvadsomhelst),

og den indeholder Optegnelser i broget Mangfoldighed: Husraad, Gaader, Anecdoter, Begivenheder i Sognet og Familien, Gravskrifter, Breve m. m.

Jeg har udvalgt de Stykker, der har personalhistorisk og tids-historisk Interesse, især for Nim Herred, ganske vist med Udeladelse af de ikke mindst interessante Optegnelser om Præster og Kirker i Nim Herred, hvilke jeg agter at benytte i en anden Sammenhæng. Jeg har tilføjet enkelte Noter; men ellers mener jeg, at Optegnelserne taler for sig selv og giver et levende Billede af Forfatteren. Hans udmærkede Stavemaade og Interpunktion har jeg bibeholdt.

Comet. Den 28. Aug. 1769 saae ieg en Comet i Østen, hvis Hale vendte sig til Sydvest, den var tydelig fra Kl. 11 til Kl. 2, da de mørke Skyer gjorde den usynlig siden. Den forrige Comet 1743 var os vel eet Forvarsel for Qvæg-Svagheden.

Tyverie i Hverring. Natten til den 11. Octbr. 1771 blev 2 Jern-Stænger brækkede i Ole Bruuns vesterste Vindue i hans Stue Hus; da Tyvene opbrækkede den øverste Skuffe i hans Drag-Kiiste, og bortstjal i Ducater, Banco-Sedler, smaae Mynt, Sølv for 450 Rdlr. Desuden borttog de en Obligation paa 100 Rdlr., hans Fæste-Brev og alle hans Hoverie-Biletter.

Torden i Februario. Løverdagen den 29. Febr. 1772 hafde vi en stærk Torden og Lynild, som varede fra Klokken halv 7 om Aftenen til henimod 9, især forskrækkedes man ved at høre en Suusen, efter eet af de siidste Lynild, som af en Bøsse, der brænder for, og hvor Fæng-Krudtet allene gaar med; samme Suusen efterlod sig og en svovl-agtig Lugt i vore Huse. Samme Vinter hafde vi bestandig fra 11. Jan. til 26. Martii Vinden fra Østen og sielden en Stræg til Nord.

Rasch Ladegaard brændte af Fredagen den 20. Aug. 1773, da Lynilden Kl. imellem 9 og 10 Formiddag sloog ned i Faarestien Vesten for Laden og paa 2 Timer saa bespændte heele Gaarden, at fast slet intet af det meget rare Tømmer blev reddet; dog conserveredes nogle og 20 Fag Øxen-Huus østen i Gaarden, at intet Menneske kom til Skade tilskriver ieg Bøndernes kiendelige Føelløshed. — Foruden de mange Bygninger opbrændte nogle 100 Læs Høe; dette Aars

2. og 3. Kjærv Rug; alt Vinter-Provisionen af Træe og Tørv og 2 Arbeids-Vogne¹⁾).

Qvinde som er tosset. I den Tiid, da den retsindige Hr. Kammer-Herre Sehested til Bjerre og den ydmyge Præst Hr. Mourits Thygesen til Hverring vare enige om at sætte Skik paa Hverring-Mænd og Mark ved gandske nye Forordninger, kom den 3. April 1775 Kl. 4 om Eftermiddagen her til Hverring-Præstegaard en Stodder-Qvinde fra Bjerregaard leedsaget af een ung Mand og een ung Karl fra Aale. Disse havde denne udtrykkelige Ordre fra Kammer-Herren til Sogne-Fogden Chresten Jensen i Hverring: at han strax skulde samle alle Gaard- og Huusmænd op til Qvinden i Præstegaarden, paa det hun selv kunde udvælge, hvilke 2 hun lystede at have i Sælskab den følgende Nat. — Alle Mændene mødte rigtig; men da nogle fik at vide, at de 2, hun udvalgte, skulde klæde sig af indtil Skjorten og have hende imellem sig i Sengen, absenterede disse. Sogne-Fogden maatte da atter, i Følge Præstens og Qvindens Ordre, omstrefe Byen i Kulde og Mørke for at paanøde de kleinmodige denne Natte-Samling. Heele Byen blev da samlet til Valg, undtagen ieg, som ingen Ordre fik. Da de kom ind i Præstens Kjøkken, forefandt de en Qvinde, som ikke saa ilde ud, hen ved 50 Aar; en Qvinde, hvis Tale og Adfærd røbede Taabelighed, blandet med Fornuft og Ondskab; en Qvinde, som besvimede, naar man sagde hende imod. Hun gav endeel af de yngste og smukkeste Byggryns Vand-Grød /: Præstens Folkes Nadver :/ paa et Par Talerkenes. Andre af de yngste maatte lade sig nøde til at spise Grøden af en stor Gryde-Skee. Der paa gik Valget for sig; og blev begyndt

¹⁾ Ejeren af Hovedgaarden Rask var Lars Ammidtzbøl. Han var gift med Marie Sophie Rohde. I 1890erne har jeg hørt en gammel Mand paa Rask Mark fortælle om den store Ladebrand. »Fruen« stod ude i Voldgraven i Vand til over hendes R. . . og langede Spande op til de Folk, der rendte og slukkede«. Hun døde 1775, 35 Aar gl. Lars A. døde 1776. Den næste Ejer af Rask, Kancelliraad Andreas Bjørn, opførte den ny store Lade i 1778. Stenene blev hentet i Lerbæk ved Vejle, Tømmeret i Aarhus. Det var en haard Tid for Hovbønderne. De kørte deres Vogne i Stykker og Bæsterne fordærvede.

med at tage Pant /: ind til Sølv-Skjorte-Knappe /: af alle dem, hun agtede at udvælge 2 af. Her til fandt de sig villig; men da 2 unge Gaardmænd, paa hvilke Lodden faldt, eller som hun selv udvalgte /: thi hun troede, at den eene var ung Karl /: satte sig imod at klæde sig af, udskjældte hun og stødte den eene imellem Beenene og den anden i Ansigtet med sin Træskoe, dernæst faldt hun om som besvimet. — De forsamlede Bønder vare saa dumme: at de ikke kunde troe andet, end at hun jo var en Bedrager af værste Slags. Jeg troer: at hun, som virkelig gal, skulle været behandlet paa anden Maade. Hun lod dem viide: at hun altid skulde have 1 ung Karl og 1 gift Mand i Sengen hos sig. Dernæst: at den hun holdt meest af, skulle ligge ved Væggen. Endelig: at ingen havde nægtet hende den Villighed i de 14 Aar, hun saaledes hafde prøvet Verden, uden denne Byes forbandede Mænd. Noget ud paa Aftenen loed hun sig af Præsten overtale til at lade sig leedsage til hans Naboe, en Gaardmand, hvor hun med stor Nød endelig lod sig persvadere til at tage imod 2 andre Senge-Camerater, end dem hun først havde udvalgt, nemlig Søren Sommer og Hans Rytter, som ikke vare bange for at klæde sig af og føye den stakkels Kone. Historien er sandfærdig; af hvilken uddrages denne Lærdom: Risum teneatis, Amici! —

Hun tog Recommendation og Attest fra hver Præst, af hvilke og nogle vare ret barmhertige. Hun hafde ellers hiemme i Ørsted-Hospital i Rougsøe-Herred, og var denne Gang gaaget bort uden vedkommendes Villie og Vidende¹⁾. —

Bispe-Visitats. Den 6. 7. og 8. Septbr. 1775 visiterede Biskop Bildsøe i Nim, Hverring og Tamdrup. Provst Schyttes Text var af Exil: Psal: 12. 1. Hr.

¹⁾ Naar Dalhoff kalder Kammerherre Holger Sehested til Bjerregaard i Aale Sogn »retsindig« og Præsten i Hvirring »ydmyg«, er det ironisk ment. Der var et meget spændt Forhold mellem Præst og Degn. De Hvirring Gaarde var Fæstegods under Bjerre. Hvilke Forordninger, der hentydes til i de første Linjer, kan næppe oplyses. Det latinske Citat i Slutningen er fra Horats: Kan I lade være at le, Venner!

Thygesen af 1. Tim: 4, 7, 8: Øv dig selv etc. Hr. Coldings af Act. 15, 36, som meget grundig og næt blev forklaret. Jeg hørte Biskoppen i alle 3 Kirker, og alt-saa var Vidne til hans billige Misfornøjelse med de 2 første Ungdom.

1754 den 25. Septbr. visiterede Biskop Hygom her i Hverring. Dagen før i Tamdrup og Dagen efter i Niim. Den 22. forhen i Horsens. Den gang hørte ieg og salig Biskoppen paa alle 4 Stæder. Hr. Frimuths Text: 2. Tim: 1, 13. Hr. Coldings 2. Pet. Hr. Holstes Eph. 2, 36. Hr. Schyttes Eph. 4, 16.

Steen at needsynke i Iorden. Aar 1770 den 5. Novbr. om Eftermiddagen Kl. 3 saae ieg det ynkeligste Syn, som nogen kand forestille sig. Ieg forloed de Veye, som gaaer fra Kiørup til Hverring, for deres Skidenheds Skyld, og gik tverts over Marken imellem Over-Vrønding og Molgier. Der fandt ieg midt paa en Ager 2 Mennesker levende begravet under saa stor en Steen, som ieg haver ej seet Lige til i den gandske Egn. Den eene var en Gaardmand i Wrønding, den anden hans Svend, en ung Karl Hans Iversen fra Flemming. Hielp Gud! hvor rørtes mine Indvolde! Forundring over, at Gud hafde sendt mig for Muligheden i at faa dem reddede, da de indtil Beltet laae under Byrden; Medlidenheden ved dette ynkelige Skrig: O! Hielp os ulyksalige! betog mig saa ganske: at ieg, frem fra mig selv, kastede Kjortel, Hat og Paruqve fra mig, og rendte tilbage til Wrønding for at raabe Folk ud til Redning. Disse kom, og ved sildig Aftens Tiid fik disse igiennemqvæstede reddet, ved at needgrave og siuenke Stenen. Manden døde i sin Seng samme Aften; men Karlen, hvis Laar-Been vare bevarede og allene Kjødets knust, laae en elendig Stakkel et Fjerdingaar, og er nu ganske restitueret. Forglemmer han dig, O Gud! da forglemme sig hans højre Haand!

Hastig Død. Jacob Nielsens Hustru Karen Peders Datter i Over-Kodallund spandt paa sin Rok, hikkede 2 Gange og strax opgav sin Aand d. 14. Febr. 1777 om Aftenen Kl. 6, 66 Aar gammel. Hun har altid været en brav og til sidste Suk frisk Kone.

Kammerherreinde Sehesteds Liig blev Mandagen d. 16. Martii under 2 Timers Morgen-Ringning fra 7 til 9 leedsaget af sin Mand og de 2 Sønner Christopher og Holger og Præsterne Hr. Wium og Hr. Thygesen i Aale og Hverring ført til det nye Gravsted under Herskabets Stoel i Aale-Kirke. Samme Dags Aften blev og ringet en halv Time. Opskriften paa en ganske liden udstaferet Blik-Plade var saaledes:

Denne Grav er den dydiges Grav. Her hviler Støvet af en værdig Ægtefælle, en kjærlig Moder, en rætskaffen Hustrue, en trofast Veninde Edel Margrethe Gersdorff, fød den 9. April 1735. Indgik i Ægteskab den 30. Maj 1755. Døde den 21. Febr. 1778. Hendes Liv var ærefuldt, fordi Religion, Klogskab og oplyst Dyd gav det Ære; fordi Troe, Haab og Bestandighed gav Sejeren. En sørgende Mand Holger Sehested Kongel. Majts Cammer-Herre og 6 sørgende Børn maatte veemodigen begræde: at hun ikke levede meere for dem og de ikke meere for hende.

Flyder! bitre Taare! Flyder
 Ved en agtbar Grav!
 Pligt, Natur og Ære byder
 Taarer ved den allerbedstes Grav.
 Dog! en Trøst for mig og Eder
 Dybt nedtrykte! I som græde her med mig!
 Hidst i Glæde Ævigheden
 Haab og viser sig.
 Der vi see igien de milde Smil,
 disse Blik, som her var al vor Fryd.
 Søde Haab! ja saligste! vi iile
 Did, at kiende din forklarte Dyd.

Niels Sehested.

Kammer-Juncker hos Hs. Majestæt.

Crit. Vor salige var vist nok Egnens meest skinnende Lys. Kun Skade! at det hvide Vox var for lidt til det tykke Bomulds Garn; og derfor fortæredes dette Lys saa hastig. — Vi have nogle tilbage, som vist nok ere støbte i det Aar, da der var got Kjøb paa Skum-Talg, men da Skag-Blaar var overmaade dyrt, og da disse beholder deres Natur, saa stinker de meget, men lyser ikkun lidet. Kun Skade! at de brænder saa meget længere, som Vægen er for liden. — Secund: Vers: Der er længe Vand i suure Siige.

Dalhoff.

Schibstedes Død. Denne min for den største Deel bedste og fornuftige Ven Iens Schibsted Eissel Degn for Aale og Tørring er fød i Kiøbenhavn 1711. Hans Fader var den engelske Ambassadeurs Kok, og hans Moder var salig Hr. Anders Kraghs Søster i Lundum. Han var Degn i Aale og Tørring i 23 Aar og døde d: 4de Junii 1767 æt: 56. Han hafde den sieldne Lykke: at hans Paastand mod Lige- ja Overmænd giældte meere end Undermands Bønner for modsatte. Forresten en vel studeret Mand.

Gravskrift over Hr. Provst Plesner i Raarup. Hvo seer dette, og røres ikke. Et Syn af de rørte, Menneske-Vennen død. Kommer og skue Støvet af en Moses, der, som han, var troe i Herrens heele Huus. Ved hans Død tabte Guds Huus, hans eget Huus og hans Omkredsses Verden, en Stytte, en Pille, en øm, faderlig Forsorg, en sand Giver, Ven og Befordrer. Her hviler den i Livet velædle, velærværdige og høylærde, nu ævig salig Guds Mand, Hr. Christian Carl Plesner. Hvo følte ikke dette Tab? Vort Bjerre-Herred, hvilket han i 18 Aar forestod som Provst, og Raarup-Meenighed, for hvilken han i 27 Aar var den aarvaagneste Hyrde, maae føle og vil aldrig forvinde det. Skiellerup-Præstegaard i Fyen var denne Guds Mands Fødestæd, hvor han udspirede som 13de og sidste Green af det frugtbareste Stamme-Træ Aar 1714 d: 11te Junii, af Faderen den i sin Tiid troe Lærer for bemeldte Skiellerup og Ellinge Meenigheder, velærværdige og høylærde Hr. Hans Philip Plesner og Moderen den for Guds Frygt berømte og nu salige Madame Else Reutze. Hans første Ungdom spaæde og lovede den store Mand, han blev. Under 17 Aar gammel blev han værdig tilkiendt Stæd blandt Academiets Borgere 1731. Blandt dem skinnede han i 9 Aar indtil Aaret 1740, da han efter Forsynets Styrelse blev udtaget af Hoben og sat til at lyse i Guds Kirke ved at blive antaget til personel-Capellan for Glud og Hiarnøe-Meenigheder her i Herredet. Fra dette Glud modtog han siden i Aaret 1742 sin efterlevende høyst bedrøvede Enke vel- og dydædle da Iomfrue nu Provstinde Iohanne Marie Glud. Men

Gud, som saae hans Reedelighed og Troeskab, vilde berede ham selv en Meenighed og beskikkede ham til Lærere for Barrith og Wrigsted 1741, der æredes og elskedes han af sin Meenighed og har været der i 10 Aar; dog Raarup-Præstegaard var udseet til hans Døds-Stød; Gud paalagde ham derfor denne Meenigheds Sjæle-Omsorg 1751. Her tjente han Herren og hans Meenighed med en Troeskab liig hin Moses i 27 Aar. Imidlertid blev han Aar 1760 eenstæmmig udvalgt til Provst for Bjerre Herred formedelst hans kjendte Indsigt og Redelighed, og hvo kjendte ej hans Fliid i dette Embede? Turde vi, vilde vi sige: Han blev gammel før Tiden. For 3 Aar siden var et stærk Næse-Blod hans Skrøbeligheds-Begyndelse. En Rørelse afvigte Efter-Aar satte ham gandske ud af Stand til at forrette sit Embedes Hverv. Han allerede samme Sommer hafde taget sin Broders-Søn Hr. Hans Friderich Plesner til Medhiælp. I denne Vinter har han, der altid var beredt, dog især beredt sig til den øyensynlig nærværende Død. Den kom d: 24de Martii 1778 om Morgenen Kl. 8 $\frac{1}{2}$, og sluttede hans gudfrygtige Levnedsløb i en Alder af 63 Aar og næsten 8 Maaneder. —

NB: Ligesom den salig Mand selv hafde forfattet de Personalialia, som blev oplæst, saa hafde han og selv begæret Indgangens Ord af Ps. 66,16 og Textens Ord af Ps. 116,7. Hr. Mehl i Assens prædikede over ham 1 Time paa 10 Minutter nær.

Blev begravet Onsdag d: 1ste April.

Hr. Nicolaj Wandall til Stoubye og Hornum døde d: 6te April 1778 æt: 52. Paa hans Liig-Kiste-Plade har Provst Raarup¹⁾, Enke- og Laugværge, ladet sætte denne korte Inscription:

Hvo denne Mand har kjendt, kand sige ubekjendte:
Han ærlig, nidkjær, troe begyndte og fuldendte
sit Embede, sit Liv som en Evangelist;
kun Skade, at vi ham saa tidlig haver mist.

¹⁾ Andreas Frandsen Raarup var Præst i Ølsted ved Horsens 1743—1790. Wiberg kalder ham en belæst, god Mand med Indsigt i Jura og Medicin.

Jens Schibsted, Møller i Neder-Mølle ved Hatting, var d: 18de Aug. 1778 efter Middags-Maaltid gaaet ud at fiske i Mølle-Dammen; Klokken lidt over 3 gik han ind med en Kone fra Hverring, satte sig ved sit Bord, klagede over Mathed, tørrede Sveden af sig, og faldt pludselig ned paa sit Ansigt og strax opgav sin Aand, æt: 67. D: 22de prædikede Hr. Elkjær over ham af Ps. 90,12. Herre lær os at tælle vore Dage.

Oberstliutenant Bøhmer. D: 19de October 1778 logerede hos mig Oberst-L: Bøhmer og Frue og 2 Døttre og Fruer-Pige og Tjener, og lode sig ret godt beværte indtil d: 21de, da de, som vare komne fra Kiel, nu skulde ligge i Ebeltoft. Deres meget gudelige Forhold og honette Omgang gjorde det, at ieg forlangte og fik intet for Beværtning og Natteeye, uagtet ieg kunde gjøre Regning paa 3 Rdls. Til sætning.

Erklæring paa et Cirkulair-Brev til Degnene at holde en Styk Hest til Kongens Tjeste. Foruden det, at ieg ikke har een Fodsbreed enten Kirke eller andet Jord per Officio, saa er min Penge Indkomst især siden Extra-Skattens Vedvarenhed bleven saa indskrænket, at ieg fra de anbefalede Udgifter og den knappest Mund-Portion intet haver til overs at holde en Hest for til min egen Fornødenhed, hvor for ieg nødes til at gaa, naar andre kjøre eller ride; er altsaa lovlig undskyldt fra at contribuere noget til en kongelig Hest, i hvor ringe og lydt den end og maatte være. Dette Cirkulair vandrer da igiennem tørre Stæder, naar det arriverer for saadant smaat Tøy som for mig og mine liige.

test:

Dalhoff.

Frue Lindenpalm paa Williamsborg. Mandag d: 14de Decbr. 1778 blev Frue Justits Raadinde Lindenpalm hensat i Engom Kirke med største Høytidelighed. Fra Williamsborg til Kirken fulgte 20 Charether og Chaiser. Klokkerne i 3 Kirker ringede og 7 Sangere fra Horsens latinske Skole begyndte med Orgelværket strax da Liiget kom til Kirke-Døren. 2

Lyse-Kroner bleve antændte foruden 6 store Voxlys paa Alteret. Herreds Provsten Hr. Raarup i Ølsted holdt en kort og næt Parentation¹⁾ over I Krøn. 17—16. Paa Pladen stod:

Døden tabte, da Livet vandt en udødelig Siæl. Livet tabte, da Døden vandt et dødeligt Legeme, som her gives hen af den Høyædle og Velbaarne salige Frue Iustits Raadinde Maren de Lindenpalm fød Los i Horsens d: 6te Martii 1714²⁾. Gift første Gang med Velbaarne Iunker Linde til Thirsbech. Anden Gang med Velbaarne Hr. Iustits Raad de Lindenpalm, som med eeneste Datter begræder, at hun døde d: 12te Novbr. 1778 gammel 64 Aar 8 Maaneder og 6 Dage.

Her hviler den, som prøvet har
 hvad Verdens Lykke er.
 Men største Lykke, at Hun var
 sin Gud og Frelser kiær.

A. R.

Saaledes læste man i den Wiborg-Samler. Jeg remarker ikkun dette: at Stædets Præst Hr. Bloch i Ørum var uden for denne Samling.

¹⁾ Parentation = Ligtale.

²⁾ Denne Dato er forkert. Maren Loss blev døbt $\frac{14}{4}$ 1721 og var 57 Aar gammel, da hun døde; hendes ældre Søster Marie Jørgensdatter Los blev født $\frac{9}{8}$ 1714. (Se A. E. Bryndum: Loss i Vejle Amts Aarbøger 1923—24, 300—01.)

Maren Loss var en Skomagerdatter fra Horsens, der ca. 20 Aar gammel fik Tjeneste paa Tirsbæk hos Niels Linde (1678—1746), der gjorde hende til sin Husholderske. Sønnen Christen Linde (1720—56) forelskede sig i den ualmindelig smukke Pige; da han efter Fadereus Død vilde gifte sig med hende, nedlagde hans Onkler Forbud, og Parret maatte føre Proces først for Tamper-Retten i Aarhus, derpaa for Højesteret, der tillod dem at gifte sig og erklærede Sigtelserne mod Maren Loss for at have staaet i Forhold til gamle Niels Linde for magtesløse. Efter 4 Aars Ægteskab døde Christen Linde 1756, og den smukke Enke holdt næste Aar Bryllup med den tidligere Ridefoged paa hendes Gaard Kjærgaardsholm. I dette Ægteskab blev der født en Datter: Christine Linde Hvas (døbt $\frac{30}{9}$ 1758).

Jørgen Hvas blev adlet under Navnet: Hvas de Lindenpalm (1763).

(Se nærmere om Maren Loss Marius Hansen: Tirsbæk S. 172 ff.)

Lov-Tale til Geheime-Conference-Raadinde Desmercières for de 4 afbrændte Gaarde i Rodved, som hun har ladet opbygge. Puk nu, Hatting-Herred, af Din Fælleddsskabs Ophævelse. Andre gaar og ud af dette Slaverie og betræder Friheds Bane. De søge Fælleddsskab i Deres af en ophævet Fælleddsskab i Marken. Rodved vidner dette. Den foer op i Røg, faldt ned i Aske, opstaaer i Ære. Ieg saac dette, ieg sagde som Moses: Ieg vil hen at skue dette store Syn. Den brændte, og ikke opbrændte. Himmel! tænkte ieg: er der og Opstandelse til for afbrændte Gaarde? Henrykt spørger ieg: Hvo har givet dette store Værk? Her svares: Vor Huusbond Frue D: Nu fik jeg Øyne. Alting beseer ieg inde og ude. Alting finder ieg i den fuldkomneste Orden; Gaardene, som hiine Execkiels, fire ligedanne i Bygning, i Mark, i Hartkorn. Indvortes den beqvemmeste Indretning, udvortes den rigtigste Symmetrie. Murede Vægge. Ieg besaae Marken. Hvilken Charme! Hvilken kildrende Følelse! nye Himmel og nye Jord syntes mig at see; thi see: Hver Gaard ligger for sig i lige Afstand, ligger ved sit Vand, ligger i sin Mark. Medium tenuere beati, det er: de ere lykkelige, som ligger midt i deres Mark¹⁾. Lykkelige Ulykke! Her var Ulykens Ild slukt med en Gylden-Regn. Ørken er bleven en frugtbar Mark. Men store Dame! Du Byens Ceres og Moder! som har gjort den store Indretning paa egen Bekostning; aldrig var du større. Tilfældet var en varm Lærdom fra Himmelen, som opvakte de Dyds Gnister, der laae i Dit Bryst, og fremlokkede de sunde Sinds Gaver af deres Forborgenhed, som Naturen har anlagt, Naaden formeret, Udøvelsen

¹⁾ Medium o. s. v. = Middelvejen er den lykkeligste (Ordsprog). Elisabeth Sophie Grevinde Frijs (1714—99) var anden Datter af Grev Christian Frijs til Frijsenborg. 1751 blev hun gift med Gehejmekonferensraad Johan Henrik de Desmercières (1687—1778), der bl. a. ejede Sorgenfri Slot, som hans Enke solgte 1783. Ved Søsteren Christine Sophie Grevinde Frijs' Død 1787 overtog hun Grevskabet. Hvad Aar hun opbyggede de omtalte 4 Gaarde i Raadved, Hansted Sogn ved Horsens, kan jeg ikke oplyse. Men det har i alt Fald været før 1780.

stadfæstet. — Du har æret Kongens Anstalter, fortjent Land-Huusholdnings Sælskabets Opmærksomhed, ophøyet Din høye Stamme, og efterladt Dine Landsmænd at følge værdigt Exempel. Du bør være tilstæde, naar Verdener skal dannes, og naar de forgaae, skal Du blive, thi Du har foræviget Dit Navn og sat dem en Frie-Stad i Rodved.

R: —

Præm. Panegyri..... 10 Thal. Ioach.¹⁾

Campe ment et. Aar 1779 d: 31de Maj rykkede disse 4 Regimenter: Slesvigske nationale Ryttere, det Jydske, det Bornholmske og det Slesvigske Infanteri-Regiment ind i Leyren paa Langmarken Norden og Østen for Horsens, og camperede der indtil d: 22de Junii, da de igien opbrød. Det var artigt nok at see, hvorledes den saakaldte Lind-Skov qvasi med Storm blev indtaget, og at de som Fjender forfulgte hverandre igiennem Horsens d: 20de Junii. Mynster-Herren var Grev Moltke paa Thiirsbech. Leyren var afstukket fra Vester til Øster, saaledes at vesterst stod Rytteriet, øster for det Jydske Infanterie eller de med hvide Opslag, øster for det Slesvigske eller de med blaae Opslag og allerøsterst det Bornholmske eller de med gule Opslag. General Lehmann havde afstukket Leyren. Intet befalt mig bedre end deres smukke Aften-Music, især den Tyrkiske, den Officererne i Respect af de mange Tilskuere lod opføre. Horsens var saa opfyldt af fremmede, endog af høye Rangs-personer fra langt fraliggende Egne og andre Provin- cer, at mange blev forlegne for Senge-Rum. Hr. Wium²⁾ og ieg maatte af den Grund reyse hiem, førend vi vel vilde. Kongen tilstod Horsens 1200 Rdlr. for den Iord, som disse ohngefær 5000 Mand camperede paa.

Hastig Død. Annex-Bondens i Kalhave det er Terckel Jørgensens Tjenestepige gik frisk og stærk ud d: 6te Aug. 1779 for at tage op i Høst; ventelig drak hun Øl for meget, da hun var alt for varm, thi

¹⁾ Spotsk bemærker Dalhoff, at R: — har modtaget 10 Daler som Belønning for sin Lovtale.

²⁾ Carl Nielsen Wium var Præst i Aale 1766—1789.

faae Minutter der efter faldt hun paa Ageren Kl. 4 om Eftermiddagen og efter faae Sukke opgav sin Aand. Samme Terckel hafver i dette Aar haarde Vilkaar; thi hans anden Pige, hans Søster-Datter fra Enner er gaaet fra Forstanden og vil giøre ondt; og hans Kone, som over $\frac{1}{2}$ Aar har lagt af Feberen, kand hverken leve eller døe.

Den første Præste-Careth i Danmark. Da Souverainiteten var stadfæstet Aar 1660 forærede Kong Frid: 3die sin Hoff-Præst Magister Iohannes Bremer en Careth for udviist Tjeneste ved denne Lejlighed. Denne Careth var den første Præste-Careth, som man veed af at sige; thi foruden det Kongelige Huuses lukte Vogne var paa den Tiid ingen fleere Carether end Erke-Biskop Svanes, Præsident Nansens, Hannibal Sehesteds og Christopher Gabels; Men nu har Selv-Eier-Bonden Hans Boelund i Boelund¹⁾ een.

Bispe Visitats. 1780 d: 25de Julii examinerede Biskop Hee Horsens-Mæster-Lectie i Hebraisk og Grædsk. Han hafde ey Aarsag at være ræt fornøyet med nogen af dem; thi endog den bedste, en fordums Væver-Svend, som samme Aar skulde deponere, var yderst elendig baade i at recitere og vertere. Derimod var det fornøye ligt at høre Biskoppens Færdighed; da end ikke den mindste Puncticula kunde undgaa hans Opmærksomhed. — Ca. 10 Præster hafde hver deres Hebraiske Bibel eller Genesis for sig; men af hvad gyldig Raison, veed jeg ikke. Sat. Sap²⁾.

Samme Aar d: 1ste Aug. visiterede Biskoppen i Hatting Kirke og var meget fornøyet med Hr. Elkiærs Ungdom. Præstens Text var Luc. 2,22, og deraf viiste han Forældres Pligt at fremstille deres Børn for Herren I. paa den rette Tid II. paa den rette Maade. Biskoppens Text var af 2. Cor. 5,10 og der af viiste han vor Fremstilling for Dommen som en Følge af vor Fremstilling for Herren i Livet. Det fremstillede han ræt fyndig og veltalende.

¹⁾ Boelund er en større Bondegaard i Nim Sogn ved Gudenaas.

²⁾ Deponere = tage Studentereksamen; recitere og vertere = læse op og oversætte. Puncticula = smaa Punkter. Sat. sap. = sat sapienti = man forstaar mig nok! (halvkvædet Vise! Citat fra Terents).

Rasch-Bryllup. 1780 d: 13de October hafde Cancellie-Raad Bjørns ældste Datter Helena Carolina Bryllup med Hr. Marcussen til Iisgaard paa Mols. Med Gaardens egne og fremmede var der ikkun 18 til Bords, som bleve herlig beværtede med 30 Rætter varm Mad og en stor Deel Decerter. Provst Woldums Text var: Det skal være min Lyst at gjøre dem got.

Enevold Hviid i Thammestrup, den store Chiromanticus, som troede at kunde vide andres Døds-Tiid og Maade, reyste frisk og sund til Horsens d: 2den Aug. 1781, forrettede nogle Erinder, satte sig paa Etats-Raadinde Lichtenbergs Trappe, fik ondt, gav nogle Hik, blev aareladt og døde strax.

Vestergaard i Hverring, som blev beboet af Iens Nielsen og Niels Hansen, afbrændte i Bund og Grund, samt en Deel Creature, Aar 1757, 8te Dage før Michels Dag. Branden kom op Kl. 10 $\frac{1}{2}$, om Aftenen ved Niels Hansens Kones Skjødesløshed i at behandle Kul efter Bagningen.

Rektor Tauber i Horsens, som er beskikket til Professor og Rector i Odense, holdt d: 17de Septbr. 1781 sin Afskeds-Tale paa Dansk, hvor i han stiklede paa Magistraten for Skolens Flikkerier, paa Øl-Husene for Disciplenes Forførelse, paa Hørerne for Strængthed og unyttig Sælskabelighed. Det smukkeste af heele Talen var Beskrivelsen over Kirke Gaarden. NB. Han stiklede og paa dem af Borgerne, som ey hafde givet ham hans Høytiids Offer.

Examen-Artium for 1781. Fra Horsens Skole deponerede 9, af disse fik 2 Laudab. 3 haudillaudab. og 4 non contemend.: Hillebrand, Frimodt, Caalund, Sølvtoft. Professorenes blotte Miskundhed afværgede disse 4res Rejection. — Samme Aar udgik eene fra Fridrichsborgs Skole den lærde Degns i Skiævinge i Sælland Eiler hans yngste Søn, som han selv hafde læst for indtil de sidste 12 Uger. Han fik 7 Laudab. 6 Krydser og 1 expedite. Hans 3 ældre Brødre alle manuducerede af Faderen, og alle dimittterede fra

¹⁾ Chiromanticus : en, der spaar af Træk og Linjer i Haanden. Lichtenbergs Gaard, nu Jørgensens Hotel. Thammestrup, et Par Gaarde i Tolstrup Sogn ved Horsens.

Fridrichsborg, er grundlærde Karle. Den eene af dem Henrich hafde taget alle 3 Examina med Laudab., da han var 20 Aar gammel, og blev Decanus, da han var 22 Aar gammel. De som, ved at søge Værtshuse og ved at gaae med Uhr i Lommen, affecterer at være Karle, medens de vare Dreng, blive meesten deels Dreng, naar de skulle være Karle. fiat applicatio in Hottersniensis¹⁾.

Grav-Skrift.

At ieg er død, det voldte toe:
 Provs Pingel²⁾ og en blakket Koe;
 de begge stak som Torne;
 slet ingen af dem var min Ven:
 den første stak mig med sin Pen,
 den sidste med toe Horne.

Odense 1772.

R. B.

Beftoft. Ieg reyste til Provst Gutfeldt³⁾ i Beftoft igiennem Haderslef og siden 2 holsteenske Miile d: 23de og 24de Junii 1783. Ieg reyste derfra igien d: 27de om Morgenen Kl. 4¹/₂, og kom hiem næste Nat Kl. 2, uden at søge Seng eller Hvile førend i mit eget Huus; 12 à 13 Miile altsaa i 21¹/₂ Time. NB. Det at see Provst Gutfeldt, min fordums kjæreste Med-Discipel, var mig meere rørende, end ieg vilde være bekjendt.

Vanhældigt Fald. D: 4de Jan. 1784 gik ieg, for at komme noget før ud af Hornborg Kirke, over Kvinde-Stolene som hundrede Gange før, i Stæden for at gaa need af Kirke-Gulvet; men ieg traadte feil af en Bænk og slog min Næse saa haardt imod een af Bænkene, at Blodet baade strax og i 24 Timer der efter flød ud af Hovedet og need igiennem Næsen! Dog! Gud skee Tak! at Næse-Benet imod alle Haab blev heelt. Den udvortes Skade, vil ieg haabe,

¹⁾ = man anvende det i Horsens. Lorentz Eiler var Degn til Skævinge -Gørløse 1751—82. Fire af hans Sønner blev Præster.

²⁾ Stiftsprovst ved Sct. Knuds Kirke i Odense Jacob Christian Pingel blev 1773 suspenderet fra sit Embede formedelst løslagtig Omgang med anden Mands Hustru. Se Bloch: Fyenske Geistligheds Historie I.

³⁾ Peter Gutfeldt var Præst i Beftoft 1760—88, blev Provst 1779.

er altsaa ey af Betydenhed. Her efter gaar ieg den rette Vey.

Trolovelsers Ophævelser. I Anledning af den meget kristelige og fornuftige Forordning: at trolovede Folk maa skilles ad af Præsten, naar de begge ere eenige i Trolovelsens Ophævelse, have vi i Hornborg Bye paa et halvt Aar haft 2 Par Folk af det Slags, først et Par Gaard-Folk og siden et Par Huus Folk, som ere skildt ad, dog med denne Forskel: at Gaard-Enken maatte søge Kongelig Bevilling, efterdi Karlen var saa tredsk: at han, for at beholde Gaarden, paa-stod Brylluppets Fuldbyrdelse. — Med Huusfolkene derimod hafde det ingen Vanskelighed; thi paa Præstens Spørgsmaal vare de begge villige til at sige hverandre Farvel d: 4de Jan. 1784, efter at de dog havde søgt Seng sammen i nogle Uger. — Kun Skade! at der i Forordningen er glemt at mælde om, hvad Præsten skal have for hans Reyse og Trolovelsestale, og hvad Degnen skal have for at skrive og i 3 Dage at opbære Ægteskabs Tillysningen paa Prædike-Stolen. Til Folke-Mængdens Formerelse og det menneskelige Kjøns Lyksalighed behøver vi endnu den Forordning, at Ægte-Folk maa skilles ad, blot fordi de ere kiede af hverandre! eller og: at en Mand maa skifte Kone med sin Naboe. Ieg tog mig paa at være Laugværge for ovenmeldte Gaard-Enke, og at gjøre Ansøgningen for hende; men det bekom mig som Hunden, der æder Græs; thi baade Karlens Herskab og hans heele talrige Familie blev mine Fjender og paa alle Maader afkortede mig mine Indkomster. Lær her af min Læser: at adlyde Mennesker meer end Gud. At sætte Dine Pligter til Side, om Du ikke vil tabe Menneskenes Gunst¹⁾.

¹⁾ I et andet Haandskrift har Herlov Dalhoff paa Grundlag af disse Begivenheder, der aabenbart har beskæftiget ham stærkt, skrevet en 4 Akts Komedie, hvoraf desværre kun den sidste Halvdel er bevaret. Han giver heri udmærkede Karakteristikker af Kancelliraad Andreas Bjørn til Rask, dennes Søn, Andreas Emanuel Bjørn, Provsten Morten Woldum i Hvirring o. fl., ligesom han giver et interessant og morsomt Indblik i, hvordan Intriger og Stridigheder kunde gribe ind i Sognets daglige Liv i hine Tider.

Hr. Dines Guldberg¹⁾, Præst i Gylling i Hads Herred, Morbroder til Geheime-Raaden, var en belæst og veltalende Mand, men brugte altid spidse og haarde Penne; han døde 1758 d: 1ste Octbr., og hans Enke, en Søster til Schibsted, Degn i Aale, døde 1764 d: 24de Aug.

Vinteren til 1785. Denne Vinter imellem 84 og 85 kan uden Tvivl fortjene Navn af den store Vinter; thi fra 19de Nov. til 12te April hafde vi bestandig Frost og megen Sne, paa 2 Dage nær, da det tøde lidet. Kulden var og undertiden saa stor, at den paa Veyer-Glasset oversteg Fryse-Punkten baade 1709 og 1740. Dog var Vinterens sidste Uge ohngefær den haardeste; thi fra Paaske-Dag d: 27 Martii og hver Dag den heele Uge frøs det, sneede og knygede overmaade stærkt. I sær udmærkede sig Confirmations Søndagen d: 3die April med saa stor Frost, Himmel og Jord-Knog fra Norden, som paa den Aarets Tiid var mageløs, hvorfor og i mange Kirker ingen Confirmation eller Guds Tjeneste blev holdt. Med stor Nød og under Leedsagning af nogle Karle kom ieg endelig hiem fra første Prædiken i Hornborg, som ieg hafde forrettet, lige som og alle vore Confirmations Børn 19 i Tallet kom lykkelig til og fra Hverring Kirke. Natten til 13de April var den første Tøe-Veyers Nat; dog fryser det hver Nat endnu, det tegner altsaa ikke til, at Isen og Sneen over alt i Egnen gandske skal smeltes paa denne Side Pintse-Fæsten. — D: 27 April ophørte Natte-Frosten. 2den Pintse-Dag hafde vi en kold Blæst, Hagl og stærk Sne.

Indfald. Naar der i den Wiborger-Samler for Febr. 1785 læses følgende: En Mand kom ind paa et Vertshuus og begierte et Glas Rum. I Stuen sad en Gæst, som sagde: Madam! giv ikke Diævelen Rum! Da svarede Manden: I den sidste Oversættelse lyder det saaledes: Madam! giv Bagvadskerens ingen Gehør! Eph. 4,27. — da er den første Mand Provst Raarup i Ølsted. Den anden Mand er Birke-Dommer Thol-

¹⁾ Dines Guldberg var Søn af den kendte Præst i Hvirring, Ove G. (se Aarhus Stifts Aarbog 1924).

strup. Madamen er Raadmand Grundals Kone i Horsens. Dersom begge disse Ordgydere hafde baaren den tilbørlige Ære for et Sprog af Bibelen i følge det 110de Stykke i Forklaringen, da hafde de undertrykket denne vanhellige Klygt, eller dog forebygget, at den ved Trykningen ikke skulle give en almindelig Forargelse. Og haver en af dem selv ladet dette Hierne-Skum trykke, da haver den søgt Ære i Skjændsel.

1785 d: 21de Søndag efter Trinitatis holdt Iens Møllers Kone af Rasch-Mølle sin Kirkegang i Hverring Kirke just paa 18de Dag efter hendes Barsel-Seng. Hvad enten Konens eller Præstens Dristighed var størst er mig alt for overævneligt at bedømme. Aarsagen til dette mageløse Exempel var: Hendes spæde Barn var død 6 Dage før, og nu vilde hun følge sit Barn til Graven for at slaae 2 Fluere med eet Smæk, thi hun sparede vist nok 1 Pot Brændeviin ved at have ikkun een i stæden for 2 Samlinger. Fra denne Dristighed, naar ikke større Fornødenhed er paa Færde, vil ieg raade enhver Præst, som kan have Uvenner.

Aar 1786 d: 23de April eller Confirmations Søndagen Kl. 1½ over Middag opkom en Ildebrand i Kjøbstaden Weile, som efter 3 Timers Forløb lagde 36 Gaarde og Huuse i Aske. Branden blev foranlediget af en Nøgle-Bøsse, som en 18ten Aars Dreng luntede af ved en Glød i en Mands Lade. Ilden begyndte ved Midt-Broe, og brændte da den heele Gades begge Sider, intet Huus undtagen, ned til Nørre-Broe. En noget vanvittig Jomfru Claudi, som opholdt sig hos sin Moster, den Forpagter-Enke Madame Bjerring, blev indebrændt lige som hun faa Timer tilforn selv hafde spaaet. Da Kammer-Herre Iuels Gaard sprang i Luften formedelst nogle Tønder Rytter-Krudt, som laae der i Forvaring, blev Ulykken almindelig, og al Rædning var forgjæves; thi de needfaldne Ruiner af denne Gaard satte paa eengang 8 Boder i lyslue. Næsten alle disse ulykkelige heele Bohave blev et Offer for Ilden; dog var der ventelig ingen, som tog større og ubodeligere Skade end Kjøbmand Lindemann, hvis heele prægtige Indboe, opfyldte Kramboed,

riige Pakhuse og Korn-Forraad samt store Tømmer Last gik alt op i Røg. Forliiset der alleene vurderes for $\frac{1}{2}$ Tønde Guld og der over. Dette Forliis vil vel ogsaa hans Creditorer føle.

D: 6te Julii 1786 besøgte ieg Præsten i Bredstrup i Eldboe-Herred 1 Miil fra Fredericia, Hr. Fridrich Trellund¹⁾, som var min Dux, da ieg 1745 deponerede fra Fridrichsborg-Skole. Denne meget honnette, alvorlige, og i sine Studeringer vel funderede Karl har som Student maattet ernære sig af Conditioner i 33 Aar, uagtet han 20 Aar gammel tog Attestats med haudillaud: saa at han ikke førend i sit 51te Aar fik dette fattige og sultne Præstekald, hvor der ere ikkun 28 Decimanter, og hvor et Høytids Offer aldrig har overgaaet 14 Rdl. Han sidder altsaa som en gammel Pebber-Svend, og hans heele Familie bestaaer i en ældre Søster og Pige. Præstegaardens Auling, 3 Tønder Hartkorn, er forpagtet til en Huusmand for 40 Rdlr. aarlig; og alle Præstens Creatorer beløbe sig til 2 Kiør. — Hvor mange 100 Dosmere, sildigere fødte end denne brave Mand blev Student, havde dog før end ham indsneget sig i Faarestien, de fleste ved Penge og Piger. Han blev Præst 1778.

D: 7de Julii 1786 druknede paa Bæltet fra Strib til Fredericia en Niels Winkel fra Torsted og to Gaardmænd i Ølsted, Jens Svensen og Søren Nielsen, alle 3 Heste-Prangere, 2 Skibskarle og 3 Bæster gik og forloren.

Ii slag. D: 25de Martii 1786 og følgende Nat faldt et Ii slag fornemmelig i Egnen ved Horsens og 3 Miil Vester paa, hvis Lige de ældste Folk ikke kan mindes. Af dettes Tyngde blev saa store Eege- og Bøge-Grene løsrevne fra Stammen, at 2 Karle ikke kunde bære en saadan. Ødelæggelsen var størst i de østligste Skove af Bjerre Herred, hvor man for nogle 100 Rdlr. holdt Auction paa de afblæste Grene, og dog gav saa godt Kjøb, at den gamle Provstinde Plesner kjøbte 30 Sving-Læs for 7 Mk. Mange Frugt-Træer bleve og ruinerede, dog ingens meere end Præstens

¹⁾ Frederik Jensen Trellund var Præst i Bredstrup 1778—1790.

Hr. Clausens prægtige og rare Træer i Glud. Testis sum oculatus¹⁾.

Humbles Armød. 1786. Efter troeværdig Berættning skal Hr. Consistorial-Raad og Mag. Christian Reitze Humble Sogne-Præst paa Falster til Ønslev og Eskildstrup i Nørre Herred ved iidelige Processer været blevet saa forarmet og afpillet: at han har ingen anden Seng at ligge i, end i en gammel Kuffert paa nogle Pjalter, og alt hans Boeskab bestaaer i en Træ-Stol, et lidet Bord og en Bibel. Vel! at han har hverken Kone eller Børn. — Saa yderligt kom det dog ikke med Hr. Giern i Hiortsvang, uagtet — — —²⁾

D: 4de Septbr. 1786 havde vi en meget stærk Storm, som begyndte i Dagningen af S. O. og endtes i Aftningen af S. V. Det uhøstede Korn blev meget needslaaet, og det høstede blev splittet ad paa Ageren. Vort haabefulde Boghvede fik og sin Rest.

Min Navne-Søn Herlov Dalhoff, Degnens Samuel Jørgensens Søn i Uldum, et Barn af udmærket Forstand og Væxt og Styrke, døde d: 5te Ian. og blev begravet d: 14de Ian. 1787. Æt: 1 Aar 8 Maaneder 16 Dage. Ventelig døde han af indvortes Smaae-Kopper, som foraarsagede ham et Slag. Min Kone beko-stede ham et smukt Liig-Tøy. Min Datter klædte ham, og ieg skrev hans Personalia, hvis Thema var: Guds Ordre om et lydesløst Creaturs Opofring til Herren.

Her gimmes Støvet af Velædle Velsalige Chresten Lyngbye, født 1724, død 1787. Han levede, mens han levede, som en Kristen. Han døde, da han døde, som en Kristen. Han staaer op som en Kristen. Han roses af Kristne som en Kristen. — Anmærkning:

¹⁾ = jeg er Øjenvidne. Poul Christian Clausen. Præst i Glud, Bjerge Herred, 1778—90.

²⁾ Dalhoffs Søn, Peder Dalhoff, blev 1779 Mag. Humbles Efterfølger som Præst i Ønslev. — Erik Nielsen Gjern var Præst i Linnerup—Hammer fra 1747 til 1754, da han blev suspenderet, fordi han ved Hjemtinget var dømt til at betale 3 Mk. (Tremarksmand) efterdi han havde befalet sin Karl at pløje tilbage, hvad han forment nogle Bønder havde frapløjet Præstegaardens Jord. Han var ellers en dygtig Landmand; men var for sin Enfoldigheds Skyld jævnlig indviklet i svære Processer (se Wiberg).

Denne laconiske Gravskrifts Auctor, som er den berømmelige Provst Raarup i Ølsted, har uden Tvivl villet lade os vide, at den afdøde var hverken en Hottentot eller en Tyrk eller en Hedning eller en omskaaren Iøde; men at han var en Kristen, som altsaa maatte begravnes efter Ritualen og vor Kirkes Ceremonier. En mere passende Gravskrift, som Tiids nok blev vedkommende lovet, findes i min Verse-Bogs andet Bind Pag. 127¹⁾.

Mynstring. D: 21de Junii 1787 mynstrede Arve-Prinds Friderich Rytteriet i Horsens. Han begyndte Kl. 5¹/₂, om Morgenen og holdt op Kl. 9¹/₂. Han commanderede nogle stærke og springende Marcher og hurtige Vendinger i det samme, men var neppe fornøyet. Han kom paa en aaben Vogn d: 20de om Aftenen Kl. 8, logerede hos Etats-Raadinde Lichtenberg, spiste paa Palæet om Middagen, besaa først Hospitalet, begge Kirkerne, den latinske Skole, Raadstuen og Havnen, og reyste samme Dag Kl. 4 til Aarhus. Han betiente sig den hele Vey af Vognumands Bæster, som han betalte efter Taxten. I hans Følge-skab vare Hans Exell. Hr. General v. Huth, Hans Exell. Ober-General Adjutant v. Ahlefeld, Hr. Hof-Marchall v. Bülow, Hr. General Adjutant v. Bülow, som alle sade paa Vognen hos ham. Paa Bivognen sad Hr. Lieutenant v. Kirchhof, Hr. Liv-Medicus Bodendick, Hr. Secretair Blume; Prindsen havde 2 Betjente, hvor af den eene var Fureer, hver af de andre ikkun een.

Rang-Strid imellem Bønder. I Kirken i Hornborg-Sogn blev af Kirke-Eyeren paa Mattrup Justits-Raad Thygesen Aar 1786 bilagt saaledes: at de skulle sidde uderst i Stolen efter som de var længst givte. Bonden derimod troede og paastod tilforn, at Stole-Stadet var arveligt med Gaarden, saa at en ung Tøs, som succederede en gammel Kone skulle have Rang. Justits-Raad Thygesens Decision grundede sig uden Tvivl paa en Forordning af 13de Martii 1636, hvor

¹⁾ Af flere Bemærkninger i disse Optegnelser ses, at Dalhoff har haft et godt Øje til Provst Raarup. Mons. Lyngbye boede paa Klaks Mølle i Hornborg Sogn.

befales: at de skal sidde uden eller inden for i Proportion af deres Tiendes Størrelse, og naar 2 eller flere i een Stoel giver liige Tiende, da skal de sidde underst, som have været længst givt.

Pige paa 12 Aar maa givtes. Aar 1639 anklagede Rasmus Søfrensen i Remmerslund Præsten Hr. Matthias i Hedensted for Lande-Modet i Aarhus, fordi han ikke vilde trolove begge hans Døttre paa eengang. Præsten undskyldte sig med, at de vare Børn, den eene i 12te og den anden i 9de Aar, og altsaa ikke havde været til Guds Bord og skulle dog nu strax flytte til deres Brudgomme. Landemodes Dommen blev saaledes: Den yngste blev afvist; men den ældste skulle examineres af Præsten i Catechismo, og naar hun kunde den, da skulde Præsten strax vie hende¹).

Hastig Død. Sogne-Præsten i Vrensted i Aalborg-Stift Melckior Mejer ville 1655 prøve, om han kunde høste; begyndte derpaa; men efter faa Hug faldt om paa Jorden, gav 3 Suk og døde.

Paa 9 af Bremerholms rebelliske Slaver blev 1682 d: 3die Julii foretagen en haard Excecution, thi de bleve radbrækkede og levende lagt paa Steile. Disse blev Aaret tilforn sendte som Slaver til Sct. Thomas i Vestindien. Skibs-Capitainens Frue gjorde Barsel paa Veyen. Hendes lykkelige Forløsning skulle celebreres. Hun bad Fangerne løsladt, medens de diverterede sig. Som løse overfaldt og ihjælsloge de Capitainen, Oberstyrmanden, Kjøbmændene og enhver, som modsatte sig dem, ja endog Capitainens Frue og Barn, og med de øvrige landede ved en portugisisk Ø og der satte nogle Matroser i Land, som de mistænkte. Her paa oprettede de en Subordination imellem sig selv, som dog daglig gave nye Disputer, ja leylighed til Blod og Død. Deres Stat var da en Mignature et Forbillede paa de saa kaldte frie Republikver. Styrmanden havde de ved Eed forbunden at føre dem til Irland; men i stæden for der, styrede han til Gottenborg i Sverige, hvor han ankom med de Matroser, som Morderne havde levnet, da det paa

¹) Se Pontoppidan, Annales, 4 Tom. S. 317.

Veyen gjaldt kun paa en Kniv-Stik for enhver, som viiste mindste Overhørighed. Iblandt disse sparede var Skriveren, et gandske ungt Menneske, Simon Braad, siden Hospitals Forstander i Horsens. Ham ieg har kiendt som en gammel Kjeltring, hvor om siden videre. — I Gottenborg-Havn blev giort Anstalt til disse Forbryderes Paagribelse, de blev førte til Kjøbenhavn, og rettede som mældt er. Historien mælder, at de fleeste af dem døde som Guds Bespottere. Doctor Lassenius udvirkede ved Dronning Charlotte Amalia, at deres Pine imod Atten blev forkortet ved en qvælende Strikke.

Simon Braad. Var Hospitalets Forstander i Horsens, da min Fader Peder Dalhoff der var Hospitalets Præst. Disse bleve strax uenige og vare det stedse. Og blot for Braads Skyld søgte min Fader om at komme fra Byen, i hvor kjær den end og hafde ham. Han kom derfra efter $4\frac{1}{2}$ Aars Forløb og blev Sogne-Præst i Kjøbstaden Slangerup i Sælland. 16 Aar derefter 1745 blev ieg Student fra Fridrichsborg Skole i Sælland, reyste til min Føde-Bye Horsens, prædikede for min Faders da levende Successor Hr. Mogens Brasch. Her skulde det træffe sig; at Griis skulle undgielde det, som gammel Soe havde brudt, eller maaske aldrig hafde brudt; thi den endda levende Simon Braad bød mig ind til sig paa en Dram, just som ieg kom fra Præke-Stoelen Kl. $12\frac{1}{2}$, lukkede mig inde i en Stue, gik bort og kom ikke igien førend Kl. $3\frac{1}{2}$. Imidlertid hafde Hr. Brasch biet efter mig med Middags Maden. Ved Braads Hiemkomst undskyldte han sig, at han hafde glemt min Nærværelse, og bad om Forladelse; men baade Hr. Brasch og Iens Iørgen Lindvig, dem ieg fortalte Historien, forsikrede, at det var skeet med Villie, paa det at Griis maatte undgielde det, gammel Soe hafde brudt.

Niels Friises Forvarsel¹⁾. Greve til Frisenborg

¹⁾ Kammerherre, Grev Niels Friis, Stiftsbefalingsmand over Aarhus Stift og Amtmand over Aarhusgaard og Stjernholms Amter, g. m. Christine Sophie Reventlow, døde $\frac{1}{2}$ 1699 som Gesandt i Haag af et apoplektisk Tilfælde. Det balsamerede Lig førtes til Kjøbenhavn og blev bisat i Trinitatis Kirke.

var dansk Minister i Holland. Han døde 1693 i Gravenhag meget plutselig om Natten. Hans Grevinde fandt fornødent at lade ham aabne og visitere af Doctores og Chirurger, da man dog intet fandt uden nogle smaae Blærer inden for Hoved-Skallen, som længe hafde foraarsaget et jævnlig Hoved-Pine. Den samme Nat som Greven døde, hørte hans Legations Secretair von Haneken, som siden blev Etats-Raad og Amtmand i Segeberg, at der var noget paa Færde i den store Spise-Sal, som var næst ved Grevens Sove-Gemak; her over forundrede han sig, stod op og saa ind i Spise-Salen; der saae han Tjenerne at være beskæftigede med at dække det store Bord. Han tænkte, Greven vil have mange Giæster i Morgen til Frokost, og derfor har han beordret, at alting skal være færdig før Dag; der paa gik han hen og lagde sig igien. Omtrent i dette Øyeblik døde Greven ham uafvidende. Om Morgenen, der han kom ind i Salen, saae han atter Tjenerne at flytte samme store Bord ind midt paa Gulvet og at brede en Dug paa det; og da han spurgte om Aarsagen hertil, svaredes der: at deres døde Herre skulde ligge der, medens han blev anoteret af Doctorne, efter hvilke der nu var Bud. Han blev forskrækket og spurgte dem, hvorfor de da dækkede det samme Bord ved Midnats-Tiid? Hvilket de nægtede. Det von Haneken saae var da et Forvarsel.

Hr. Jens Wandal Sogne-Præst til Uldum og Langskov, siden bekjendt under det Navn Iens Pølse-Kræmer, blev overbeviist om at have holdet adskilligt Negotie og Kjøbmandsskab i Skriftestoelen, og desuden ført et forargeligt Levned, blev afsat Aar 1687. Siden ernærede han sig med at holde Værtshus i Byen, og som Kroemand stod han nogle Gange offentlig Skrifte ob Peccatum contra 6te Præceptum¹⁾.

Bandsættelsen. Den sidste her i Landet, som man veed af sige, blev paa Palme-Søndag 1701 solenniter og efter Ritualen lyst over Bonden Iens Back

¹⁾ = paa Grund af Synd mod det sjette Bud. Efter Wiberg var Jens Christensen Wandel Præst i Uldum 1659-1688, og han omtaler ikke Afsættelsen.

i Borup, Støvring Herred i Aarhus Stift af Stedets Præst Hr. Casper Lindfeld efter en Landemodes Dom af 3die Octbr. forrige Aar, formedelst samme Bondes bestandige Ugudelighed og aabenbare Foragt for Naade-Midlerne; men han foragtede ogsaa denne Straf og døde bandsat¹⁾).

Apostaførende Student. Michael Petræus, en dansk Student, blev 1639 i en haard Sygdom i Genua truet med Inquisitionen til at apostafere. Han gjorde det; men efter 2 Aar fik han Leylighed til at rømme til Danmark, hvorfra han gav Jesuitterne en grundlærd Deduction om hans aftvungne Løftes Nullitet. Kort der efter blev han Præst i Hundslund i Hads Herred i Aarhus Stift²⁾).

Copie af et Indlæg i en Sag imellem Assessor Muhle paa Serritslev-Gaard og Mæster Søren Glud i Katstrup angaaende en Skyde-Hund, som Mæster Søren lod Muhle stævne for: — — — Den Hund, Mæster Søren har behaget at lade mig indstævne for, er ikke en Skyde-Hund, som Mæster Søren — meener den at være, men en Skiidt-Hund, en Bind-Hund, en Rakker Hund som Mæster Søren — og har troet den at være; hvor for ieg har ført den hid med paa Tinget for at vise Mæster Søren den Skiidt-Hund her for Retten. Hvor paa I gode Stokke Mænd ville drages til Minde³⁾).

I For-Aaret 1788 opkom Sprinkel-Svaghed⁴⁾ i Hornborg Bye og Sogn, hvor af døde en stor Deel af de allerstærkeste. Paa 4 Ugers Tiid blev 50 betjente med Sacramentet.

D: 15de Junii 1788 kørte Kron-Prinds Fridrick Kl. 10 Formiddag over Hverring-Mark paa en aaben Vogn. Han ville fra Fladstrand lade sig sætte over til Norge paa sin Lyst-Fregatte.

¹⁾ Casper Lindenfeld var Præst i Borup 1669—1711.

²⁾ Petræus findes ikke hos Wiberg. Apostaførende = frafalden. Deduction = Begrundelse. Nullitet = det at betyde intet.

³⁾ Se Aarhus Stifts Aarbøger 1919, S. 150. Søren Glud var Præst i Katstrup 1699—1742, da han indebrændte. Han var berygtet for sine Processer, ilde lidt af alle, beredte Biskoppen mange Chicaner, var saa haard mod sin Hustru, at hun maatte separere sig fra ham. Kancelliassessor Henrik Muhle døde 1742.

⁴⁾ Sprinkel = Plettyfus.

I blandt andre af denne Egns ubetydelige og ugrundede Ordsprog er og dette: at Brude-Skjænk er at laane; thi 1779 d: 12te Iulii gav ieg Provst Plesner i Raarup, som hafde Bryllup paa Møgelkjær, 12 Norske Croner til Brude-Skjænk; men han gav mig slet intet, da ieg d: 16de Ian. 1789 holdt Bryllup i hans Sogn, uagtet ieg for det meeste selv bekostede vores Bryllup¹⁾.

D: 30de Decbr. 1788 døde Bispen i Aarhus Hr. Jørgen Hee. Æt. 76. Han var en beleven og munter Mand, meget veltalende og forstod de fleste af de galante Sprog. D: 23de Jan. 1789 blev Pro-Canceller og Doctor samt Professor Theologiæ og tydsk Hoff-Prædikant Hector Fridrick Iansson beskikket til Biskop i Aarhus. Man skjød efter denne myndige Prælat med aaben Arm og vi tage imod denne tydske Biskop med sammenfoldede dito.

Natten til 6te Septbr. 1789 afbrændte Hatting Præstegaard saa nær som Laden og nogle faa Fag af det vestre Huus. Ulykken kom op ved Skjødsløshed med Kul efter Bagning — eller rettere ved uforsigtig Omgang med den forbudne Brænde-Viins Kjædel²⁾.

Iust Fridrick Wodschow, en riig Kjøbmands Søn fra Aalborg, en Søster-Søn af Iustits-Raad Lindenpalm, og en Sviger-Søn af Hospitals-Forstander Bering i Horsens, leyede sig og Familie ind i det Provst Woldum tilhørende Huus tæt uden for Hverring Præstegaard, og flyttede dertil i Oktober 1788, efter at han successive hafde eyet 2 complete Herregaarde: Sønderskov og Stougaard. Efter $\frac{1}{2}$ Aars Her værelse blev han uvendt og ubeleyligt udsagt af Huset, hvis Huusleye for 1 Aar var 24 Rdlr., som forud var betalt. Han og ynkværdige Familie flyttede da her fra d: 31 Oktbr. 1789 til Konens Broder Ritmæster Hoff paa Silkeborg, hvor han døde 30te Dagen efter Ankomsten. Æt. 47³⁾.

¹⁾ Herlov Dalhoff blev gift anden Gang med Kirstine Rasmussen datter Møller, som var i Huset hos Enkeprovstinde Plesner i Raarup.

²⁾ 1789 var Hans Rosendal Præst i Hatting, en anset og god Mand.

³⁾ I. F. Wodschow ejede Hovedgaarden Sønderskov i Folding Sogn 1769 - 1775 og Stovgaard i Tørring Sogn 1778 - 1783.

I Fladde Kirke-Muur, en Kirke paa Morsøe, opbygt af store, hugne Kampe-Steen, har ieg, da ieg besøgte Stædets Præst, min gamle Skole-Camerat Hr. Thyge Iespersen¹⁾, læst denne udhugne Gravskrift:

Her hviler Frøken Kotte,
Hende biider hverken Muus eller Rotte.
Hun er født paa Mors.
Jesus Christus Kors!

Aar 1784 forærede ieg til Hornborg Skole Stresows²⁾ vel conditionerede Postil med den paa første Side skrevne Begjæring til Skoleholderen: at de største Skole-Børn maatte skiftes til hver Løverdags Eftermiddag høyt og langsomt at læse følgende Dags Prædiken. Under denne min Begjæring har Provst Wol-dum skriftlig befalet Skoleholderen som nu er, og hans Efterkommere, det samme.

Aar 1786 forskrev ieg fra Kiøbenhavn 60 af de nye Confirmations-Bønner, som ere hæftede, og forærede dem til adskillige i begge Sognene. Ieg tror ikke, at man her skal finde 2 flere end de samme.

Paa Hatting Kirkes Klokke, støbt 1692, staaer:
Min Mund er viid, min Tunge lang;
Ieg kalder Folk til Kirkegang.

¹⁾ Thyge Jespersen var Broder til Præsten i Hvirring, Mourits Mejer Thygesen, hvem Dalhoff havde mange Stridigheder med.

²⁾ Conrad Friderich Stresow, 1705—1788, blev Præst i Husum 1751 og Provst paa Femern 1760. Hans Huspostili, i dansk Oversættelse 1752, var i sin Tid meget udbredt.

Uddrag af Biskopperne J. Paludan-Müllers og G. P. Brammers Visitatsindberetninger.

Ved T. BUNDBGAARD LASSEN.

I Rigsarkivet findes en Del gamle Visitatsindberetninger, der er indsendt til Kirkekollegiet fra Landets Biskopper. De indeholder mange interessante Oplysninger om Kirke- og Skoleforhold i gamle Dage. Af Indberetninger fra Aarhus Stift i Aarene 1830—50 er der i Arkivet opbevaret fire, nemlig to fra Paludan-Müller og to fra Brammer. Her skal fortælles lidt om de to Biskopper og deres Visitatser.

Jens Paludan-Müller blev født i Sorø den 7. November 1771. Faderen, Casper Peder Müller, der var Forvalter over Sorø Akademis Gods, døde, da Sønnen var 4 Aar gammel, men Moderens Værge Professor L. Kongslev tog sig af ham og lod ham undervise sammen med sine egne Børn. Senere flyttede han med sin Moder, Anna Paludan, til København, blev Student 1789 og cand. theol. 1793, var Lærer ved Vaisenhuset til han 1799 blev Sognepræst i Tise, Viborg Stift. 1801 blev han forflyttet til Kærteminde. Her havde han et stort Arbejde, dels med at faa det forfaldne Skolevæsen bragt paa Fode, dels med at faa Fattigvæsenet ordnet. I en lille Kreds i Sognet holdtes der paa den Tid gudelige Forsamlinger. Skønt Paludan-Müller kun havde lidt Sympati for dem, lagde han dem ikke Hindringer i Vejen, og kom derfor godt ud af det med dem. Han udtalte sig rosende om deres Liv, men deres hele Tendens, mente han, forskruede Sindene, gjorde dem tungsindige og uskik-

kede til at nyde Livets Glæder, medens den forlødte til Indbildskhed og Dømmesyge.

1819 blev han Stiftsprovst og Sognepræst ved Sct. Knuds Kirke i Odense. Her udgav han tre Prædikensamlinger, »Bidrag til Husandagt«, hvori han søgte at give dem, der trængte til Opbyggelse udenfor Kirkerne, en sundere Føde, end de efter hans Mening fik i Forsamlingerne.

I 1826 fik han i Anledning af Tusindaarsfesten for Kristendommens Indførelse Indbydelse til at disputere for den teologiske Doktorgrad, men han afslog denne Ære. Efter at have virket i Odense i 11 Aar, blev han 1830 kaldet til Biskop i Aarhus, hvilket Embede han beklædte til sin Død 1845.

Som Biskop blandede han sig saa lidt som muligt i de kirkelige Stridigheder. Han var bange for at komme ud i, hvad der var uklart, vilde altid se et Maal og Vejene, der førte dertil. Paa sine Visitatser gjorde han et ikke ringe Indtryk paa Tilhørerne baade ved sin sine Prædikener og ved sin Person. Af Stiftets Præster og Lærere var han afholdt. Vel krævede han af andre som af sig selv streng Pligtopfyldelse; men han viste tillige Mildhed og Overbærenhed mod alle.

Han interesserede sig meget for Skolevæsenet, og ved hvert Aar at besøge saa mange Skoler, som han kunde overkomme, blev han snart klar over, hvordan det stod til med dette overalt i det store Stift.

1832 er han første Gang i Linaa-Dallerup Pastorat. Min Oldefader, L. Lassen, der lige var bleven ansat som Hjælpelærer i Toustrup og Kirkesanger i Dallerup, skriver i sine Optegnelser følgende om Paludan-Müllers Visitatser: »1832 afholdt den elskelige Biskop Paludan-Müller Visitats i Hovedsognets Kirke og derefter Overhøring i Skolen, hvor Pastoratets ca. 300 Børn blev afhørt. Jeg spillede en meget daarlig Rolle, dels formedelst min undselige Fremtræden, og dels fordi mine ca. 120 Elever kun frembød faa »lærde«. Jeg havde gjort min Flid, men det havde ikke frugtet tilbørligt. Efter 6 Aars Forløb kom Biskoppen igen; da takkede han mig og udtalte, at han var

tilfreds med Skolen. Til Bevis herpaa steg den gamle Mand af Vognen, da han Dagen efter kom gennem Toustrup, og overraskede mig i Skolen med de Ord: »Jeg vilde hilse paa Dem og se, hvorledes De boede«. Hans Besøg var kun kort, men det var mig meget betydningsfuldt, da jeg kun havde meget simple Tanker om min Duelighed«.

I 1834 visiterer Paludan-Müller i Randers Amt og indberetter herom følgende:

»Udi afvigte Aar har jeg visiteret i 33 Pastorater med 62 Menigheder og 75 Skoler og Biskoler hørende til 6 Herreder af Randers Amt, nemlig Onsild, Gierslev, Nørrehald, Sønderhald, Sønder og Mols Herreder.

Den voksne Ungdoms Oplysning i Kristendom efter de befalede Lærebøger, fra bemeldte 62 Menigheder, prøvedes i Kirkerne, og omendskønt jeg i Almindelighed fandt Anledning til at erkende Præsternes samvittighedsfulde Omhu for Ungdommens kristelige Oplysning og dens Forberedelse til Konfirmation, bemærkede jeg dog en kendelig Forskel i Beskaffenheden af denne Oplysning, hvilket formodentlig har en væsentlig Grund i Skolevæsenets mere eller mindre gode Forfatning i de forskellige Pastorater enten længere tilbage i Tiden eller i nærværende Tid. Saaledes forekom den konfirmerede Ungdoms Kundskaber mig at være fortrinlig god i Falslev og Lyngby, meget god i Kousted, Fausing, Mariemagdalene, Mygind og Helgenæs, god i Hvorum, Gierlev, Aarslev og Agrie, antagelig i Hobro, Hem, Sønderonsild, Vindblæs, Udbyneder, Dalbyneder, Østertørslev, Vestertørslev, Asferg, Kristrup, Søby, Vejlbj, Knebel og Tved, en Grad ringere i Glenstrup, Virring, Østeralling og Tiirstrup, og mindst tilfredsstillende i Mariager, Hyllested, Aalsø, og Vistofte Pastorater«.

Børnenes Kundskaber og Fremgang i de befalede Læsefag angiver Paludan-Müller ligesaa for hver enkelt Skole, og Resultatet bliver saaledes: I Onsild Herred, 12 Skoler, er Fremgangen antagelig i 3, noget ringere i 3, ikkun maadelig i 6. — Gierlev Herred, 11 Skoler, fortrinlig god i 1, god i 3, antagelig i 4,

noget ringere i 1, maadelig i 2. — Sønderhald Herred, 20 Skoler, fortrinlig god 1, god 4, antagelig 6, ringere 2, kun maadelig 6, meget ringe 1. — Nørrehald Herred, 8 Skoler, god 2, antagelig 5, noget ringere 1. — Sønder Herred, 13 Skoler, fortrinlig god 1, antagelig 6, ringere 1, maadelig 1, ringst 4. — Mols Herred, 11 Skoler, god 2, antagelig 5, maadelig 3, ringere 1.

Man ser af Indberetningen, at indbyrdes Undervisning paa den Tid var almindelig i Jylland. Af de 75 Skoler, Biskoppen har visiteret, har 63 indført Metoden. Biskoppen er ikke alle Steder lige godt tilfreds med denne Undervisning. Han skriver saaledes, at i nogle af Skolerne var Børneantallet i 1ste Klasse egentlig for lidet for Metoden, i andre savnede Læreren den fornødne Kundskab om den og Duelighed til dens rigtige Udførelse, paa adskillige Steder lagde smaa Skolestuer Hindringer i Vejen, men i mange Skoler udføres den godt efter Bestemmelsen.

Af Indberetningen fremgaar det endvidere, at det ikke staar særlig godt til med Gymnastikundervisningen. I 21 Skoler undervises der slet ikke i Gymnastik, og i de andre Skoler er det kun godt i 2, i 2. Grad i 25 og i ringeste Grad i 37 Skoler.

Indberetningen slutter med en Klage over Mangel paa Læsebøger, daarlige Skolestuer, den Maade der undervises paa i flere Skoler, og over, at Ungdommen mange Steder har glemt deres Kundskaber.

»Et tilstrækkeligt Antal af Læsebøger savnedes i ikke faa Skoler, og denne Mangel vil kun langsomt lade sig afhjælpe, formedelst de fleste Skolekassers ringe Evne. Ligeledes bemærkedes, at Skolestuerne paa adskillige Steder trænger til Udvidelse paa Grund af det betydelig tiltagende Børneantal, men ogsaa i denne Henseende vil mange Kommuner's økonomiske Forfatning gøre Forbedringer vanskelig.

I Henseende til Lærernes Fremgangsmaade ved Undervisningen fandt jeg betydelige Mangler i mange Skoler, f. Eks. at man ved Religionsundervisningen indskrænkede sig til en mekanisk Udenadslæren af Lærebøgerne uden videre Udvikling og Forklaring af

det lærte, at man ikke var opmærksom nok paa Skrivemønstrene og Skriftens Smukhed, og at Undervisningen i Regning ikke blev drevet, som den burde, eller saa vidt som den kunde.

Som en Aarsag til, at den konfirmerede Ungdom mange Steder befandtes at have tabt en stor Del af den Kristendomskundskab, som den lærte i Skolerne og ved Konfirmationsforberedelsen havde indvundet, tør jeg ikke forbigaa at nævne den tiltagende Ulyst til at møde ved Katekisation i Kirkerne, som vist kan og bør modarbejdes af Præsterne.

Vedkommendes Opmærksomhed blev henledet paa, hvad jeg paa ethvert Sted havde at bemærke og de fornødne Erindringer i saa Henseende givne. Alle vegne blev mine Bemærkninger modtagne paa en saadan Maade, at jeg tror at turde haabe paa nogen Frugt af dem.

Foruden foranførte Visitatser har jeg i forrige Aar overværet Dimissionseksamen paa Lyngby Skolelærer-Seminarium fra 23. til 27. September og ved den Lejlighed med Glæde bemærket saavel Forstanderens som de tvende andre Læreres Flid og Omhu for dette Instituts Opfyldelse af sin rigtige Bestemmelse«.

I 1836 er Paludan-Müller igen i Randers Amt, nemlig i Østerlisbjerg Herred. Han har nu været rundt i hele Stiftet og besøger derefter for anden Gang Hatting og Bjerre Herreder i Vejle Amt. Ialt visiterer han dette Aar 19 Pastorater med 35 Menigheder og 53 Skoler, og Resultatet af hans Bedømmelse af Børnenes Fremgang er saaledes: 22 Skoler staar paa et Middeltrin, 11 staar under Middeltrinet, hvorimod Fremgang har hævet 20 Skoler over dette. I Østerlisbjerg Herred er 8 af 12 Skoler over Middeltrinet, i Hatting Herred kun 3 af 18 og i Bjerre kun 9 af 33, medens 11 Skoler i de to sidstnævnte Herreder staar under Middel.

Efter Bedømmelsen anfører han i Indberetningen følgende: »Saavidt jeg kan skønne, giver altsaa Skolevæsenet i de to Herreder i det hele taget ikke alt det Udbytte for Ungdommens Oplysning og Dannelse, som det kunde ønskes. Hvori Skylden ligger, er det

vanskeligt at komme efter. Formodentlig bidrager flere Aarsager hver sit til det mindre fordelagtige Resultat; men uden Tvivl maa dog uordentlig og forsømmelig Skolegang antages som en Hovedaarsag. Naar man i Skolejournalerne bemærker en Mængde Forsømmelser antegnede i den Rubrik, som skal angive de lovlige Forsømmelser, og man tillige hører vedkommende Lærer klage over Uorden i Skolegangen, eller finder Børn i Klasserne, der langt fra er saa vidt, som de efter Alder burde være, fristes man til at tro, at Skolegangens Orden undergraves under Beskyttelse af Formerne, vel ikke fra Skolekommissionens eller Lærernes Side, men fra Sognebeboernes.

Naar de maanedlige Forsømmelseslister, som indgives til Skolekommissionen, kun indeholder faa strafbare Forsømmelser af Børnene, ser Skolegangen temmelig ordentlig ud, og at undersøge, om alle Forsømmelser virkelig har en sand og gyldig Grund, er især i et udstrakt Distrikt et vidtløftigt og besværligt Arbejde, som kun ved Iver fra samtlige Medlemmers Side kan udføres.

Imidlertid skønner jeg ikke rettere, end at Uorden og Forsømmelser i Skolegangen virkelig i det hele taget gaar for vidt i Hatting og Bjerre Herreder, og det kunde være nødvendigt at modarbejde det, hvortil jeg tror, at det vilde være et tjenligt Middel, om Provsten paa sin Visitats i denne Sommer skænkede denne Sag en fornyet Opmærksomhed og nøje undersøgte, hvorvidt Skolekommissionen antager sig med Iver og fornøden Omhu at fremkalde Flid og Orden i Skolegangen. Tillige vilde han ved at efterse Kommissionens Protokoller kunne bemærke, om deres Møder holdes tilstrækkeligt ofte, og hvad der bestemmes om Undervisningen, Børnenes Fremgang i Skolen samt de anvendte Tvangsmidler mod forsømmelige Forældre.

Ved mine Visitatser bemærkede jeg, at mange Skoler i bemeldte Herreder savnede et tilstrækkeligt Antal Læsebøger for 2. Klasse, og at man derfor til Indenadslæsning benyttede det nye Testamente, hvormed Bibelselskabet i Horsens forsynede dem for en billig

Pris, hvilket dog i flere Henseender ikke kan erken-
des for rigtigt eller hensigtsmæssigt.

Foruden anførte Visitatser har jeg i forrige Aar
overværet Dimissions-Eksamen paa Skolelærer-Semi-
nariet i Lyngby og glædede mig over den Omhu den
værdige Forstander skænkede dette vigtige Institut.
Kun med Hensyn til Syngeøvelserne forekommer det
mig at ville være nyttigere at lære Seminaristerne et
færre Antal Melodier til fuldkommen Sikkerhed og
Færdighed end at øve dem i alle Melodierne i Kor-
albogen, uden at dog Tiden tillader dem at lære dem
at synge alle disse nogenlunde sikkert og godt.

Aarhus Bispegaard, 12. Maj 1837.

allerunderdanigst

J. Paludan-Müller.

Efter Paludan-Müller fulgte som Biskop over Aar-
hus Stift en ikke mindre skoleinteresseret Mand, nemlig
Gerhardt Peter Brammer, der i 36 Aar med stor
Nidkærhed virkede i dette Embede.

Han blev født 5. Maj 1801 i Hillerød, hvor hans
Fader var Lærer ved Latinskolen. Faderen døde, da
Sønnen kun var $\frac{1}{2}$ Aar gammel. Efter et Par Aars
Forløb giftede hans Moder sig med Dr. med. Joh.
Boetius Fangel. Med sin Stiffader, der blev Fysikus i
Stavanger, kom Brammer til Norge; men kort Tid
efter blev han igen faderløs, da Dr. Fangel 1805 døde
af Brystsyge. Næste Aar rejste Brammer med sin
Moder tilbage til Danmark, og han kom nu i Huset
hos sin Morfader, der var Slotspræst i Hillerød. Her
gennemgik han Latinskolen, blev privat dimitteret til
Universitetet 1818, hvor han efter nogen Tids Vaklen
gav sig til at studere Teologi, tog Embedseksamen
1822 og blev derefter Lærer i dansk Sprog og Dekla-
mation ved v. Westens Institut. Af hans Elever her
skal nævnes de senere saa bekendte Mænd H. L.
Martensen, J. H. Paulli og P. Faber.

1826 blev Brammer ordineret Kateket og Første-
lærer ved Borgerskolen i Nakskov og vandt her 1829
den teologiske Licentiatgrad for en Afhandling om

de saakaldte Johanneskristne. Aaret efter blev han udnævnt til Forstander for Seminariet i Snedsted og Sognepræst for Snedsted og Nøraa Menigheder. I dette Dobbeltembede havde han meget at bestille, men fik dog tillige Tid til at udarbejde »Lærebog i Didaktik og Pædagogik,« der i flere Udgaver har været brugt ved Seminarier.

Medens Brammer var i Snedsted, begyndte der i Sognet en stærk religiøs Opvækkelse, som han først fulgte med milde Øjne, men da senere baade en af Seminariets Lærere og flere Elever tog Del i Forsamlingerne, greb Kancelliet ind, og Brammer skrev nu »Et Par Ord om gudelige Forsamlinger«, hvori han paaviser Forsamlingslivets Skrøbelighed.

1842 blev han kaldet til Sognepræst for Vemmelev og Hemmershøj, men inden han endnu havde tiltraadt Embedet, blev han udnævnt til Biskop over Lolland-Falster Stift. 2 Aar senere blev han forflyttet til Aarhus og virkede nu her, til han 1881 fik sin Afsked og tog Bolig i Vejle. Han døde 17. Januar 1884.

Af hans Indberetninger ser man, at han har begyndt sit Arbejde i det udstrakte Stift med stor Iver og Interesse. De to første Aar visiterer han saaledes Kirker og Skoler i 87 Pastorater. Hans Indberetninger er meget omfattende og giver især mange Oplysninger om Skolevæsenet paa den Tid. Fra hvert Pastorat er der Bemærkninger om Præsten og Lærerne, om Kirke- og Skolegangen, Ungdommens Oplysning, om der findes Sognebibliotek, holdes Aftenskole o. s. v. Han har hurtig dannet sig en Mening om Præsterne og Lærerne, faa Ord fortæller, hvorledes han synes om vedkommende, f. Eks.: »Præsten er en ualmindelig begavet Mand«, »Præsten er en gammel Mand, og forekommer det mig, at han gaar i Barndom«, »der er ikke betroet denne Mand noget stort Pund; han holdt med ringe Gaver sin Prædiken;« »han er en af Landets bedste Skolelærere,« »han kan næppe længere betros at bestyre Skolen« o. s. v.

Biskoppen begynder 1846 sine Visitatser i Aarhus Stift. I Maj Maaned er han i Bjerre Herred, 14. Maj i Skjold. Der var i Forhold til Pastoratets Størrelse

mange og som det forekom mig andægtige Tilhørere. Med Ungdommens Svar var jeg meget vel tilfreds. Der findes adskillige af de saakaldte Nyvakte i dette Sogn; behandlede af Præsten med kristelig Behørlighed, staar de i et venskabeligt Forhold til ham og fører et stille og sømmeligt Liv.

22. Maj. Raarup. Sognepræsten, Carstensen, holdt sin Prædiken med Salvelse og Kraft. Der var en stor Mængde Tilhørere og mange unge, der i det hele gjorde godt Rede for deres Kristendomskundskab. Her bruges endnu Kingos Salmebog.

24. Maj. Barrit Vrigsted. Jeg har Grund til at haabe, at de i Anledning af den saakaldte nye Salmebogs Indførelse i denne Menighed stedfundne ubehagelige Forhold nu er hævede.

27. Maj. Hedensted og Store Dalby. Den talrige forsamlede Menighed viste andægtig Opmærksomhed ogsaa under Samtalen med de unge. I Menigheden findes nogle af de saakaldte Nyvakte. De forekommer mig at være oprigtige Kristne og roses for en stille, sædelig Vandel«.

Senere paa Sommeren visiterer Brammer Galten, Lysgaard, Hids, Rougsø og Nørre Herreder. I Indberetningen betegnes Tilstanden i hvert Pastorat i disse Herreder, hvortil knyttes følgende Bemærkninger:

»Flere af de Præster, jeg paa min Visitats har lært at kende, maa jeg rose for deres Dygtighed og kristelige Iver. Ved at sammenligne de Svar, Ungdommen gav vedkommende Præst og mig under vore Katekisationer, saavelsom deres Læsning i det nye Testamente, hvori jeg ogsaa prøvede dem, med de Karakterer de ved Udskrivningseksamen fra Skolen ifølge deres Skudsmaalsbøger havde erholdt, maa jeg antage disse Karakterer for i det hele at være passende og Konfirmations Forberedelsen forsvarlig, om end ikke Maalestokken alle Steder er ens eller stemmer med min. I Almindelighed var de sidst konfirmerede de dygtigste, en naturlig Følge af at en stor Del af Ungdommen ikke deltager flittig i Kirkekatekisationen efter Konfirmationen. For Kirkekatekisationens vigtigste og efter Tidsforholdene mest hensigtsmæssige Former, hvilke jeg ogsaa tror ligger mange af Stiftets Gejstlige paa Hjertet, har jeg blandt andet stræbt at virke ved en Tale, jeg derom har holdt ved sidste Landemøde i Aarhus Domkirke i Anledning af tvende Provsters Indsættelse.

Kirkegangen er, i de Egne af Stiftet, hvor jeg i Aar har

visiterel, bedst i Bjerre og Hatting Herreder, ringst i Randers Amt, hvor den lader meget tilbage at ønske og at arbejde for, og hvor den kirkelige Sans, det være mig tilladt at tage Eksempler fra Egne, hvor jeg er bedst kendt, ikke blot er mindre end i Thisted Amt, men endog staar tilbage for flere Steder i Lolland-Falster Stift.

Foruden de egentlige Visitatser har jeg undersøgt Skolevæsenets Tilstand paa Silkeborg, hvor Børnenes Mangel paa Undervisning — som en Følge dels af Fabrik anlæget og dels af den lange Afstand fra Pastoratets Skoler (Linaa—Dallerup) — forekom mig noget betænkelig. De for mig sammenkaldte Børn (16 Dr., 8 Piger fra 5—13 Aar) fandt jeg for Størstedelen paa-faldende uvidende, dog i det hele med større Frimodighed og Talefærdighed end Børn i deres Alder plejer at besidde. Som jeg siden har erfaret, har Godsforvalter Hornemann, med hvem jeg talte, og som viste nogen Interesse for Skolevæsenets Op-hjælpning paa Stedet, nu faaet oprettet et privat Institut, der forhaabentlig, i det mindste som en midlertidig Foranstaltning, vil raade Bod paa Ulempen.

Præsternes, Kirkesangernes og Lærernes Embedsbøger, hvilke jeg paa Visitatserne har eftersat, har jeg i det hele fundet ordentligt førte, og har jeg ikke undladt at give Paamindelser enkelte Steder, hvor jeg dertil følte mig foranlediget.

Kirkegaardene staar i dette Stift, som overhovedet i Jylland, tilbage for Østifterne. Dog synes en bedre Sans hist og her i Stiftet at opvaagne for at skaffe de Dødes Hvilesteder et søm-meligere og hyggeligere Udseende.

Aarhus Bispegaard d. 27. Marts 1847,
Brammer.

I Maj Maaned 1847 visiterer Brammer i Vor og Nim Herreder, i Juni Hasle og Houlberg, sidst i Juli Støvring Herred samt Samsø og Thunø og i Oktober Gjern og Ning Herreder.

19. Maj, Hylke. Sognepræsten, F. C. I. Høegh Guldberg er en ualmindelig begavet Mand, som baade har Sans og Iver for sit Kald. Han holdt en meget opbyggelig Prædiken over Matt. 4,4. Med Ungdommens Svar var jeg meget veltilfreds. M. Holmbo, Skolelærer i Hylke, er en duelig Mand, under hvem Børnene gør upaaklagelig Fremgang. Jeg haaber, denne bliver noget større, naar nogle Erindringer, jeg gav om Læsestoffets Inddeling i de forskellige Klasser, bliver iagttagne. S. Nielsen, konstitueret Skolelærer i Brørup tegner til at blive en meget god Lærer. Han er nylig dimitteret fra Lyngby Seminarium. Han viser

Lyst til at hæve Skolen over det Middeltrin, hvorpaa den endnu ligesom Hylke Skole staar.

21. Maj. Katstrup, Ørridslev, Tolstrup. Sognepræsten, Leunbach, har en elskelig Karakter. Kunde jeg end have ønsket, at det positive kristelige havde fremtraadt bestemtere i hans Prædiken over Joh. 20,31, saa maatte jeg dog finde, at den var populær og indtrængende. Kapellanen, Pontoppidan, katekiserede ret godt, og jeg var ogsaa under min egen Katekisation tilfreds med Svarene. Ogsaa synes Kirkegangen i dette Sogn at være god. R. Petersen i Gedved er Pastoratets dygtigste Skolelærer og kan taale Sammenligning med Stiftets bedste Lærere, saavidt jeg kender dem. Frugterne af hans Duelighed var øjensynlige i Skolens Fremgang. I. Nielsen, Overby, og Gryner, Ørridslev, er duelige og flittige Mænd. M. Boisen, Tvingstrup, er noget mindre begavet, men ogsaa en agtværdig Lærer. Derimod er det meget uheldigt med Læreren i Ørskov, som sikkert ikke fattes Kundskaber, og jeg vil nødig tro en god Vilje, men snarere Sjælskraft til at finde sig i sin Stilling, til hvilken han ikke oprindelig var bestemt. Han er vel snarere sjælelig end legemlig syg og kan næppe længere betros at bestyre den lille Skole.

23. Maj. Horsens By. Sognepræsten, Peter Tetens, der i sin Ungdom har gjort sig navnkundig ved et Veltalenhedsarbejde, har Hang til en mere blomstrende end bibelsk simpel Retorik. Hans Prædiken om Pinsevangeliet maatte imidlertid vække Interesse. Kapellanen katekiserede godt og med den religiøse Følelse, der gennemtrænger hans Væsen og Virke. Saavel med Resultatet af hans som min Eksamination var jeg for Størstedelen tilfreds, ligesom det var mig en sand Glæde, at saa mange unge af alle Stænder var mødt. Ogsaa den øvrige Menighed viste en saa stor Delta-gelse, at jeg tør slutte, at der i Horsens findes en forholdsmaessig priselig kirkelig Sans.

I Horsens By, hvor der findes et betydeligt privat dog af Skolekommissionen kontrolleret Institut under en Seminarist, er der to offentlige Skoler: Borger-skolen og Friskolen. Borgerskolen er delt i 4 Klasser,

i hvilke Drengene og Piger undervises samlede. Hver af Klasserne har c. 60 Elever, naar de alle er samlede; men i de to øverste Klasser er Pigerne fri om Eftermiddagen for at faa Undervisning i Haandgerning. Foruden den almindelige Undervisning i Elementarskolen, meddeles her Undervisning i dansk Grammatik, Tysk, Historie, Geografi, Naturhistorie og geometrisk Tegning. Lærerne ved Borgerskolen er: J. O. Fabricius en meget begavet og velsindet Mand, der gør sine Elever godt bekendt med Bibelen. S. Fuglslev, Dannebrogsmænd, synes, skønt han er en Olding, endnu at være besjælet af en ungdommelig Iver for sin Gerning. A. Thomsen og J. Petersen, som er Lærer for de underste Klasser, er begge ret due-lige Mænd, navnlig katekiserer Thomsen godt.

Friskolen har omtrent 40—50 Elever i hver Klasse under disse Lærere: Overlærer J. Grabou, en meget dygtig og flittig Mand, P. Nielsen, en af de bedste mig bekendte Seminarister fra Lyngby og P. Bønne-lykke, som ogsaa lader til at have megen Lyst og Duelighed. Han er nylig ansat her og er Gymnastik-lærer ved begge Skoler.

Endskønt jeg saaledes har de bedste Tanker om Lærerspersonalet, maa jeg dog antage det hensigts-mæssigst, især fordi Borgerskolens Klasser er overfyldte, og der fattes en organisk Forbindelse mellem Lærerne, at der oprettes en højere Borgerskole med betalende Klasser og under en planmæssig Organi-sation. Byen er velhavende, og der hersker en saa god Tone i den, at jeg ikke tvivler om dens villige Delagtighed i et saa gavnligt Foretagende.

13. Juni. Vejlbj. For Sognets eneste Skole er Kirke-sanger Philkjær Lærer. Dersom han ikke allerede er hædret med Dannebrogsmændenes Sølvkors, vil jeg varmt anbefale ham til denne allernaadigste Udmær-kelse; thi med Hensyn til Flid, Orden, levende Inter-esse for sin Gerning og en mønsterværdig Vandel, hører han, efter hvad jeg kan skønne, til en af Lan-dets bedste Lærere. Hertil kommer, at hans Stilling er meget vanskelig, da Sognepræsten meget mod sit Ønske maa tage Bopæl i Aarhus, og da hans Skole

har et alt for stort Børneantal, 125 Elever omtrent ligelig fordelt i begge Klasser. Skønt Børnene har gjort al den Fremgang, man billigvis kan forlange, maa jeg dog aldeles tilraade, at Philkjær erholder en Hjælper eller en Andenlærer ansat ved Skolen.

21. Oktober. Linaa-Dallerup. Kapellan pro loco L. Simonsens Prædiken gav mere Varme end Klarhed. Han er efter min Mening en dygtig Mand, men fattes endnu Erfaring, vel ogsaa den Kraft, som kan være nødvendig i hans Stilling under Vakancen. I Forhold til Sognenes Størrelse var der kun sørgelig faa tilstede. Der var ikke mange unge; deres Svar tilfredsstillede mig. N. Egeberg har kun i faa Maaneder været Skolelærer i Linaa, men han var mig forud bekendt som en dygtig og nidkær Lærer. Jens Andersen, Skiellerup-Nygaard Skole, er en temmelig ringe Kateket. L. Lassen Dallerup Kirkes Kirkesanger, Toustrup Skoles Lærer, er en dygtig Mand til sin Gerning og interesserer sig ogsaa for den. Læreren i Sorring, S. Andersen, er meget god til at katekisere og synes at være den Opgave voksen at bestyre en Skole paa omtrent 100 Børn. Paa Silkeborg er der nu en privat Skole, som har en duelig og brav Seminarist Møller til Lærer«.

Om Visitatsen i Linaa-Dallerup skriver L. Lassen i sine Optegnelser følgende: »Straks efter Pastor Rüt-sous Død, under Embedets Bestyrelse af Kapellanen L. Simonsen, visiterede Biskop Brammer i Hovedsognets Kirke. Skolebørnene var der, og med dem var der intet i Vejen, men foruden dem og den konfirmerede Ungdom var der saa at sige ingen af Menighedens Medlemmer tilstede, hvorover Biskoppen var meget fortrydelig. Jeg erindrer tydelig Teksten, hvorover den begavede Mand talte: »Køber den belejlige Tid; thi Dagene er onde«. Det var, som den lille Biskop havde en Anelse om de svære Trængselsaar, der kom over vort Land i de tre følgende Aar«.

Det Wormske Familiebillede.

Af EMANUEL SEJR.

Maleriet af den Wormske Familie findes nu i Nationalmuseet. Det er malet 1647 af en ukendt Kunstner og øjensynligt tænkt som Epitafium; det er temmelig stort, ca. 2 $\frac{1}{2}$ m bredt og 1,20 m højt, og forestiller det berømteste Medlem af Slægten Worm, Lægen og Oldforskeren, Prof. Ole Worm¹⁾ med Paa-rørende, en anselig Flok: Tilhøjre for Worm selv hans tre Hustruer, de to første spinkle og svagelige af Udseende, hver med et dødt Barn paa Armen, den tredje, Magdalene Motzfeldt, Griffenfelds Moster, Datter af Vinhandler Peder Motzfeld, fyldigere og frodigere, med Antydning af et Smil og et vist Blink i Øjet. Dernæst følger to af Worms voksne Døtre og deres Mænd, og i Forgrunden af Billedet staar en Hærskare af Børn og Børnebørn, som kun vanskeligt kan identificeres. Til venstre for Worm sidder en Kristus-Skikkelse og bag denne staar fire graasprængte, kappeklædte Mænd, fire Apostle. Traditionen vil vide,

⁵⁾ Ole Worm (1588—1654) var Søn af Borgmester Willum W. i Aarhus. Efter flere Aars Rejser i Udlandet og Studier ved fremmede Universiteter, blev han 1613 Professor ved Københavns Universitet. Han har ydet betydelige Bidrag indenfor flere Grene af Videnskaben, men det er hans arkæologiske Arbejder, der har gjort ham til en Hovedskikkelse indenfor dansk Aandsliv. Gennem en Række Værker om Runeindskrifterne, især det store »Danicorum monumentorum libri sex« (1643), det første og indtil Fremkomsten af Wimmers Runeværk eneste Forsøg paa at give en fuldstændig Samling af alle kendte danske Runeindskrifter, blev han Grundlæggeren af den nordiske Oldforskning. Europæisk berømt var hans »Museum«, der rummede allehaande antikvariske og naturvidenskabelige Genstande. Meget vilde vi kalde Kuriositeter, men Museet var en af Seværdighederne i Datidens København og fuldt paa Højde med de bedste i Europa.

Del Wormske Familiebillede.

at Kunstneren som Model har brugt fire af Professorene ved Universitetet, hvilket gerne kan være rigtigt, da i det mindste to af Apostlene har Worms Svigerfædres Ansigtstræk, Prof. Thomas Finckes og Biskop Mads Jensen Medelfars. De to andre skulde være Hans Hansen Resen, senere Sjællands Biskop, og hans Forgænger i dette Embede, Jesper Brochmand.

Om dette Maleris Skæbne, fra 1647 indtil det i 1830 havnede i Nationalmuseet, kan næppe oplyses meget. Sandsynligst er det vel, at Billedet er gaaet i Arv i Familien, indtil det er naaet Slægtens sidste mandlige Efterkommer, Rektor Jens Worm¹⁾ i Aarhus. Denne var selv barnløs, men adopterede sin Søstersøn Oluf Bagge, som derefter antog Navnet Worm. Efter Jens Worms Død i 1791 er det gamle Familiebillede ganske naturligt gaaet over til Adoptiv sønnen, som imidlertid var blevet Rektor i Horsens.

I E. F. S. Lunds store Værk »Danske malede Portrætter« meddeles mærkeligt nok, at det Wormske Familiebillede iflg. Nationalmuseets Protokoller er indsendt til Museet »af Justitsraad Winter efter testamentarisk Bestemmelse af hans Svoger Provst Worm [formentlig Worsøe] til Laastrup i Viborg Stift«. Dette maa bero paa en ren Fejltagelse. Museet har da ogsaa det rigtige paa Tavlen, der vejleder Publikum: Gave fra Rektor O. Worm 1830.

Imidlertid har der knyttet sig en lille Historie til

¹⁾ Jens Worm (1716—1791), født i Aarhus som Søn af Lektor Oluf W., blev 1740 Konrektor ved Katedralskolen, Rektor 1752. Han skrev 1777 »Forsøg til en Skolehistorie forestillende de latinske Skolers og Skolevæsenets Tilstand i Danmark før Reformationen«, men har særlig gjort sig fortjent ved sit »Lexikon over danske, norske og islandske lærde Mænd«, et meget slittigt og grundigt Arbejde, som endnu er af Værdi.

At Rektor Jens Worm har haft en stor Samling Familieportrætter ses af en Notits i Horsens lærde Skoles Program 1840—41, S. 43: »I Aaret 1837 skienkede Hr. Cand. juris J. Worm til Skolen en Samling Portraiter af Wormernes Slægt. Samlingen har i sin Tid tilhørt Rector J. Worm i Aarhus, og derefter Giverens Fader, Rector O. Worm her . . .«. Der har altsaa været en hel »Samling« foruden de to nedenfor nævnte Malerier.

denne Gave, Tilløb til et Melodrama, som man ikke tidligere har været opmærksom paa, fordi Kilderne — formentlig de eneste eksisterende — er et Par hidtil utrykte Breve, som nu findes i Horsens Statsskoles Bibliotek. Disse Breve optrykkes derfor her med en Redegørelse for de vigtigste Omstændigheder, som knytter sig til dem.

*

*

Rektor Oluf Worm i Horsens var en af sin Tids mest ansete Skolemænd; han var desuden en lærd Mand, højt anskrevet i den lærde Republik, der vilde have betænkt ham med en Lærestol ved Universitetet, som han dog betakkede sig for. Worm blev i Horsens, hvorfra han stod i Forbindelse med Tidens betydeligste Mænd. Hans Vennekreds var meget stor og spændte lige fra Ove Høegh-Guldberg¹⁾, for hvem han var videnskabelig Samvittighed, dengang Guldberg som Stiftamtmand i Aarhus tog sine teologiske Studier op igen, til Rasmus Nyérup²⁾, Ungdomsvennen, som i levende, lunefyldte Breve holdt ham underrettet om Begivenhederne i Hovedstaden og om Universitetsladderens Tilstand. Af Worms Elever har P. O. Brøndsted³⁾ givet ham det smukkeste Vidnesbyrd som Lærer og Menneske.

¹⁾ Ove Høegh-Guldberg (1731—1808). Efter sit Fald i 1784 blev den bekendte Statsmand forvist som Stiftamtmand til Aarhus, hvor han, loyal mod den Regering, der havde styret ham, virkede med stor Dygtighed. I Aarhus tog han ogsaa sine teologiske Studier op igen og fuldførte bl. a. en Oversættelse af det ny Testamente med Anmærkninger (1794). Han indhentede under dette Arbejde jævnlig Rektor Worms Raad.

²⁾ Rasmus Nyérup (1759—1829). Den udmærkede Biblioteksmand og Litteraturforsker, paa hvis Arbejder Litteraturforskeren tildels bygger endnu i vore Dage, udkastede i 1807 i et Opraab til Almenheden Planen til et Museum for Fædrelandets Oldsager og er saaledes Stifter af Nationalmuseet.

³⁾ P. O. Brøndsted (1780—1842). Den berømte Arkæolog gik i Horsens Skole, hvor Rektor Worm tog sig meget af den begavede Dreng og tør siges at være den, som først vakte hos ham den Begejstring for Grækenland, der senere skulde bære saa straalende Frugter. Brøndsted paa sin Side har bevaret Mindet om sin Rektor i en smuk Fortale til Worms samlede Værker.

Det er Venskabet med Nyerup, som har givet Rektor Worm den Ide at skænke det gamle Familiebillede til det nyoprettede Nationalmuseum, Nyerups Kongstanke. Kort før sin Død har han imidlertid forandret Beslutning og skriver derom til sin gode Ven og Kollega, Rektor Jens Stougaard) i Aarhus. Brevet er ikke bevaret, men den paagældende Del af det er citeret i et Brev fra Stougaard til Fru Elisabeth Worm, dat. Aarhus 19. Oct. 1830, kort Tid efter Rektor Worms Død. Dette Brev, som nu findes i Horsens Statsskoles Bibliotek, gengives her i sin Helhed:

Idet ieg, ædle Frue, bevidner Dem min hiertelige Deeltagelse i Deres billige Sorg over Deres uoprettelige Tab, maa og ieg smertelig beklage Tabet af Een af mine ældste og ædlest Vener og Velyndere ved Deres saa sieldne Mands Bortgang; men saavel De, som jeg, kunne trøste os med, at vi, og hvo veed hvor snart, igien samles med ham.

For det tilsendte Portrait af Dr. Oluf Worm (∴ Karel van Manders Maleri af Ole Worm, som nu findes i Aarhus Katedralskole), som ieg rigtig har modtaget, ville De paa Skolens Vegne modtage min hiertelige Tak, og tillade, at ieg ved denne Leilighed anfører en Deel af Deres afdøde Mands sidste Brev til mig under 14de Julii indeværende Aar; Ordene ere disse:

»Dette Brevs egentlige Gienstand er et Maleri, som forestiller Dr. Oluf Worm med sin hele Familie, to Svigersønner og 18 Børn o. s. v. Det er 4 Alen langt og 2 Al. nogle Tommer bredt; der er kun eet Sted her i Huset, hvor det kan hænge. Jeg havde tænkt at forære det til det antikvariske Museum i Kiøbenhavn; men Nyerup er død, og ieg kiender ingen mer af dem, som have Opsigt med disse Ting; desuden veed ieg ei, hvorledes ieg skulde faa det til Kiøbenhavn formedelst dets Størrelse. Da ieg har testamenteret Dr. Oluf Worms Portrait, malet af Carl van Mandern, til Aarhus lærde Skole, hvilket De, min gamle,

¹⁾ Jens Stougaard (1761—1838) var Søn af en Snedker i Ry og skulde egentlig have gaaet Haandværkervejen; men da hans Hu stod til at læse, kom han i Aarhus Skole, hvorfra han blev Student i 1783. Han havde ikke Raad til at studere ved Universitetet, men fortsatte dog Læsningen ved Siden af en Huslærergerning i Jylland. I 1788 blev han Hører i Roskilde; senere kom han til Katedralskolen i Aarhus, hvor han 1791, da han endelig havde taget sin Skoleembedseksamen, blev Konrektor og i 1805 efterfulgte Rektor Krarup. Af hans udmærkede Egenskaber som Lærer og Menneske har Grundtvig givet en smuk Karakteristik i »Saga« 1812.

»høitagede Ven, vil vide at kræve, saa snart ieg er død, saa er det faldet mig ind, om ikke ogsaa dette sieldne Familie-
 »Stykke kunde blive opbevaret i Aarhus. Der er han fød,
 »der ligger hans Forældre og Bedsteforældre begravne; deres
 »Epitaphium hænger paa en Pille i den brede Gang i
 »Domkirken. Nu er min Mening, om der ikke i Stiftsbiblio-
 »theket¹⁾ skulde være en Væg saa stor og bred, at det der-
 »paa kunde ophænges? Hav nu den Godhed at tale herom
 »med Bibliothekaren, Hr. Overlærer Blache²⁾, og siden der-
 »om at underrette mig«.

Paa dette min ædle Vens Brev svarede ieg strax, at Stifts-
 bibliotheket med Taknemlighed modtog dette Tilbud, og vilde
 i sin Tid besørge Billedet hertil m. m.

I Anledning heraf har Directionen for Bibliotheket paa-
 lagt mig at spørge, om Maleriet allerede er afsendt til Museet;
 thi i saa Fald anser den det for Pligt, at reclamere det. Skulde
 det derimod ei være afsendt, beder Directionen, at det maa
 blive holdt Bibliotheket til gode efter den afdøde Saliges Villie,
 og at De, ædle Frue, privatim vil meddele mig et Par Ord
 i denne Anledning.

Med Høiagtelse og Hengivenhed tillader ieg mig at tegne mig

Deres ærbødige og hengivne
 J. Stougaard.

Stougaards Svar paa Worms citerede Brev findes
 trykt i Horsens lærde Skoles Program for 1844; han
 skriver heri følgende om Maleriet:

For Deres skønne Gave til Skolen af den gamle Ole (d. v. s.
 det ovenfor omtalte van Manderske Portræt af Ole Worm)
 ville De modtage min hiertelige Tak, og ligesaa for den til
 Stiftsbibliotheket, hvor der netop er en Plads til sligt et Male-
 rie. Begge Deele skal i sin Tid blive besørget hertil enten paa
 een eller anden Maade, om ieg lever, og skulde ieg dø — ieg
 gaar i Aar ind i det 70de — skal ieg ved Stiftsøvrigheden nok

¹⁾ Aarhus Stiftsbibliotek, der var oprettet i 1821, havde dengang Lokaler i Domkirken.

²⁾ H. H. Blache (1787—1871), Student fra Aarhus Katedral-
 skole, hvor han, efter at have taget teologisk Embedseksamen,
 blev Adjunkt 1813. Han forblev ved Skolen hele sin Embeds-
 tid, blev 1824 Overlærer, 1833 Konrektor og 1838 Rektor efter
 Stougaard. Blache var en dygtig og human Skolemand. I
 Aarhus var han desuden højt vurderet paa Grund af sine
 poetiske Evner, der fandt megen Anvendelse saavel ved pri-
 vate som mere officielle Lejligheder. Han samlede senere
 en Del af disse Poesier i et Bind »Arosia« (1862). Han var
 Sjælen i Arbejdet for Stiftsbiblioteket, som forfaldt, da han
 ophørte at virke som Bibliotekar.

sørge for det Fornødne, saavel i Henseende til Afhentelsen som Vedligeholdelsen . . .

Stougaard har altsaa — og med god Grund — anset Worms Brev for et Gavebrev, der kun behøvede et Tilsagn om, at Gaven vilde blive modtaget, for at være i Orden. Alligevel er Maleriet straks efter Rektor Worms Død gaaet til Nationalmuseet, vel i Kraft af det Tilsagn, som Worm i sin Tid maa have givet Nyerup, og Direktionen for Aarhus Stiftsbibliotek har aabenbart ikke ment det muligt overfor den almægtige Hovedstad at føre en Krig igennem for at faa det tilbage. Det fremgaar tydeligt af efterfølgende Brev til Konsistorialraad U. F. Rosing¹⁾ i Horsens, der synes at have været Mellemand ved Forhandlingerne. Ogsaa dette hidtil utrykte Brev findes nu i Horsens Statskoles Bibliotek og lyder saaledes:

Deres Høiærværdighed har i Deres ærede Brev til Professor Stougaard af 29. Nov. 1830 meddeelt Directionen for Stiftsbibliotheket i Aarhus den Underretning, at det store Malerie af O. Worm og Familie, som sal. Professor Worm ved sit Brev af 14. Julii 1830 havde skjænket til Stiftsbibliotheket, allerede ifølge en tidligere Bestemmelse [for] længe siden var afsendt til Museum for Oldsager i Kiøbenhavn. Endskjøndt vi strax efter den Saliges Død, giennem Hr. Rektor Dorph²⁾, derom gjorde Anmeldelse i Boet, og skjøndt den sildigere Bestemmelse synes at maatte hæve den tidligere, saa troe vi dog, da Maleriet allerede er indsendt til Kiøbenhavn, ikke at burde reclamere det, hvilket sandsynligvis vanskeligt vilde kunne sættes igiennem.

For Deres Høiærværdigheds i denne Anledning havde Uleilighed modtage De o. s. v.

Aarhus, d. 26. Dec. 1830.

Fleischer.³⁾ Lindhard.⁴⁾ J. Stougaard.
J. Røgind.⁵⁾ Blache.

¹⁾ U. F. Rosing (1776—1841), som fra 1801—18 havde været Præst for de Danske i London, var 1822 blevet Præst ved Vor Frelzers Kirke i Horsens. Hans Tale ved Rektor Oluf Worms Bisættelse tryktes 1830.

²⁾ Niels Vinding Dorph (1783—1858). Den fine Kender og Oversætter af de græske og latinske Klassikere var 1829 blevet Oluf Worms Efterfølger som Rektor i Horsens. Han udgav sammen med Biskop R. Møller Worms samlede Skrifter (1834—35).

³⁾ Hans Astrup Fleischer (1785—1847) var født i Norge, men tog Studentereksamen i København 1802, jur. Embeds-

Var Rektor Worms sidste Vilje med Hensyn til det gamle Familiebillede sket Fyldest, vilde Maleriets Plads nu være i Statsbiblioteket i Aarhus, i hvilket Stiftsbiblioteket indlemmedes 1902. Men havde Stiftsbibliotekets Direktion end haft en Mulighed for at inddrive Maleriet ad Rettens Vej, har Skæbnen maaske alligevel i dette Tilfælde fremkaldt den retfærdigste Løsning. Thi hvor meget der end taler for at anbringe det gamle Familiebillede i Aarhus, den By hvortil Slægten Worm paa saa mange Maader er knyttet, findes der dog næppe noget Sted, hvor Ole Worms Billede i højere Grad hører hjemme end netop i Nationalmuseet. Ikke blot havde Worm i sit berømte Museum Wormianum skabt det første Museum for vore Oldtidsmindesmærker, men han er jo selve Grundlæggeren af vor Oldtidsforskning, og hans Billede har derfor sin naturlige Plads i det Museum, der i vore Dage er Centrum for Studiet af vor Oldtid.

examen 1807, og kom efter nogle Aars Tjeneste som Auditor i Hæren til Aarhus 1818 som Byfoged og Borgmester. Her spillede han en ret fremtrædende Rolle og var afholdt og yderst virksom i sit Embede. Han hyldede liberale Anskuelser og havde Sæde i den jydsk Stænderforsamling 1836—41.

⁴⁾ Mogens Lindhard (1769—1845) var født i Gylling og havde været Degn der fra 1790—97, men fik teologisk Embedsexamen og blev, efter at have været Præst i forskellige jydsk Sogne, Stiftsprovst i Aarhus 1828.

⁵⁾ Jens Røgind (1761—1841) var Købmand i Aarhus, hvor han gjorde en betydelig Indsats paa forskellige Omraader. Han var saaledes gennem mange Aar Havnekasserer og fik udrettet meget for Havnens Forbedring. Han interesserede sig for Haandværkerundervisningen og var — bl. a. sammen med Fleischer, Stougaard og Blache — Medlem af Direktionen for Prins Frederik Ferdinands Søndags-Tegneskole for Haandværkere. Han har sikkert været medvirkende til, at Stiftsbiblioteket i 1829 indrettede en særlig Haandværkerafdeling med mere populær Læsning.

Indledningsord ved Aarsmødet i Aarhus Domkirke d. 16. Oktbr. 1927.

Af EJLER HAUGSTED.

Det er mig en stor Glæde at kunne byde Historisk Samfunds Medlemmer velkommen indenfor disse Mure, som Dronning Dagmar har set rejse sig, paa den Plet, hvor Valdemar Sejr kan have hørt Messe.

Naar vi nu er samlet til Aarsmøde i Stiftets Hovedkirke, er det vor første Tanke at bringe Domkirkens Styrelse vor varmeste Tak; jeg vil særlig rette denne Tak til Kirkens Værge, Hr. Grosserer Hammerich, der med Forstaaelse og Interesse for vort Forehavende har aabnet Kirkedøren for os.

Vi staar i Dag ved et Maal, som vi længe har kredset om. Vi har i Aarenes Løb besøgt og hørt Foredrag i flere af Stiftets Landsbykirker, jeg nævner Sønder Vissing og Væhr, vi har siddet i Benediktinernes Kirke i Venge, i Augustinernes Kirke i Tvillum, i Franciskanernes Kirke i Horsens, vort Samfund har i Samarbejde med Nationalmuseet fremdraget Resterne af Cisterciensernes Kloster i Øm, og vi har staaet ved Aarhusbispens Borge, Silkeborg og Aakjær. Ligesom man fra Himmelbjerget ser Aarhus Domkirkes Spir, har vi fra alle disse Steder sporet den aandelige Kraft, den Myndighed og Magt, der straaledede ud fra Bispesædet ved Aaens Gab; vel forberedte staar vi nu i selve det Brændpunkt, som vi hidtil har skimtet.

Som man har sagt om Westminster Abbey: unrivalled in England, unsurpassed in France, kan vi sige om St. Clemens Katedralen i Aarhus, at den staar uden

Sidestykke i Jylland og staar paa Højde med Domkirkerne i Lund, Roskilde og Odense; den er en af de allermest fremragende kirkelige Bygninger fra Danmarks Middelalder. Som den staar med sit høje, lyse Kor, hvor Bernt Notkes Alter straalere i Guld og Farver, bringer den os Bud fra en Tid, da der fra Aarhus udgik aandelig Paavirkning, og da der i Aarhus blev skabt værdifuld Kunst. Meget af Kirkens Udstyr og alle de kirkelige Bygninger, der omgav den, er forsvundne, og ved Vanrøgt og Uforstand kom der i de onde Tider mange Pletter og Udvækster paa den forsømte Domkirke.

Men efter at Høyen i sit Foredrag her i Domkirken for 70 Aar siden, d. 2. Sept. 1857, havde aabnet sin Samtids Øjne for al den Skønhed, hans skarpe Blik saa bag den grimme Dragt, har man til denne Dag med voksende Forstaaelse arbejdet paa at føre Kirken, saa vidt muligt, tilbage til den Skikkelse, den havde i de sidste katolske Bispers Tid. Dette Arbejde har nu naaet en Afslutning, som vi maa lykønske Kirkens Styrelse og dens Arkitekt til.

Vi er saa heldige, at Domkirkens Arkitekt, Hr. Mogens Clemmensen, og Museumsinspektør, Magister Chr. Axel Jensen, der har studeret Kirkens Arkitektur og Inventar gennem mange Aar, vil skildre os dens Bygningshistorie. Bedre Vejledere kan vi ikke faa. Paa Samfundets Vegne byder jeg de to Herrer Velkommen og giver Ordet til Arkitekt Clemmensen.

Historisk Samfund i 1927.

Øm Kloster. I Løbet af Vinteren og Foraaret blev den anden Del af Arkitekt C. M. Smidts Plan til Regulering af Klosteromtens gennemført. Da Gæsterne begyndte at komme i Maj, saa de i Stedet for den raa, ujævne Græsmark en flad firkantet Plæne omgivet af grusede Gange. Fra Vejen gaar man ned ad en Skraaning, der er beplantet med Roser, og kan fra Gangen rundt om Plænen, der markerer Klostergaard, bekvemt studere Fundamenterne af de mægtige Klosterbygninger. Foruden dette store Arbejde er der foretaget forskellige mindre Reguleringer, og der er anbragt Bænke baade paa Kloster- og Kirketomten.

Ligesom i tidligere Aar har vi haft den Glæde at modtage flere Gaver, der har hjulpen os til at komme over de store Udgifter.

Aarsmødet blev holdt Søndag d. 16. Oktober i Aarhus. Om Formiddagen Kl. 10 tog Museumsinspektør Peter Holm imod Deltagerne i »Den gamle By« og førte dem rundt i de forskellige Bygninger. Kl. 1 samledes man i Domkirken, hvor de to Mænd, der bedst af alle kender St. Clemens Katedralen, skildrede dens Bygningshistorie. Domkirkearkitekten, Mogens Clemmensen, talte om den romanske Kirke, som Biskop Peder Vagnsøn og hans Efterfølgere byggede paa Valdemar Sejrs Tid, og Museumsinspektør Chr. Axel Jensen holdt Foredrag om den store Ombygning paa Christiørn I's og Kong Hans' Tid, som Biskop Jens Iversøn Lange har Hovedæren for.

Mange Mennesker var kommen rejsende langvejs fra for at deltage i dette Møde, men man saa dog ogsaa hist og her mellem Landboerne en Aarhusianer.

Samme Dag blev Generalforsamlingen holdt paa Forsamlingsbygningen i Østergade; der var mødt ca. 100 Medlemmer. Formanden aflagde Beretning for Aaret 1926¹⁾, Kassereren gennemgik Regnskabet²⁾.

Af Bestyrelsen afgik efter Tur Bibliotekar Haugsted, Underbibliotekar, Dr. phil. Holstein Rathlou, Redaktør Rasmussen og Redaktør Østergaard. De blev alle genvalgt og modtog Valget. De to Suppleanter, Direktør Randa og Forstander Højmark, og Revisor, Lærer Pihlkjær, Hasle, blev genvalgt.

I et Bestyrelsesmøde konstituerede Bestyrelsen sig med Haugsted som Formand, Henningsen som Næstformand, Knudsen som Kasserer og Holstein Rathlou som Sekretær.

Paa Generalforsamlingen [drøftedes bl. a. Spørgsmaalet »Vildtbanesten«.

Fra flere Sider blev der udtalt et Ønske om, at Samfundet vilde søge oplyst, hvor mange der endnu findes af disse smukke, høje Granitsten, som Kong Christian VI lod opstille

¹⁾ Se Aarbogen for 1927, S. 257—59.

²⁾ Se S. 260.

som Grænsesten for det Skanderborgske Rytterdistrikt, og virke for, at de kan blive bevarede paa deres Plads. Formanden, som længe har interesseret sig for disse Fortidsminder, kunde oplyse om adskillige, og flere af de tilstedeværende kendte andre. Herved beder vi alle, der kender nogen af disse Sten, venligst meddele deres Viden under Adressen: St. Pauls Kirkeplads 7, Aarhus.

I Løbet af Aaret 1927 har Holstein Rathlou holdt Foredrag i Hinnerup (1. Marts) og i Hammel (4. Marts).

Samfundet har i 1926 modtaget fortsat Understøttelse fra Staten, fra Aarhus og Skanderborg Amter, fra Aarhus, Horsens og Silkeborg Kommuner, fra Landbosparekassen og fra Arbejdersparekassen i Aarhus. Bestyrelsen bringer herved Samfundets Tak for disse Gaver.

Fremgangen i Medlemstal har i 1927 været ringe. Vi beder derfor indtrængende vore Medlemmer om at virke for Tilgang. Enhver, der løber den Medlemsliste, der fulgte med Aarbogen 1926, igennem, vil forbavses over, hvor faa Medlemmer, vi har fra hans Egn og hans Kreds, og vil med Lethed finde historisk interesserede Mennesker, der vil glæde sig over at eje vore Aarbøger. Denne Aarbog vil have særlig Interesse for alle Medlemmer af den vidtforgrene Leth Slægt, hvis indviklede Historie er udredet af Lærer Leth Danielsen i Holstebro. Brug derfor den indlagte Blanket!

Historisk Samfund for Aarhus Stift.

Kasseregnskab. for Aaret 1927.

Regnskab.

	Kr.	Øre		Kr.	Øre
Indtægt.			Udgift.		
Kassebeholdning fra 1926	433	92	A. Aarbogen 1927.		
Medlemsbidrag	4372	00	Trykning og Clichéer	3418,75	
Salg af Aarbøger	122	66	Forfatterhonorar	1040,00	
Tilskud fra Staten	300	00		4458,75	
— - Skanderborg Amt	50	00	Deraf overført til 1928	1000,00	
— - Aarhus Amt	50	00			3458 75
— - Aarhus Kommune	50	00	B. Aarsmødet i Aarhus d. ^{10/10} 1927		293 00
— - Horsens Kommune	25	00	C. Dansk historisk Fælles-		
— - Silkeborg Kommune	50	00	forening	102	00
— - Landbosparek. i Aarhus	50	00	D. Administration m. m.		
— - Arbejdersparek. do.	100	00	Sekretærens Honorar	200,00	
— - Aarhus Privatbank ..	100	00	Annoncer	44,73	
Indvundne Renter	28	94	Forskellige Tryksager m. m.	118,85	
			Fragt og Porto	207,49	
			Redaktionsudvalgets Udg. .	70,00	
			Køb af ældre Aarbøger ...	7,50	
			Udvalgsmøder og Generalf.	19,41	
					667 98
			E. Forskellige Udgifter.		
			Tilskud til Emborg	561,69	
			Møder i Stensballe, Hinne-		
			rup, Hammel	154,00	
			Repræsentantmøde i Kbh.	20,00	
					735 69
			Kassebeholdning ^{31/12} 1927	475	10
	5732	52		5732	52

HISTORISK SAMFUND FOR AARHUS STIFT

har i 1908-1928 udgivet 21 Aarbøger.

(Indholdsfortegnelse paa Omslagets tredje Side).

Nye Medlemmer kan ved Henvendelse til Samfundets Formand, Bibliotekar Ejler Haugsted, St. Pauls Kirkeplads 7, Telefon 1322, købe Aarbøgerne 1919, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926 for 2 Kr. hver, 1927 for 3 Kr., samt C. M. Smidt: Øm Kloster. Aarhus 1924. En udførlig rigt illustreret Beskrivelse af Udgravningerne med Plan over hele Klosteranlægget, for 1 Kr.

Medlemsbidraget er 3 Kr. aarlig.

Medlemmer af de andre historiske Samfund under «Dansk historisk Fællesforening» kan subscribere paa Aarhus Stifts Aarbøger for nedsat Pris, 2 Kr. aarlig, og vort Samfunds Medlemmer kan subscribere paa de andre Aarbøger for samme Pris og kan erhverve »Fortid og Nutid«, Dansk Historisk Fællesforenings Tidsskrift, for halv Pris, 2 Kr. 50 Øre om Aaret.